

પ્રાચીન કાવ્ય.

અંક ૨ જો.

૨૨૭૫

પ્રેમાનંદ કૃત.

ચંદ્રહાસ આખ્યાન.

ભારેશ્વર કરીને ટીકા તથા ડોષ સાથે

છપાવી પ્રગટ કરનાર,

હરગોવિંદ દ્વારકાદાસ કાંઠાવાળા.

તથા

નાથાશંકર પૂજાશંકર શાસ્ત્રી.

અમદાવાદ.

આસ્ટોડિયા ચક્રવાતી સડક ઉપર
શેઠ. માણેકલાલ જોશભાઈના મકાન મધ્યે
“આર્યોદય પ્રેસ”માં છાપ્યો.

સંવત ૧૯૪૦.—સન ૧૯૮૪.

કીમત આના પાંચ.

અંથ સ્વામીત્વનો હક નોંધાવ્યો છે.

ખરે
૧૪
ભાગ
સરે
૩૬૩
વાર્થ
છે
છે
છે

ચંદ્રહાસ આખ્યાન એ મહાભારતમાંના પાંચાશ્વમેધ માંહેલી એક બોધકારક કથા છે. ચંદ્રહાસની દુઃખદાયક બાલ્યાવસ્થા, ધર્મ-નિષ્ઠાવડે તેની થએલી ચઢતી ને મોતના પંખમાંથી ત્રણ ત્રણવાર ઉગરી જતું, તેનું પ્રમાણિકપણ અને પ્રેમ, પ્રધાન પુત્ર મદનની પ્રીતિ અને વાત્સલ્ય, કુલિંદ રાજ્યએ રાણીને આપેલો બોધ, પ્રધાનની દુષ્ટતા અને તેથી થએલાં મારાં પરિણામ તથા તેણે આખરે કરેલો પશ્ચાત્તાપ, એ સૌ એટલાં બોધકારક છે, કે તે વડે આખ્યાનની ખૂબીમાં ઘણો વધારો થાય છે. કથા સંકલના એવી સરસ છે, કે કોઈ સારા લખનારને હાથે તેનું એક ઉત્તમ કશ્ણાજનક દૃશ્ય નાટક થઈ શકે.

વિષય ગમે તેવો હોય તોપણ ખરે કવિ પોતાની મહાં શક્તિવડે તેને ધુમાવી શકે છે, તો આવા સુંદર કથા પ્રસંગમાં કવીશ્વર પ્રેમાનંદ પોતાની ઉંચી શક્તિ ઠેકાણે ઠેકાણે બતાવી શકે, એમાં નવાઈ નથી. પોતાની ટુંકી પણ રંગનાં ચટકાં વાળી શૈલી ન્યાં ને ત્યાં નજરે પડે છે. રસાલંકાર જરૂરને ઠેકાણે ઉભરાઈ જાય છે, અને ઉભરાઈને ઢળી જતા અગાઉ તેને ચપળતાથી સમાવી તુરત બીજા ઉભરો આવવા દે છે; આમ એક પછી એક ચતા ને સમાતા ઉભરાતા જોસ વડે વાંચનાર જાણે ઉપર જાય ને તળે આવે તેમ ખરેખર તે રસસાગરમાં ડુબકીએજ ખાયા કરે છે ! આની સાખીતી ૧૩, ૧૪, ૧૫, એ કડવાંમાં રહેલી છે, અને એજ આ આખ્યાનમાં સૌથી ઉત્તમ ભાગ (રસાલંકારમાં) છે, એમ કહીએ તો ચાલે. વિષયા અને તેની સખીઓ સરોવરમાં નહાતી વખત બાળ એષ્ટા કરે છે. તે પછી બધી સખીઓ એકદમ લીલી થઈ ગયેલી વાડી જેવા દોડી જાય છે. વિષયા પાછળ રહી જવાથી વખુટી પડી જાય છે, અને ચંદ્રહાસ ન્યાં સુતો છે તે તરફ આવી લાગે છે. રાતે થએલા સ્વપ્નાનું રસ્તે જતાં તેને ભાન થાય છે, એવામાં ચંદ્રહાસના ઘોડાને જુએ છે. ને તેની શોભા વખાણે છે, એટલુંજ નહીં. પણ તેને નહણુ-હણવા તે વિનવે છે. મુગ્ધા વયની સ્ત્રી-લજ્જાને પ્રદર્શિત કરે છે, અને ચારની પેડે ઉંચે શ્વાસે જાંઝર વગેરે ખખડે નહીં માટે ઉંચાં ચઢાવી તે ચંદ્રહાસ પાસે જાય છે. તેને મોંઢેથી હલકે રહી પિછોડી ઉંચી કરી જુએ છે. તેના સ્વરૂપથી છક થઈ જાય છે. પણ એટલામાં તેને ભ્રમ થાય છે કે તે પરણેલો હશે. પરણનારીની તે અદેખાઈ કરી પોતાને પાપણી ગણી ધિક્કારે છે ને આંસુ ઢાળે છે. એવામાં કસે બાંધેલો કાગળ તેની નજરે પડે છે, અને તે ધીમે રહી છોડીને વાંચવા માંડે છે. પોતાના બાપના અક્ષર જોતાં તથા સ્વપ્નની વાત સાંભરતાં તેને આનંદ માતો નથી; પણ એવામાં કાગળને છેડે વિષ દેવાનું વાંચી તે કંપવા માંડે છે. ક્ષણભર વિચાર કરી સ્ત્રી જાતની સમય-સચકતા વડે તે આંખનું કાગળ કાઢી વિષની પછી યા વધારી દે છે, અને કાગળ

પાછો ખાંધી છાનીમાની ચાલ પકડેછે. રસ્તામાં તેને સાહેલીઓ આવી મળે છે. સરખીપ દીની તે ખરી સખી ચંપકમાલિની વિપયાની સ્થિતિ ઉપરથી અનુમાન કરી તેને માર્મિક વચનો કહેછે. બન્ને વચ્ચે સ્ત્રીચરિત્ર ભરેલી વાત ચિત થાયછે, ને આખરે વિપયાના અણુસારથી સખીનું સમાધાન થાયછે. આ વર્ણનમાં પ્રેમાનંદે હદવાળી છે. આ શિવાય કુલિંદ રાગ્નએ રાણીને કરેલો બોધ, રસ્તામાં ભાટ ચારણો ને બ્રાહ્મણોએ અણુગમતા સમાચાર આપવાથી પુરોહિતે જણાવેલો કોધ, તથા મદનનું મરણ થવાથી તેણે કરેલો પશ્ચાત્તાપ, એ પણ પસંદ કરવા જેઠા કવિતાના નમુના છે.

આખ્યાનનો રાજ ભાગ વાંચનારને ઉચી જાતનો લાગતો નથી. મને પણ પ્રથમ એમ ભાસ થયો હતો, કે આ આખ્યાન કવિનો પ્રથમ કે રાજ્યાતનો પ્રયત્ન હશે આગળ પણ કોઇ કોઇ ઠેકાણે કવિએ એટલું ટુંકાવી દીધુંછે, કે ત્યાં કવિની અપૂર્ણતા કે ખામી જણાઈ આવેછે. (દાખલા તરીકે જુઓ કડવા રજ નો છેવટનો ભાગ) કવિને તેમ કરવાનું કંઈ કારણ હોય તો કોણ જાણે.

ચંદ્રદાસનું આખ્યાન ગુજરાતીમાં વિખ્યુદાસે પણ કરેલું છે, અને એ શિવાય જેમણે અશ્વમેધ કરેલોછે તેમના ગ્રંથમાં એ આખ્યાન આવેલું છે. પ્રેમાનંદના આખ્યાન સાથે સરખાવતાં વિખ્યુદાસનું આખ્યાન ફીકું લાગે છે. ઉપર જે ખૂંસીદાર પ્રસંગ જણાવ્યોછે તે પ્રસંગ વિખ્યુદાસે ટુંકાવી નાખ્યોછે.

પ્રેમાનંદ આખ્યાનને છેડે સંવત ૧૭૨૭ ની સાલ જણાવે છે. એ સાલ લેખકોએ ફેરવેલી શક ભરેલી નથી, પણ ખરીજ છે. તેની સાખીતી એજ કે કવિએ તે સિંદસ્થનું વર્ષ જણાવ્યું છે. તજવીજ કરતાં એ સિંદસ્થનું વર્ષ હતું એમ સાખીત થાયછે. જેટ શુદ્ધ ૭ ચઢીસમારે પંદર દહાડે સિંદસ્થ ખેડું હતું. કવિએ સિંદસ્થ વર્ષની સંધ લખ્યુંછે. સંધ એટલે સંધી-અરસામાં એવો અર્થ છે. વળી કવિએ જેટ શુદ્ધ ૭ ને સોમવાર લખ્યો છે, તે પણ મેળવી જતાં મળે છે.

મહા પ્રયત્ને ચંદ્રદાસના આખ્યાનની ફક્ત એજ પ્રતો મળી હતી. પહેલી પ્રત સંવત ૧૮૬૨ ની સાલમાં દવે ભગવાનલાલ નથુરામે ઉતારેલી છે. એ લેખકે પ્રેમાનંદનાં ઘણાં કાવ્ય ઉતારેલાંછે, અને તે સંસ્કૃત અક્ષરે સંભાળથી લખેલાંછે. આ પ્રત એવી સારી લખેલી છે. કે તેમાં ઘણાં થોડા ફેરફાર કરવો પડેલા છે. બીજી પ્રત ગુજરાતી અક્ષરે લખેલી છે. જેઠાણી વગેરે પર તેમાં સાધારણ ધ્યાન આપેલુંછે. અને તે લખેલી આધુનિક છે. આ બન્ને પ્રત જેથી મણિરાંકર વિશ્વનાથ ચૌવિશા, જે કવિ પ્રેમાનંદના વંશજના સગા છે, તેમણે મેળવી આપી, માટે તેમનો ઉપકાર થયોછે.

તા. ૬ આગષ્ટ ૧૮૮૪

વડોદરા.

}

હ. દ.

૨૨૭૫

॥ શ્રી જગદીશ્વરાયનમઃ ॥

ચંદ્રહાસ આખ્યાન.

૧રાગ કેદારી.

પ્રથમ સમગ્ર માણપતિ, જન્મ ટળે મારી દુર્મતિ;
૨જેથી સરે મનોરથ મન તણોરે. ૧
સાર કરે માતા સરસ્વતિ, હું જ્યાળક કાંઈ લેતો નથી;
૩સતી શારદા સેવક છઠી તમ તણોરે. ૨

ઢાળ.

સાર કરે માતા સરસ્વતિ, હું લાગું તમારે પાય;
૪નિજ ગુરુ કેરું ધ્યાન ધરતાં, ગ્રંથ ચાલતો થાય. ૩
વૈશંપાયન ઝોમ ઉચરે, મુણ્ય જનમેજય રાજન;
અશ્વમેધની ઉત્તમ કથા છે, શ્રાતા વક્તા ધન્ય. ૪
પાંડવે પરાક્રમ કીધું, ક્રોધ ધરીને કાય;
શત કૌરવ સંધારિયા તે, કુરુક્ષેત્રને માંય. ૫
પછે હસ્તિનાપુરમાં, રાજ્ય બેઠા, કુંતિ ૧૦કુંવર જે ધર્મ;
પાંચાલીના મનોરથ ૧૧પૂરી, પધાર્યા પરબ્રહ્મ. ૬
૧૨(પણ) યુધિષ્ઠિર અતિ દુઃખ પામ્યા, ઉપન્યો અંતર તાપ; ૭
ઐ રાજ્યને માથે ધિક પડો, સ્વજન માર્યાનું શિર પાપ. ૮
ઐટલે આવ્યા વ્યાસજી, પૂછ્યો પાપ ગયાનો બેદ;
પછે મહા ૧૩મુનિયે મહી-પતિને, મંડાવ્યો અશ્વમેધ. ૯
અશ્વની પુકે રક્ષા કરવા. સંચર્યો અર્જુન;

૧ પ્રત. ૧લી. રાગ આશાવરી. ૨. હે સરસ્વતિ, સાર મનોરથ મન તણોરે. પ્ર. ૨જી. ૩ મુને પ્ર. ૨જી. ૪ દાસ પ્ર. ૧લી. ૫ મુદ્ધ મુદ્ધિ હણીનેરે. સાર કરે મુને અતિ ધણીરે. પ્ર. ૧લી. ૬ સાર કરે મુને સરસ્વતિ. હું જ્યાળક કાંઈ લેહેતો નથી; નિજ ગુરુ કેરું ધ્યાન ધરેતો, ગ્રંથ ચાલે સર્વથી. પ્ર. ૨જી. ૭ ઝોમ પ્રત ૧લીમાં નથી. ૮ જન પ્ર. ૨જી. ૯ ગંગાજીને કાંડે ત્યાંહે પ્ર. ૨જી. ૧૦ સુત પ્ર. ૨જી. ૧૧ પુરવા. પ્ર. ૨જી. ૧૨ પણ શબ્દ પ્ર. ૨જીમાં નથી. ૧૩ ઝોમ ઉચર્યા, તમે મંડાવો અશ્વમેધ. પ્ર. ૨જી

પછે વૃષકેતુ પરવયો, વળી વીર પ્રધમન. ૯
 વાટમાં જતાં નીલધ્વજ-મે, હંસધ્વજ ભૂપાળ;
 સુધન્વા સુરથ નામે, હણ્યા બન્યો બાળ. ૧૦
 વળિ મણિપુર નિઝે અશ્વ આવ્યો, રાજ્ય કરે બલુવાહન;
 જોણે મહા બળિયા પાર્યનું, મરતક કર્યું છેદન. ૧૧
 ૧ વળી તુરી ત્યાં ચક્રી પરવયો, સામે મળ્યો તુષાર;
 ૨ તે તુરી તામ્રધ્વજે બાંધ્યો, અર્જુનનો નિર્ધાર. ૧૨
 તે મયૂરધ્વજ મળ્યો આવી, કૃષ્ણને કરજ્જેડ;
 પછે વીરવર્માને દેશ આવી, સુભટ ઝુઝ્યા કોડ. ૧૩
 એક -હૃદ^૩ આવ્યો જળ તણો, તે ૪ તરી ઉતર્યા ૫વાજન;
 ત્યાં આગળ રમતા હતા, બે ચંદ્રહાસના તન. ૧૪
 વડો પુત્ર ૪૫દ્વાક્ષ નામે, એક ૧મકરધ્વજ એવું નામ;
 તે અશ્વ અનુપમ દેખી, લેછ ગયો પોતાને ૬ગામ. ૧૫
 પછે પાંડવની સેના વિષે, હવો હાહાકાર;
 શ્રી કૃષ્ણ અર્જુન જ્યાં હતા, ત્યાં આવ્યો સમાચાર. ૧૬
 વાત સાંભળી ૭સવ્યસાચી ને, ઉપન્યો અતિ ક્રોધ;
 અસ્વની સંભાળ લેવાને. મોકલ્યા મહા યોદ્ધ. ૧૭
 પણ પાર તે પામ્યા નહિ, કહ્યો કિરીટીને નકાર;
 સાંભળીને સવ્યસાચી, પામ્યા દુઃખ અપાર. ૧૮
 વિચારીને વિનવ્યા, અર્જુને ૯ત્યાં શ્રી કૃષ્ણ;
 પાર્થ પૂછે પ્રભુજીને, કહો અશ્વ ગયાનું પ્રશ્ન. ૧૯
 વળતી વિશ્વંભર ઉચર્યા, સાંભળ પાંડુ કુમાર;
 તારા તુરીની સંભાળનો, જગુઓ છે કહેનાર. ૨૦

નગર આવ્યો પ્ર. ૨૭. ૧ ત્યાંથી અશ્વ સંચર્યો, પ્ર. ૧ લી. ૨ તે તામ્રધ્વજે અશ્વ પ્ર. ૧લી. ૩ એક આવ્યો જળ તણો તુરી, પ્ર. ૨૭. ૪ ઉતરાવ્યો રાજન, પ્ર. ૨૭. ૫ વાજિન્ (ધોડો) શબ્દનું બહુ વચન, અશ્વમેધનો એક ધોડો હોવા છતાં અહીં બહુ વચન લખ્યું છે તે તેની પાછળ બીજા રક્ષક ધોડા રાખે છે તેમને લખેને એવો અર્થ સંભવે. ૪મકરધ્વજ જ્યેષ્ઠ અને પદ્માક્ષ કનિષ્ઠ પુત્ર છતાં કવિની કે લેખકોની સરત ચૂક થએલી જણાય છે. ૧મકરકેતુ પ્ર. ૧લી. ૬ ઠામ પ્ર. ૨. ૭ અશ્વની, સવ્ય સાચી, ઉપન્યો અંતર ક્રોધ. પ્ર. ૨૭. ૮ ત્યાં પ્ર. ૧ માં નથી. જગુદો ઉપરથી. એ ૩૫ કંઈ કંઈ વપરાય છે.

એવું કહીને મૌન કીધું, પ્રભુ શ્રી ગોપાળ;
 એવે સમે અંતરિક્ષ માર્ગે, †અતિ હલું અણુવાળ. ૨૧
 હરિ-ગુણ ગાતા વીણા વાતા, આવ્યા નારદ રૂપિ ભગવાન;
 નર નારાયણ ઉભા થયા, આદરે દીધું માન. ૨૨
 ત્યારે દેવ રૂપિ એમ બોલ્યા, અર્જુન દીકો દિન;
 હે સાધુ! શા માટે સન્મન્યા છે, તારૂં તેજ થયું છે દિન. ૨૩
 પછે ગદગદ કંઠે થઈને, બોલીઓ પારથ;
 †(મુનિ) મારા અશ્વ બન્યો ગયા, તેથી ઉપન્યો અનર્થ. ૨૪
 સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ સધળે, †તમે બન્યો રહો મુનિરાય;
 બળતા હો તો કહો મુને, મારા અશ્વ ગયાનો ઉપાય. ૨૫
 વળતી રૂપિ એમ ઉચ્ચરે, સાંભળ અતળિયળ અર્જુન;
 તારા તુરંતે ભેઈ ગયા છે, ચંદ્રહાસના †તન. ૨૬
 દેવ દાનવ †યક્ષ કિન્નર, ત્રેલોક્ય ટાળે થાય;
 સહસ્ર વર્ષે સતવાદી રાજ, કોણે જીત્યો નવ જય. ૨૭
 રૂપિજનાં વચન સુણીને, અર્જુન બોલ્યા વાણ;
 તે ચંદ્રહાસનો મહિમા કહો, મુજને વીણાપાણ. ૨૮

વલણ.

કહો વીણાપાણ વેગે, સાનિધ્ય આગોવિંદરે;
 ચંદ્રહાસનો મહિમા કહે, કર જોડી પ્રેમાનંદરે. ૨૯

કડવું ૧ છું.—રાગ રામગ્રી.

એણી પેરે બોલ્યા બ્રહ્મા તનજ, સાંભળ †સાચું વીર અર્જુનજ;
 એક અંગદ નામે દેશ કહેવાયજ, રાજ કરે ત્યાં સુધાર્મિક રાયજ. ૧

ઢાળ.

સુધાર્મિકરાજ રાજ્ય કરે; પણ પેટ નહીં સંતાન;
 પુત્રને અર્થે રાજ્યે, આરાધ્યા પંચવદન. ૨
 મહાદેવ આવી ઉચ્ચથી માગ્ય મહીપતિ વરદાન;

† ઉપન્યું અણુવાળ. (ઉજ્જવળ ઉપરથી) પ્ર. ૧ લી. † મુનિ અશ્વ મારા ગયા બન્યો. પ્ર. ૨૭. ૧-૨-આ બે શબ્દ પ્ર. ૨૭માં નથી, ૩ બે પ્ર. ૨૭માં છે. ૪ જક્ષ ક્ષત્રી. પ્ર. ૨૭. ૫ સાધુ. પ્ર. ૨૭. ૬ અંગળ. પ્ર. ૨૭. એ દેશ કયો તે નક્કી થઈ શકતું નથી. અંગ રાજ્યે આપેલો તે અંગદ એમ અર્થ થઈ શકે.

પછે †શંકર પાસે સુધાર્મિકે, માર્ગીઓ †સંતાન. ૩

*સ્વામી મુજને કરી કરણા, એક પુત્ર સંતાન;

*કરણા કરે મહાદેવજી, એજ માર્ગુ શ્રી ભગવાન. ૪

ત્યારે શિવ કહે તારા કર્મમાં, †નથી સરજીત પુત્ર;

તું પુત્રનું સુખ દેખીશ નહિ, આગે ભાગશે ધરસૂત્ર. ૫

†વજ્રતી રાજ બોલિયો, જે હશે હોનાર;

†સ્વામી મુજને આપીએ, ઉધડે વાંઝિયાં બાર. ૬

†ત્યારે શંભુ વળતા બોલિયા, જા હશે પુત્ર નિર્વાણ;

†પણ પૂર તારું નહિ રહે, એમ કહે પિનાકપાણ. ૭

મહારાજ મંદીર આવિયો, શંભુ થયારે કૃપાળ.

૨ધાબી નામે પ્રેમદા, તેણિયે પ્રસન્નો બાળ. ૮

૨સર્વકો આનંદ પામ્યું, ઉચડ્યું વાંઝિયા બાર.

અટ માસનો બાળક થયો, ભૂપતિ હૃષ્યો અપાર. ૯

એક દિવસ અસુર આવિયા, પાપી ષડિયા ત્રૂટી;

મધ્ય રાત્રે માર્યો મહીપતિ ને, નચ લીધું લૂટી. ૧૦

પેલા બાળકને ધવરાવતિ (૪હુતી), સુધાર્મીકનો દાસી;

રાજ પુત્ર ત્યાંથી સંતાડ્યો, ધાવ છૂટી નાસી. ૧૧

રાત દિવસ તે હીંડે રામા, સુત સોડામાંય;

કૌતલ દેશ આવી ચઢી, ત્યાં †કુંતલ નાંમે રાય. ૧૨

ઘૃષ્ટયુદ્ધિ નામે પુરોહિત છે, †જેનો રાજ સેનમાં ભાર.

વિશ્વ જીતી વશ કર્યું, †મન વિષે મહા અહંકાર. ૧૩

તે ગામમાં દાસી ઠરી, †સુત સંગાતે નેટ;

દામણી થઈને ધંધો કરતી, દોહલે ભરતી પેટ. ૧૪

ખાંડવું દળવું અને દોહોવું, કોનાં વાસીદાં કરતી;

† સોમધર પ્ર. ૧લી. † વચ્ચાન. પ્ર. ૧લી. સંતાન શબ્દ સંસ્કૃતમાં પુલ્લિંગ છે, તે પ્રમાણે કવિયે વાપર્યો છે. હાલ તે નપુસકલિંગમાં વપરાય છે. *આ બેલીટિયો પ્ર.૨જીમાં નથી. ૧ નથી નીમ્યો એક પુત્ર પ્ર. ૧ લી † આ ચાર લીટિયો પ્ર.૨જીમાં નથી. ૨ સર્વકો આનંદ પામ્યું, પછે જણીઓ બાળ. પ્ર. ૧ લી. ૩ લખ્યા પ્રમાણે ભોગવે, એમ બધો સંસાર પ્ર. ૧લી. ૪ પ્ર.૨જીમાં નથી. ૫ કુંતલીક પ્ર.૨જી. ૬ જેને રાજ્યાસનનો ભાર. પ્ર. ૧લી. ૭ મન મોટો મહા અહંકાર. પ્ર. ૧ લી. ૮ પણ સુત. પ્ર.૨જી.

(કોનાં) પાત્ર પખાળે કોનાં એકાં, ૧ કોનાં પાણી ભરતી. ૧૫

૨ દિન દિન પુત્ર મોટો થયો, શરિયે રમવા જાય;

લોક જાતા જોવા રહે, પેલા કુંવર કેરી કાય. ૧૬

શરીરે સુવર્ણ સરખો, શોભતો અતિ રંગ;

દાસી તે ભરમે કરી ઢાંકે, કુંવર કેરું અંગ! ૧૭

એક દિન દાસીએ શયન કીધું, પુત્રને રાખી પાસ;

એવે કોએક તેડવા આવ્યો. વેહેવારિયાનો દાસ. ૧૮

ઉઠય ધાવ ઉતાવળું છે, મહિપી દોવાનું કામ;

સ્વામા મારો ૩ તેડે તુજને, આપશે બહુ ફંદામ. ૧૯

મધ્ય રાત્રે ચાલી માનુની, સુતો મૂકી પાળ;

લોભે ૪ તે કાંઈ પ્રિયું નહીં, આવ્યો તેનો કાળ. ૨૦

માર્ગ માંહે ચાલતાં એક, પડ્યો હુતો મોટો નાગ;

૫ પ્રેમદાયે પૃષ્ઠ ઉપર. અંધારે મૂક્યો પાગ. ૨૧

ત્યારે ઉછળીને નાગ વળગ્યો, અંતર આણી રીશ;

ડસી દાસી પડી પૃથ્વી, ૬ મૂખે પાડી ચીશ. ૨૨

કંઠે તે બાધી કાચકી ને, મુખે પડિયો શોક;

ધાવ ૭ ઢળી ધરણી વિષે, ત્યારે ઘાઈ મળિયા લોક. ૨૩

મરતી વેળા માનુની, મુખથી બોલી વાણ!

મારા પુત્રને કો પાળજો, એમ કે'તાં નિસર્થા પ્રાણ. ૨૪

વલણ.

એમ કહેતાં ગયા પ્રાણ તેના, બાગ્યની જે ૮ મંદરે;

પેલા પુત્રની શી વલે થઇ, તે કહે પ્રેમાનંદરે. ૨૫

કડવું રજી.—રાગ વેરાડી.

નારદજી એમ ઉચ્ચરે, સુણ પાર્ય જળવંત!

પેલા પુત્રની શી વલે થઇ, તે રાખ્યો શ્રીભગવંત. ૧

૧ વળી, પ્ર.૨જી. ૨ એમ કરતાં પુત્ર થયો મોહોટો, બાળકમાં રીઝેરમ-
વા જાય, પ્ર.૨જી. ૩ અન્ન વસ્ત્ર આપશે. ફળને પ્રતમાં દ્રામ (દામના અર્થ
માં) એવી જોડણી છે. ૪ દારસી દ્રામ (દિરમ) એક નાનો શિકકો હતો, તે ઉપરથી
આપણો દામ શબ્દ થયો છે. પ્ર. ૧ લી. ૪ પ્ર. ૧ લીમાં નથી. ૫ પ્રેમદા-
યે તેના પેટ ઉપર મુકીઓ તે પાગ. પ્ર.૨જી. ૬ પાડતાં મૂખે ચીશ. પ્ર.૨જી.
૭ દીઠી પ્ર. ૧ લી. ૮ ગયા, પ્ર.૨જી. ૯ મહાશબ્દ પ્ર. ૨જી માં વધારે છે.

વહાણું વાતે જાગ્યો જાળક. મુખે ખોલતો વાણી;
 આંખો યોજતો ને અન્ન માગતો, માતા મોઢ ન જાણી. ૨
 મુનું ભુવન જ્યારે પુત્રે દીકું, નેત્ર ભરીને રોય;
 આકુળ વ્યાકુળ થાવા લાગ્યો, ઉત્તર ન આપે કોય. ૩
 સાંભળી આવી સર્વ શ્યામા, પાસેનાં પાડોશી;
 કો જાળકને પહુંઆ આપે, ઘણા વર્ષની ડોશી. ૪
 કો કુંવરને કોડે ચઢાવી, આસવાસના લાગી કરવા;
 જો આવી જનેતા તારી, ગઈછે પાણી ભરવા ! ૫
 જોણી પેરે તે સર્વે માનુનીએ, કુંવરને માંડ્યું વહાણું;
 કો પ્રેમદાએ દૂધ પાચું, કોણે આપ્યું ખાતું. ૬
 એમ રમતાં જમતાં તે કુંવરના, સુખે દિવસ જતા;
 જે સંવત્સર વહી ગયા, વિસરી રત્યાં માતા. ૭
 હીડતાં ચાલતાં કુંવર, લેતો હરિનું નામ;
 એક દાડે તેને વાટમાંલિથી, જડિયા શાલિઆમ. ૮
 તે હાથ ઈચ્છિ દેયાથું ચાંપ્યો, સોહ અતિશે આણ્યો;
 સહુ જાળક સાથે રમવા લાગ્યો, †સખો સુંદર જાણ્યો. ૯
 એકવાર ત્યાં ધૃષ્ટ્યુદ્ધિ, જમાડયા મુનિજન;
 તે ‡જાળક માંહમળતો તેડ્યો, રાંક જાણી તન. ૧૦
 પછે રૂપિજની પૂજા કરવા, ધૃષ્ટ્યુદ્ધિ †તે આણ્યો;
 ‡દક્ષિણા †તેલને પાતરી, તે થાળ ભરીને લાવ્યો. ૧૧
 પૂજા કરી પ્રધાન પરવંચી, (પછે) દક્ષિણા આપતો વાણી;
 પણ ‡પંડિતની પંગત વિખેથી, પેલો જાળક મૂક્યો ટાળી. ૧૨
 ‡એવે ગાલવ રૂપિ ખોલ્યા, ‡લાળે પ્રાણી માત્ર;
 કાં મહારાજ એને ટાળી મૂક્યો, ‡રહેને પૂજ્યાનું છે પાત્ર. ૧૩

૧ કરતાં. પ્ર. ૧લી. ૨ ગઈ માય. પ્ર. ૨જી. ૩ બેઠો ને ચાલતો કું-
 વર લેતો, તે હરિનું નામ. પ્ર. ૧લી. ૪ સાહો પ્ર. ૨જી. † સંસ્કૃત સખ અ-
 થવા સખિ દોસ્તદાર અર્થે છે. નર જાતિમાં સખા ગુજરાતીમાં વપરાય છે,
 સખો વપરાતો નથી. અતિ ખ્યાર દર્શક એવું રૂપકવિયે મૂક્યું હશે. ‡ પા-
 દ્મણ. પ્ર. ૨જી. ૬ મન. પ્ર. ૨જી. ૭ દક્ષિણા તેલાવિને, પાતરીને લાવ્યો. પ્ર. ૧લી.
 † પૂજન કરતાં અભ્યંગસ્નાનમાં ખપ આવેછે. ૮ વહોળી. પ્ર. ૨જી. વાળી
 ખાળીને કેવળી ના અર્થમાં. ૯ વાડવ. પ્ર. ૧લી. ૧૦ એવે એક ગાલવ નામે
 રૂપિ ખોલ્યા પ્ર. ૨જી. ૧૧ સાંભળતાં. પ્ર. ૨જી. ૧૨ એ પ્ર. ૨જી.

ત્રિધિયે એમ લખ્યુંછે, એ શું તારે સગાઇ;
 વિપયા પુત્રીને પરણશે, એ તારે થાશે જમાઇ. ૧૪
 એવાં ગાલવજનાં વચન સુણીને, રાગને લાગી જાળ;
 મુનિ માત્ર મારીને કાઢ્યા, ૧ પછાડી પૂજની યાળ. ૧૫
 બીજા આઠણુ દુઃખ પામ્યા, કહોજી અમારે શો વાંક;
 દક્ષિણાનું જનન થયું, ૨ અમો કેમ જીવિયે રાંક. ૧૬
 ગાલવ કહે તમે શું જાણોછો, પુરોહિત છે ૩ પાપી;
 એવું કહીને સર્વ મુનિયોને, ઘેરથી દક્ષિણા આપી. ૧૭
 નારદ કહે સાંભળ પાર્ય પછે, પાર્થિવે પ્રગટયો કાળ;
 મારી પુત્રીને અમર ઈચ્છે, (તે) કેમ પરણે બિશ્નુકનો બાળ. ૧૮
 એક કામ બેશી વિચાર્યું, ચાંડાળ તેડાવ્યા ઘેર;
 સાધુ સુતને મારવાને, આરંભ્યો ત્યાં કેર. ૧૯

વલણ.

આરંભ્યો ત્યાં કેર ધૃષ્ટયુદ્ધે, દ્રેશ મનમાં ધર્યોરે;
 કર જોડી કહે પ્રેમાનંદ પછે, ૪ સાધુ સુત કેમ ઉગર્યોરે. ૨૦

કડવું ૩ જી.—રાગ વેરાડીની ચાલ હુંકડી.

ધૃષ્ટયુદ્ધે તેડાવ્યા ચાંડાળ, હણવા સુધાર્મિકનો બાળ; ૧
 પુરોહિત કે પેલો દાસીનો તન, ચાંડાળ તમે તેને કરજો નિધન. ૨
 એણી ૫ પેરે મારવો ન થાયે જાણ, કાયાનું ૬ કાંઈ લાવજો એધાણ, ૩
 આપીશ ધન ઉચકાશે જોટલું, જો કરજ કરશે એટલું. ૪
 આનંદ પામી અંત્યજ પળ્યા, હરિ ભક્તને વાટમાં મળ્યા; ૫
 વાહિને તેડ્યા બાળક વન, દીધી આશા ૭ જમે છે મુનિજન. ૬
 બાળકને છે હરિનું ધ્યાન, તેડી ચાલ્યા ચારે અજ્ઞાન; ૭
 ૮ અધોર વન તણી જંખ જળ, આરડે અગીઅર કુંદવે બ્યાળ, ૮
 ૯ બહુ બાળડાં પર્વત ખોહ, શુદ્ધમાં ધુધવે છે ઘોહ; ૯

૧ પછે પૂજા નહિ થાય. પ્ર. ૨ જી. ૨ તે કેમ જીવાય અમો રાંક.
 પ્ર. ૧લી. ૩ છે મહા પાપી. પ્ર. ૨જી. ૪ સાધુ પ્ર. ૨ જીમાં નથી. ૫ રોતે
 મારવો કો ના પામે જાણ. પ્ર. ૧ લી. ૬ કાંઈ પ્ર. ૨જીમાં નથી. ૭ આની
 પેહેલાં આગળ શબ્દ પ્રત ૧ લીમાં છે. ૮ જોતાં થકો હવા મધ્યાન. પ્ર.
 ૨જીમાં આટલું અર્થ ચર્ણ છે. ૯ ખાડખાડ પર્વતની ખોહ, પ્ર ૨જી.

ભુંડ ભૈરવ તણી ^૧પરમાંઝાર, દીસે પશુ વનમાં અપાર. ૧૦
 ઉઝરડાયે અંગ અતિ પામે ખેદ, શરીરથી ચાલ્યો પ્રસ્વેદ; ૧૧
 એક ઊંડું સ્થાનક જ્યાં નમજે જત ત્યાં બાળકને લઇ ગયા એકાંત. ૧૨
 માંદો માંદો સામું ^૨જોઈ હસે, પાપો પાપુ ^૩સાથે પાળિ ધસે. ૧૩
 તે દેખી બાળકને થયો વિચાર, મુને મારી ^૪લેશે નિર્ધાર. ૧૪
 પામ્યો દુઃખ જળ નયણે ભરે, મુખે રામકૃષ્ણ વાણી ઉચ્ચરે. ૧૫

વલણ.

મુખે રામ કૃષ્ણ વાણી ઉચ્ચરે. સમર્થા શ્રી ગોપાળરે;
 જન પ્રેમાનંદ ^૧એમ કહે, કેમ ઉગરિયો બાળરે. ૧૬

કડવું ૪ થું. ^૧રાગ ^૨શીક રામગ્રી.

સાધુ સુતે સમર્થા હરિ. ^૧ગરવા શ્રી ગોપાળ,
 વહારે ચઢજો વીઠલા, દિનાનાથ દયાળ. સાધુ. ૧
 સાર કરો સેવક તણી, પ્રભુ સ્થામ શરીર;
 બાળક ખુદ્ધ નથી જાણુનો, ચાચ્યા શ્રી યદુવીર. સાધુ. ૨
 આગે લીડ ભાગી તમો ^૩જનકતની, ભોળા શ્રી ભગવંત;
 દુઃખ ટાળ્યાં સર્વ દેવનાં, આણ્યો અસુરનો અંત. સાધુ. ૩
 અંબરીષ કરતો એકાદશી, આળ્યો ^૪અગ્નિ કુમાર;
^૫શાપ ટાળ્યા સર્વ તેહના, લીધા દશ અવતાર. સાધુ. ૪
 પછે મચ્છ રૂપે વેદ વાળીઆ, અહો અશરણ શર્ણુ;
 તમો વિશ્વંભર વહારે ^૬ચઢી, મૂકાવી દાદાગ્રેથી ધર્ણુ. સાધુ. ૫
 પ્રહ્લાદ પીડાથી રાખિયો, ધરી નૃસિંહ રૂપ;
 વિડાયો નખે કરી, હિરણ્યકશિપુ બૂપ. સાધુ. ૬

૧ અર. પ્ર. ૨૭. બંને પ્રતમાં આ પ્રમાણે લખેલું છે. લેખકની ચૂક હશે. કેમકે અર્થ સ્પષ્ટ થતો નથી. પરને ઠેકાણે બીજી પ્રતમાં અર છે, તેથી મને એમ ભાસે છે કે ત. વને ઠેકાણે લખાયો હશે, અને તેથી અસલ “ભુંડ ભૈરવ વણીઅર માંઝાર” એવું હોય. ભૈરવ વિશેષણ ભુંડ કે વણીઅરને લાગી શકે. ૨ જોઈ જોઈ પ્ર. ૧લી. ૩ સંગાયે પ્ર. ૧લી. ૪ સખોલેશે, પ્ર. ૨૭. ૫ આચરે, કયેમ રહ્યો સુધાર્મિકનો બાળરે; પ્ર. ૨૭. ૬ પ્ર. ૨૭માં રાગ લખ્યોજ નથી. ૭ રામગ્રી જાતેજ ધણો વિલાપ દિલગીરી ખતાવા વપરાયછે. ૮ અહીં ટેક છે. ૯ જનકતની. ૧૦ અગ્નિ કુમાર. ૧૧ સોપ, પ્ર. ૨૭. ૧૨ થઇ, ધાયા ધર્ણુ ધર્ણુ. પ્ર. ૧ લી.

ષામન રૂપ થઇને વેગે, છળ્યો બલિ રાજન;
 પ્રભુ થઈ રહ્યા પોળિયા, રાખ્યું ઇંદ્રાસન. સાધુ. ૭
 કચ્છપ રૂપે કૃષ્ણજી, તમે મથિયો સમુદ્ર;
 લક્ષ્મી કહાડ્યાં ત્યાં થકી, ઈંદ્રાખ્યું દેવ દારિદ્ર. સાધુ. ૮
 પરશુરામ રૂપે પુરુષોત્તમ, પાળ્યું તાતનું વચન;
 માત મારી જીવતી, હજ્યો સહસ્રાર્જુન. સાધુ. ૯
 સાતમે રાક્ષસ કુળ સંધારવા, અવતરિયા શ્રી રામ;
 વાનર શું મૈત્રી કરી. માર્યો રાવણ ઠામ. સાધુ. ૧૦
 આઠમે અવતાર શ્રી કૃષ્ણનો, પાંડવ પ્રતિપાળ;
 કંસાસુર સમાવિયો, માર્યો શિશુપાળ, સાધુ. ૧૧
 હરિશ્ચંદ્રે સત્ય મૂક્યું નહિ. કાપતાં કામનીનું ઈમાથ;
 અવિનાશી અંતરિક્ષથી ઉતર્યા, આવી જાણ્યો હાથ. સાધુ. ૧૨
 પાંચ વર્ષનો પાળિયો, જેનું ક્રુવજી નામ,
 દ્વાસ જાણી પોતા તણો, આપ્યો અવિચળ ઠામ. સાધુ. ૧૩
 શું શયન કીધું હો સ્યામજી, પ્રભુ ગરડાડ;ં
 જાગીને વેગે આવજો, દુઃખ પડિયુંછે પ્રાઠ. સાધુ. ૧૪
 (પણ) ભક્ત વત્સળ ગિરદ તાણે, રાખજો આ વાર;
 સેવકને વિસારતાં, લાજશો લક્ષ્મી ભયાર. સાધુ. ૧૫
 ચતુર્ભુજ તમે ચિત્તમાં, ચિત્તવીને બનેય;
 તમ વિના ત્રેલોક્યમાં, નથી મારે કોય. સાધુ. ૧૬
 અદ્વૈત જીવ અવની વિષે, રંગાકાશથી હું પડિયો;
 મૃત્યુ પાન મહારા હાથમાં, ચાંડાળ હાથે ચઢિયો. સાધુ. ૧૭

૧ દુઃખ ઈંદ્રાખ્યું દેવ ઇંદ્ર. પ્ર. ૨જી. ૨ રૂપે. પ્ર. ૨જીમાં નથી. ૩ રઘુ-
 કુળ તારવા. પ્ર. ૨જી. ૪ સંસ્કૃત મસ્તક ઉપરથી માથું શબ્દ થાય. પ્રેમા-
 નંદમાં આ પ્રમાણે શબ્દ ખોડવાની હરકત ભરેલી રીત અવિચલ જોવામાં
 આવે છે. હાલ કોઈ કોઈ એમ વાપરેછે ખરા. “ખેતી સૌને માથ, પડિ પશુ
 જનને હાથ.” ૫ પાંચ વર્ષનો તપે ગયો. પ્ર. ૨જીમાં. ૬ જીગતાત, જે
 ગિરદ તમારું છે તે આ વારે પણ કાયમ રાખજો એવો અર્થ. પ્ર. ૨જી.
 ૭ નાથ. પ્ર. ૨જી. ૮ સુવિચારી જોય. પ્ર. ૨જી. ૯ અહીં પ્રાસ મેળવતાં
 બ્યાકરણ દોષ લાગ્યોછે કેમકે કર્તા બહુ વચને છે. ૧૦ એક સાથી વાંક પડિયો,
 રામ તુજને પામ્યા, હાથ ચંડાળને ચઢિયો પ્ર. ૨જી.

હું મહું પામ્યો હો મહાવળ, “મારો” કોણ કહેશે;
 ૧ મોટું દુઃખ મારા મન વિષે, મારો સખો ૨ લહેશે. સાધુ. ૧૮
 એવે નિદ્રા વશથી જાગ્યો, કમળાનો સ્વામી;^૧
 પછે ચંદ્રહાસના ૩ ચિત્ત વિષે, પ્રગટયા અંતર્યામી. સાધુ. ૧૯

વલણ.

અંતર્યામી પ્રગટ હવા, ચાંડાળ કેરે મનરે;
 જન પ્રેમાનંદ એમ કહે, કચમ રહ્યા સુધામિકનો તનરે. ૨૦

કડબું પ મું.—રાગ કેદારો.

નારદજી એમ ઉચરે, પાર્યં વીર શ્રવણે ધરે,
 શું કરે પછે તે સાધુનેરે. ૧
 ચાંડાળ ચારે જોઈ રહ્યા, સુતને દેખી વિરમે થયા,
 ૪ અંતર્યામી પ્રગટ હવા તેહનેરે. ૨

હાળ.

તેને પ્રગટ હવા અંતર્યામી, આવી બેઠા શ્રીભગવાન;
 દુષ્ટ ભાવ ગયો અધર્મનો, ઉપન્યું અંતર જ્ઞાન. ૩
 ૫ શ્યામા સુત સ્વજન મનોહર, આપણુ તે ઉપર હિત કરિયે;
 બાળક તો સર્વેને સરખો, ૬ નમાયા ને શેં હણિયે. ૪
 એક કહે સાધુને મારિયે, પાપીને પમાડિયે હર્ષ;
 એ કર્મ કીધે સાધુ પ્રાણુ લીધે, પડિયે કુંભીપાક નર્ક. ૫
 † બીજો કહેછે મૂકા એને, શું દુષ્ટ મળતા દુષ્ટ થઈયે;
 † એ પુરોહિત પડશે નર્કમાં, આપણુ વૈકુંઠ જઈયે. ૬
 ત્રીજો કહે માર્યાની વાતે, અંગ તપે છે મારું;

૧ પણ મોટું દુઃખ મારા મન વિષે, મારા સખાને લેશે. પ્ર. ૧લી.
 ૨ મૂળમાં જોડણી લેશે એવીછે. સં. લક્ષ્ ઉપરથી લહ્-લહેવું (જોવાના અ-
 ર્થમાં) થાય. કંઈ લહેવાતું (દીકામાં આવતું) નથી એમ હજી વપરાય છે.
 લેવું, લહેવું બે જૂદા ધાતુ છે. ૩ હૃદયા વિષે, આવી રહ્યા અંતરજ્ઞમી; પ્ર.
 ૨જી. ૪ અભય પ્રગટ થાતો તેહનેરે. પ્ર. ૨જી. ૫ સ્વામી સુત સર્વ જન્મ-
 નો, તે ઉપર એ ન ગણિયે; પ્ર. ૨જી. ૬ તો ન માયા પ્ર. ૨જી. † બીજો
 કહે એને મૂકીએતો, વિષ્ણુ ભક્ત તે થઈયે; વળી પુરોહિતના પુર વિષેથી,
 આપણુ બીજીને જઈયે. પ્ર. ૧લીમાં આ પ્રમાણે છે.

એ સાધુ સામું જુએ તેને, હું ^૧આગળથી સંધાર. ૭
 એથો ચતુર થઇને બોલ્યો, સાંભળો એક ઉપાય;
 એ સુત ન મરે ને અર્થ સરે, ^૨દુષ્ટ નવ દુભાય. ૮
 એધાણુ આપિયે અધર્મિકને, એનું અંગ તમો કંઈ કાપો;
 અભણયે નહિ માટે વેગળા, રહી પાળી આપો. ૯
 એવું કહીને કુંવરને, છુરિકા કરમાં આપી;
 જોતા માંહે જમણા પગની, છટ્ટી અંચુલિ કાપી. ૧૦
 જ્યાં લગણુ વાધતી હતી, આંગળી ^૩પ્રાગ મોઝાર;
 ત્યાં લગણુ બાળકને નહોતો, રાજ્ય તણો અધિકાર. ૧૧
 ચાંડાળ ચારે વિરમે થયા, સૂત સામું જોઈ;
 પોડયા ન ^૪પામે અંતર વિષે, પાગે વહેવા લાગ્યું લોહી. ૧૨
 પછે અંત્યજ ઉઠીને ચાલ્યા, કહેતા ગયા એક વચન;
 નવ ભણી ન આવીશ સાધુ, જાને બીજે વન. ૧૩
^૫એક મૃગ વાટે મુઓ તો, તેનાં લોચન કાઢી લીધાં;
 અન્યો અન્યે કે'વા લાગ્યા, કાર્ય આપણાં ^૬સીધ્યાં. ૧૪
 પછે ^૭પુરોહિતને પગે પડિયા, ^૮જમ આપ્યાં એધાણુ;
 ધૃષ્ટ્યુદ્ધિ ^૯તે દેખી હર્ષ્યો, ^{૧૦}સાતા પામ્યો પ્રાણુ. ૧૫

વલણ.

સાતા પામ્યો પ્રાણુરે, ચાંડાળને, ધન આપ્યું ધણુરે;
^૧પુરોહિતનું હર્ષ્યું મન જે, મિથ્યા વચન થયું મુનિ તણુરે. ૧૬

કડવું ૬ કું—રાગ ગોડી.

નારદ કહે સાંભળ અર્જુન, પાસે બેઠા છે જગજીવન. ૧
 ત્યાં બાળક એકલો કરે વિલાપ, અંતર્ગત અતિ પામે તાપ. ૨
^૨રામ કૃષ્ણ વાણી ઉચરે, રૂદન કરે જળ નયણે ભરે. ૩

૧ નિશ્ચે. પ્ર. ૨૭. ૨ ધૃષ્ટ્યુદ્ધ પ્ર. ૨૭. ૩ પાગ તણે પ્ર. ૨૭.
 ૪ ન પામ્યો પગ વિષે પ્ર. ૨૭. ૫ વાટ વિષે પ્ર. ૨૭. ૬ સાધ્યાંને ઠેકાણે
 પ્રાપ્ત થયાં એવો અર્થ. પ્ર. ૨૭. ૭ ધૃષ્ટ્યુદ્ધિ પ્ર. ૨૭. ૮ એક આંગળી
 નેત્ર બે એધાણુ. પ્ર. ૨૭. ૯ પ્ર. ૧૩માં તે નથી. ૧૦ સાતા એકલો વ-
 પરાતો નથી પણ સુખસાતા કહેવાય છે. શાંતિ ઉપરથી. ૧૧ પ્રોહિત. પ્ર. ૨૭-
 માં જ્યાં પુરોહિત શબ્દ આવે છે ત્યાં બધેય ઠેકાણે પ્રોહિત છે. ૧૨ આ
 લીટી પ્ર. ૨૭માં નથી.

એવે વન વિષે આવી ચમરી ગાય. પૂંછે કરીને નાખે ખાય. ૪
 આઘ્યા ^૧શુડા વનના કીર, ચાંચે ભરીને લાઘ્યા નીર. ૫
 પંખી જાત સર્વ ટોળે થયાં, પાંખે છાયા કરીને રહ્યાં. ૬
 એવે મૃગ આવી એક ઉભો રહ્યો, સુતને દેખી વિસ્મય થયો. ૭
^૨મૃગ સ્વામીભાવ મન આણિયો, ચંદ્રમા પડિયો જાણિયો. ૮
 એવી આશંકા મૃગે મનમાં ધરી, ^૩ચાટયું શ્વિર આંગળીનું જીભે કરી! ૯
 એવે ^૪કોંતલ દેશ તણો જે રાય, કુલિંદ નામ તેનું કહેવાય. ૧૦
 નવનિધ અષ્ટમાસિદ્ધ ધરસૂત્ર, પણ પેટ ન મળે ^૫એક પુત્ર. ૧૧
 તે રાજા મૃગયા નીકળ્યો, મહાવનમાં એક મૃગલો મળ્યો. ૧૨
 સારંગ ઉપર ^૬સર કયો સંધાણ, (ત્યારે) મૃગે જાણ્યું જમુઓ નિર્વાણ ૧૩
 મૃગ ભય પામી નાશી ગયો, પછે કુલિંદ કુરંગ કેડે થયો. ૧૪
 આગળ જાતાં મૃગ થયો અંતર્ધ્યાન, ઉભો રાજા ને થયા મધ્યાન. ૧૫
 ભૂલ્યો ભૂપતિ નયની વાટ, એકલો થયો મનમાં ઉચાટ. ૧૬
 એક વૃક્ષ તળે ઉભો ભૂપાળ, એવે રેતો સાંભળ્યો પેલો બાળ. ૧૭
 રામ કૃષ્ણ કહી કરે ર્દન, સાંભળી રાજાએ વિમાશ્યું મન. ૧૮
 (પછે)જેવા અર્થે અશ્વથી ઉતર્યો, કુંવર ભણી ^૭કુલિંદ પરવર્યો, ૧૯
 રાજા આવતો દીઠો જેટલે, પશુ પક્ષી નાહાં તેટલે. ૨૦
 અભ્રમાંથી ચંદ્ર દીસે જેમ, પક્ષી પરાં થયે પુત્ર ^૮શોભે તેમ. ૨૧
 (જાણે) ^૯વાસવ વિરંચીનો અવતાર, એ નોંચ મનુષ ^{૧૦}તણો કુમાર. ૨૨
 પછે મહારાજા પાસે આવિયો, પ્રેમે પુત્રને બોલાવિયો. ૨૩
 કહે કુંવર ! તું ^{૧૧}કોણ જાત, કોણ પિતા કોણ ^{૧૨}તારી માત. ૨૪

૧ સં. શુક ઉપરથી પોપટ એવો અર્થ થાય, પણ તે જેમને કાંઈતો
 હોતો નથી અથવા બોલી શક્તા નથી એવા જંગલી પોપટને લગાડાય છે,
 અને બહુ કરીને તેમને શુકનો અપભ્રંશ હુડા કહે છે. ૨ મૃગને સંદેહ થયો
 કે રખેને મારો સ્વામી ચંદ્રમા આકાશમાંથી પૃથ્વીપર તો પડ્યો નથી? આ
 નિર્ણય કરવાને તેનું લોહી ચાટી જાયું; તે એવા વિચારથી કે જે ચંદ્ર હશે
 તો અમૃતનો સ્વાદ આવશે ! કેવી ઉંચી કલ્પના ! ૩ પછે પીપ્પું શ્વિર.
 પ્ર. ૨જી. ૪ કુમાડ દેશ. પ્ર. ૨જી. ૫ એક એના અર્થમાં. એ, એ અવ્ય-
 યને અર્થે ઉ કોષકજવાર વપરાય છે. બેઉ બોલાય છે. ૬ સર. પ્ર. ૧લીમાં
 નથી. ૭ મુઆનું જાણુ. પ્ર. ૧લી. ૮ રાયે પ્ર. ૨જી. ૯ શોભીતો. પ્ર. ૧લી.
 ૧૦ વ્યાસ. પ્ર. ૨જી. ૧૧ તણે પ્ર. ૨જીમાં નથી. ૧૨ કોની જાત. પ્ર. ૧લી.
 ૧૩ કોણ જાત. પ્ર. ૨ જી.

મહારાજનાં સુણી વચન, ^૧વળતું બોલ્યો સાધુ જન. ૨૫
 માત પિતા મારે નથી કોય, આધાર એક ^૨અચ્યુતનો હોય. ૨૬
 એવું સાંભળી હપ્પ્યો ભૂપાળ, મુને ^૩કેશવજી થયા કૃપાળ. ૨૭
 પરમેશ્વરે મુને આપ્યો કુમાર, ઉઘડયાં મારાં વાંઝિયાં બાર. ૨૮
 પછે સુતની કીધી ^૪આસ્વાસન, તેડી દીધું આજિંગન. ૨૯
 એમ કહી પુત્રને રૂઢ્યા ધર્યો, પે'રાવી વસ્ત્રને સાતરો કર્યો. ૩૦
 પછે અશ્વે થયો અસ્વાર, નરપતિ ચાલ્યો નમ્ર મોઝાર. ૩૧
 પાળા સેવક ^૫ધાયા પુર બણી, રાણીને કહેવા વધામણી. ૩૨
 રાણીને જઈ નામ્યું શિશ, (ખાઇ) તમને તુષ્ઠમાન થયા જગદીશ. ૩૩
 પાંચ વર્ષનો હરિએ આપ્યો બાળ, એ ^૬લઈ આવેછે ભૂપાળ. ૩૪

વસણ.

ભૂપાળ બાળકને લાવેછે, હરખ્યું રાણીનું મનરે;
 કર જોડી કહે પ્રેમાનંદ, ^૭સામી મળી સ્ત્રીજનરે. ૩૫

કડવું ૭ મું.—રાગ સામેરી.

રૂપિ નારદ બોલ્યા વાણી, તું સાંભળ ગાંડિવ-પાણિ. ૧
 સુતનો સમાચાર જાણી, સામી સંચરી રાણી. ૨

ઢાળ.

^૮સામા જોવા સુતને કાજે, સામગ્રી કીધી ધણી,
 સાથે તેડી સર્વ શ્યામા, સાહેલિયો પોતા તણી. ૩

૧ હાલ અવ્યય રૂપે વળતી રૂપ સર્વ જાતિમાં ચાલેછે. કવિતામાં વળતો વળતું વપરાય છે. ૨ હરિ તણો પ્ર. ૨જી. ૩ તુઠ્યા શ્રી ગોપાળ. પ્ર. ૨જી. ૪ આસના વાસનાને ઠેકાણે પદ્યમાં એ રૂપ નથી વપરાતું. ૫ ચાલ્યા પ્ર. ૨જી. ૬ અહીં પુઠેથી. પ્ર. ૧લીમાં વધારે છે. ૭ રાણી ધાધને રાજના સામી આવીને મળી એવો અર્થ. જન પુરૂષ વાયક છતાં તે સ્ત્રીને લગાડાય છે. અહીં તેનો અર્થ મનુષ્ય—પ્રાણી એવો સમજવો. કવિજન સાધુજન પંખીજન એમ પ્રત્યય રૂપે પણ તે મૂકાય છે. ૮ શ્યામા (રાણી) તે ઠેકાણે ત્રીજીના અધ્યાહારે કીધી નો કત્તા હોય; પરંતુ પ્રત ૧લીમાં સાહામી છે તે જોતાં તથા બીજી કડીમાં શ્યામા છે તેથી યમક આણવાને વિચારે સામા સામેના અર્થમાં હોય; પણ એમ હોય તો જોવાને બદલે જાવા જોઈએ.

સાંભળ્યું મેં રત્ન સરખું. ૧ પુત્ર લાવેછે ૨ પતિ !
 મન માંહે મા'લી સામી ચાલી, મળવાને મેઘાવતિ. ૪
 વહેવારિયાં સર્વે સંચર્યા, વહેલ સુંદર જોતરી ;
 નાચની નારી નિસરી બાહર, થાળ મોતિયે ભરી. ૫
 ૩ પાળે પાળે અતિ અનુરાગે, માતા તે મળવા આવી;
 અતિ પ્રેમ કીધો રૂઢયશું લીધો. મોતીડે વધાવી. ૬
 શુભ લગ્ન શુભ નક્ષત્રે, શુભ તિથિ ૪ રવિવાર;
 ગાજતે વાજતે ઘેર આવ્યો, કુલિંદનો કુમાર. ૭
 ૫ કુળ કર્મ કીધું દાન દીધું, ગીત ગાયે સર્વ સુંદરી;
 મહારાજયે જોશી તેડાવ્યા, લખાવા પુત્રની જન્મોતરી. ૮
 જન્મોતરી લખી બોલ્યા રૂખી, મહા મહિમા બાળક તણો;
 ભૂમંડળમાં ભૂપતિ ભાગ્યવંત, થાશે અતિ ધણો. ૯
 જોનું વદન ચાર સોમ સર્પું, જાણે સોળકળા પ્રકાશ;
 ૭ હસી રહું માટે નામ જોનું, ધર્યું આજથી ચંદ્રહાસ! ૧૦

વલણ.

ચંદ્રહાસ નામ સુતનું સુણી, રીઝ્યો રાય કુલિંદરે;
 પછે કોણુ રીતે ભણ્યો કુંવર, તે કહે પ્રેમાનંદરે. ૧૧

કડવું ૮ મું.—રાગ કલ્યાણી.

મહારાજયે ૮ વિમારયું, દિન જોયો એક વાઙ્ગ;
 પુત્રને ભણવાને કાજે, ઘેર તેડ્યો અધ્યાઈ. ૧
 ત્યાં સોંપી આપ્યો પુત્રને, ભણવાને ભૂપાળે;
 અશ્વે યદ્ય અસ્વાર કુમાર, ગયો નિશાળે. ૨
 ત્યાં ૯ ખડખડ હશીઓ સાધુ, ૧૦ દેખીને સધજો સાથ;
 ૧૧ શું ભણોછો ૧૨ સર્વે ભૂર. મૂકી બ્રહ્માંડનાથ. ૩

૧ જે પુત્ર. પ્ર. ૨જ. ૨ મહીપતિ. પ્ર. ૨જ. ૩ પળે તે. પ્ર. ૨જ.
 ૪ રવિ. પ્ર. ૨જમાં નથી. ૫ ચૈલ કર્મ. પ્ર. ૧લી. ૬ એ મહિમા. પ્ર. ૧લી.
 ૭ જોનું હસી રહું વદન માટે, નામ આજેનું ચંદ્રહાસ પ્ર. ૨જ. ૮ અહીં વિ-
 મર્ષ ઉપરથી વિચારવું—તજવીજ કરવી એવો અર્થ. ૯ ખડખડ પ્ર. ૨જ.
 ૧૦ દેખી નિશાળિયા. પ્ર. ૨જ. ૧૧ એ શું ભણોછો ચંદ્રહાસ કહેછે, જપો
 વૈકુંઠનાથ; ચંદ્રહાસ કહેછે સર્વને, તમે ભણો શ્રી ભગવાન; હરિભક્ત ત્યાં
 હરિમજે, નિર્મળ થાયે વાણ. પ્ર. ૨જમાં આવી બે લીટીઓ પછી કકોછે.
 પ્ર. ૧લીમાં નથી. ૧૨ પ્ર. ૨જમાં જ્યાં કકો પુરો થઈ રહ્યો છે ત્યાં ખગડા
 અને ત્રગડાવાળી પ્ર. ૧લીની લીટીયોને કંઈક મળતી બે લિટીયોછે તેમાં
 ભૂર મૂખથી 'છે.

તમો ૧ગુરુ કરો ગોવિંદને, જેથી ન નિસરે વાંકઃ
 ૨ નિર્ભંગ નામ નારાયણ ભણિયે, એથી (બીજું) આડો આંક. ૪
 ત્યારે નિશાળિયાયે મુક્યું ૩ ભણ્યું, સર્વે પાસે આવી બેઠા;
 પ્રગટ્યાં ૪ સર્વેને નિજ જ્ઞાન, ભગવાન અંતર પેઠા. ૫
 નિશાળિયા પ્રત્યે ચંદ્રવદન, એમ બોલ્યો વાણી;
 સાંભળો નિશાળિયાનો સાથ. નાથની કહું કાણી. †૬

૧ ગોર. પ્ર. ૨૭. ૨ આપણ માફકાંકલાં ૧શ્રીમુરાર ! અહીં
 પર્વેશ્વરનો આંક પ્ર. ૧લી. ૩ ગર્વ. પ્ર. ૧લી. ૪ સર્વેને પ્ર. ૨૭માં નથી.

† જ્ઞાનકંડો.

કંકો કેવળ સૂખે ભજ્ને, કામ ક્રોધ મદ મચ્છર તજ્ને;
 ચંદ્રહાસ ઉગાર્યા હરિ, કંકે કેવળ કરુણા કરી. ૧
 ખખે ખંખારી ખખભજો, ક્ષમાયે મળે શામજો;
 ક્રુપને આખ્યો અવિચળ હામ, ખખે કીધું ખરું કામ. ૨
 ગગે ગોકુળ ગૌ ચારી, કાલિંદીમાં નાથ્યો કાળી;
 નંદ તણે ઘેર રમે નાથ, ગગે ગોવાળાની સાથ. ૩
 ધધે ગોવર્ધન ધધ્યો કહાન, ધંદનું ટાળ્યું અભિમાન;
 મહોત્સવ કાંધો મન ધરી, ધધે સંતોખ્યો ગોવર્ધન હરિ. ૪
 નને નટુઓ થઇને રમે, બ્રીજ નારોના મનમાં ગમે;
 બ્રહ્માદિક નવ પામે પાર, નને ન્યાલ કીધી ગોકુળની નાર. ૫
 ચચે ચતુર્ભુજને મળો, ગર્ભ વાસનો ફેરો ટળો,
 ભવસાગરમાં તારે જોહ, ચચો અક્ષરે ભણિયે તેહ. ૬
 છહે છોકરાં નહાતાં બાળ, સુખે ભજ્ને શ્રી ગોપાળ;
 ગર્ભવાસનો ફેરો હામ. છછનું છે મોટું નામ. ૭
 જજે જરાસંધ ભૂપાળ, ભીમને હાથે આણ્યો કાળ;
 કૃષ્ણ કાળિયે કીધું કામ, જજે જરાસંધનો ફેડયો હામ. ૮
 ઝઝે જ્યા શ્રી જગદીશ, વામુદેવને દીધી શીખ;
 કંસને મારીશું અમો, ઝઝે જગદીશ ભજજે તમો. ૯
 ટટે ટિટોડીનાં બાળ, બળતાં રાખ્યાં શ્રી ગોપાળ;
 બચસેન કીધો ભૂપાળ, ટટે ટીકો કીધો ભાળ. ૧૦
 ઠઠે ઠાકોરને ભાઈ ભજ્ને, માયા મમતા મનથી તજ્ને;

૧૬૨ો નિર્મળ મૂખ કમળશું, ૨નેહ દેહ છે કાચી;

પરનિદા મૂકો પરહરી, ઠંઠે ઠાકોર કાં ચૂકો હરી. ૧૧
 ડડે દિગમ્બરને બળે, પ્રપંચ પાખંડ લંપટ તળે;
 ડડે ડગલાં ભરળે ભાંધ, દેવ દેરાસર જળે ધાંધ. ૧૨
 દહે દીમરનું કીધું કામ, વૈકુંઠ પદ આપ્યું ધામ;
 સમરે સંસાર મોહ તરશો, નહિંતો ઢણકતા બાહુ ફરશો. ૧૩
 રેણુ રેણુકા જે સતી, જમદગ્નિ સરખા તેને પતિ;
 પરશુરામ લીધો અવતાર, રેણુ ગૌતમ તારી નાર. ૧૪
 તને ત્રિકમ સાથે તાળી, કામ ક્રોધ દેળે પ્રજાળી;
 માયા મમતા મૂકો મામ, તતે ત્રિકમ સાથે કામ. ૧૫
 થયે થર થર ધ્રુજશો, જ્યારે જમક્રિકર દેખશો;
 માટે લેળે પ્રભુનું નામ, યારો સિદ્ધ તમારાં કામ. ૧૬
 દહે દારકાં સરખું ગામ, ત્યાં વિશ્વકર્માયે કીધું કામ;
 ત્યાં ગોમતીજીનો છે વાસ, દહે દયા કરી દામોદરદાસ. ૧૭
 ધધે ધરણીધરનું નામ, સમસ્ત દેવનાં કીધાં કામ;
 ગઈ પૃથ્વી ગાયને ૩૫, ધધે વિનવિયા ધરણીધર ભૂપ. ૧૮
 નને નારાયણનું નામ, સમરે આપે ઉત્તમ ઠામ;
 અન્નમેલ મહા પાપિ જેહ, નને નારાયણ તાર્યો તેહ. ૧૯
 પપે પટકૂળ પૂંચ્યા ભગવાન, પંચાલીનું રાખ્યું માન;
 જે સભામાં સમર્થ હરિ, પપે પટકૂળ પૂંચ્યા અત્રિલે કરી. ૨૦
 ફે ફરસી ગ્રહી પૂર, સહસ્રાર્જુન કીધો ચૂર;
 પૃથ્વી નક્ષત્રી કીધી, ફે ફરશુરામે ફરસી લીધી. ૨૧
 બળે બીક કોતી ના ધરો, (અને) ભેક લાજ તમે પરહરો;
 હરિ ગાવાની રાખો હામ, બળે ખુડતાં રાખો શામ. ૨૨
 ભભે ભવની બેડી ભાગી, હરિ સંગાયે લે' લાગી;
 હરિ ગાવાનું રાખો જોર, ભભે ભિન્નડીનાં ચાખ્યાં બોર. ૨૩
 મમે માયા મૂકો આળ, રૂદયાની ત્યાં કાપો જાળ;
 ભરમાંગદ બાળ્યો છે જ્યાંહ, મમે માયા રૂપ લીધું છે ત્યાંહ. ૨૪

૧ ક્રો મંત્ર કમળા એણશું પ્ર. ૨૭. કમળના જેવું મુખ નિર્મળ
 એટલે શુદ્ધ કરો એવો અર્થ બેસે. પરંતુ સંબંધ પૂર્વક સ્પષ્ટ થતો નથી.
 કંઈ શબ્દ પડ્યો હોયતો કોણ જાણે. ૨ મન પ્ર. ૧

ખોટી સંસારની રીત છે પ્રીત પરબ્રહ્મશું સાચી. ૭

જજે જરાનું લીધું ૩૫, ઘરડા થયા લક્ષ્મીવર ભૂપ;
 અહિક્ષેત્યનને પેટીમાં ભાચો, જજે જગદીશે તે માચો. ૨૫
 રેરે રણુચંભ જઈ રાખ્યો, કૃષ્ણ કૈરવને કોપ્યો;
 ધૃતરાષ્ટ્રને કલ્હો વિવેક, રેરે રાજ આપ્યું પાંડવને છેક. ૨૬
 લલે લક્ષ્મીવરને નમો, સંસારમાં શું ફેગટ ભમો;
 એહ ભણી શું કરશે કામ, લલે લક્ષ્મીવરનું નામ. ૨૭
 વવે વામન ૩૫ લીધું હરિ, બલિ ચાંપ્યો રૂદે પગ ધરિ;
 પછે પાતાળનું આપ્યું રાજ, વવે વામનજયે કીધું કાજ. ૨૮
 શશે તો માચો શિશુપાળ, મુખેયો કલ્હો ભરવાડ;
 રાજસૂયનું કીધું કામ, શશે શિશુપાળનો ફેડયો ઠામ. ૨૯
 બીજે સસો કહીએ જેહ, ભક્તને વહાલો છે તેહ;
 રાવણને ત્યાં માચો ઠામ, સસે સીતાનું કીધું કામ. ૩૦
 હયે હિરણ્યકશિપુ તે ભૂપ, તે માટે લીધું નરસિંહ ૩૫;
 પ્રહ્લાદની ત્યાં પાંડયાં ટળી, હયે હેત ધરીને રાખ્યો હરિ. ૩૧
 શ્રીકાએ કહીએ શ્રીકૃષ્ણ, પાંડવનું ત્યાં કીધું પ્રશ્ન;
 જ્યાં ભક્તને પીડયા યાય, ત્યાં શ્રીકૃષ્ણજી વા'રે ધાય. ૩૨
 ઉયે ઉષ્ણ ઉદકે નાચો, શ્રીકૃષ્ણની સેવાને ધાયો;
 પરદારાનો મૂકો સંગ, ઉયે ઉત્તર આણો અંગ. ૩૩
 અએ અહંકાર તમે મૂકો, ડાહ્યા થઈ શામાટે ચૂકો;
 જઈ રહેશો તમે વન જ્યાંય, ઓંકાર કહેજો ઘટ માંહ. ૩૪
 ત્રયે ત્ર્યંબક જેનું નામ, રામે ભાજ્યું છે તે ઠામ;
 સીતાને વરિયાછે જ્યાંહ, ત્રાસ પામ્યો રાવણ ત્યાંહ. ૩૫
 કયે કીડા કરી બહુ ૩૫, ભક્તનાં દુઃખ ટાળ્યાં ભૂપ;
 સંભાળ તો સહુની લીધી, ભક્તની બહુ રક્ષા કીધી. ૩૬
 પ્રયે પરીક્ષિત ભૂપાળ, શકે બોરમાં પેટો કાજ;
 ધૃતરાષ્ટ્ર સરખા આવ્યા જાણ, પરમેશ્વરે લીધા ગ્રાણ. ૩૭
 પુયે પૂરણ તમે સાંભળો, સુણી શબ્દ કૃષ્ણને મળો;
 સંસારમાં સારછે જેહ, પુયે પરમેશ્વર છે તેહ. ૩૮
 દ્રયે દ્રાશો જ્યારે બાળ, જે રાખશો હરિશું તાલ;
 જે ધ્યાન હરિશું રાખશો, દ્રયે દામ બેસે ત્યાં કશો. ૩૯

૧ ત્રિશુલ રહીત વિશ્વ રાયે, જેને નારદજી નમે;
 ૨ હરિની ગતિ મદા મદન, કૃદ્યો ભૂદ્યો બ્રહ્માજી ભમે. ૮
 ભાધરે નરહરજીને વંદો, ૩ નિંદો પુત્ર પરિવાર;
 જે ૪ શ્રૌદ ભવનનો ધીશ ૫ કા'વે, ૬ નવ લહે તેનો પાર. ૯
 છૂટો માતાના ગર્ભ ૭ પાશ, અવિનાશ અંતર આણો,
 ૮ આ જગમાં જગદીશ, અનુભવ એવો જાણો. ૧૦
 ઝાંઝવાં ૯ એ સંસાર વીરા, મૃગતૃષ્ણા જેવું;
 માટે નરહરજીનું નામ, ૧૦ સાત કામ મૂકી લેવું. ૧૧
 દાળો ભાધઓ મનનો દ્રેપ, એક જાણો અવિનાશો;
 ૧૧ ઠાલો એકો ઠાર નથી, મુરાર રહ્યા પ્રકાશી. ૧૨
 ૧૨ ડગભર જે વિચારિયે, નારી માયાની જાળ;

ઇપે ઇશનો લેજો પાર, ધ્યાન ધરી બેસો તે વાર.
 ત્યાં પાર્વતી કરે છે ઘટ. ૧૩ શે આણી ગંગા જટ. ૪૦
 ૩૫ે ૩૬ાં કરજો કાગ, શિવનું ત્યાં લેજો નામ;
 શ્રી ત્રિપુરારી મુખે ભાંખો, ૩૫ે એ ૩૬યામાં રાખો. ૪૧
 ‡ એ કકો ત્યાં ભણીઓ બાળ, વૈકુંઠ ૫૬ પામ્યો તત્કાળ;
 જે શ્રીકૃષ્ણજીએ કૃપા કરી, ચંદ્રહાસ ઉગાર્યો હરિ. ૪૨

૧ ત્રિશુલ રહીત. પ્ર. ૨જી ૨ આ લીટી પ્ર. ૨જી માં અર્ધી છે.
 ૩ નિંદો પ્ર. ૨જીમાં નથી. ૪ ઉદભવન પ્ર. ૨જી. ૫ કા'વે. પ્ર. ૨જીમાં
 નથી. ૬ ઇશનો લેજો પાર; પ્ર. ૨જી. ૭ નિવાસ પ્ર. ૨જી. ૮ આ
 લીટી પ્ર. ૨જીમાં છેજ નહિ. ૯ છે સંસાર. પ્ર. ૨જી. ૧૦ સત્ય. પ્ર. ૨
 જી. ૧૧ વેગજો નથી એકુઠાર. પ્ર. ૨જી. એકો=એકપણ. સુરત તરફ એ
 કેને ઠેકાણે એ ૩૫ ચાલે છે. ૧૨ ઠગ ભારજી વિચારિયે પ્ર. ૨જી. કક્કાના
 અનુક્રમે અક્ષર આવવા જોઈએ પણ એ કહીનો અર્થ તાણ્યો તુર્યો થાયછે.

‡ આ કકો પૂરો થયા પછી એની એ પ્રતમાં બીજો કકો આવે છે તે
 પ્રત ૧ લીમાંથી જે કડવાની માંહે લીધો છે તેજ છે. આ કકો છે ઘણો સારો,
 પણ તે કોઈ આધુનિક કવિયે કર્યો હોય એમ લાગેછે; ક્રમકે લેખકે કડવા-
 માં અધવચ લીધોછે. કડવાના રાગ સાથે તે મળતો નથી. કકો પૂરો કરીને
 વળી તેજ કડવું અધુરું રાખેલું આગળ ચલાવ્યું છે. કકાનો ક્રમ ગામઠો
 નિશજોમાં ચાલે છે તેવો છે. એ કોઈ બીજા કવિનો જાણી ટીપમાં
 દાખલ કર્યો છે.

૧૬૬ કુંડ માથે મૃત્યુ, સત્ય નહિ મૂકે કાળ. ૧૩
 ૨૨જી છૂટશો આ અવતાર, બીજીવાર ગર્ભે નહિ આવો;
 પણ ત્રણ લોકને માંહ, ૩ વિષ્ણુ કોણે નથી ૪ વહાવો. ૧૪
 સ્થાવર જંગમ જેહ, એહ રહ્યો વિસ્તારી;
 દેવ વૃક્ષ દયાળ, ૫ ડાળ આરે પ્રસારી. ૧૫
 સાં ધ્યાન ધરે જોયે પાગ. મુખ ભાગ હેડો રાખી;
 નમો નીચા થઈ ગોપાળ, ૬ ડાળ દોરકું નાખી. ૧૬
 સાં પત્ર ત્રિલુવનરાય, છાયા કરીને રહેશે;
 પછે ફળ ૭ મુગતનુ દાર, ૮ ચતુર્ભુજ કહેશે. ૧૭
 પછે બંધ છૂટશો બાળકા, ૯ કાળ કર્મ નહીં દેખે;
 ભમવું નહીં પડે આગળે, કાગળ ચઢશે લેખે. ૧૮
 મન મારી કર ચૂર, શૂર શામાટે ન થઈયે.
 જન્મતો જગદીશ ૧૦ ઇશ, ૩૫ ભૂપ ૧૧ જેવું લહિયે. ૧૯
 નથી રાતો પીજો રંગ, સંગ લક્ષ્મીનો જેને;
 લેશે હરિનું નામ, કામ અવિચળ તેને. ૨૦
 ૧૨ બલિ સાંઠાં વામનને વૈરાટ, ચોઘાટ ચાલે જેનો;
 સમરે તે તરે સંસાર, ભાર ન ૧૩ રહે કેનો. ૨૧
 હરિ ખોળી લોરે મૂઠ, ગૂઠ અહમેવ મૂકી;

૧ કુંડ માથે છે પ્ર. ૨૭. ૨ પાછલા ને આ ભવનું દેવું જે આ
 અવતારમાં છૂટશો, તો ફરી ગર્ભમાં આવવાનું નહીં થાય. દેવું એટલે જે અ-
 ધર્મ કર્યા હોય તે તથા જે કર્તવ્ય ન કર્યું તે. ૩ વિશ્વરાયે નથી વહાવો;
 પ્ર. ૨. ૪ વહાવો છેતરાવાના અર્થમાં. કોણે શક્ય ભેદનો પંચમી અર્થે
 કર્તા. પહેલો પ્રતમાં વહાવો છે. ૫ દયાળુ ઈશ્વર ૩૫ વૃક્ષે આરે તરફ
 ડાળો પસારેલી છે એવો અર્થ. ૬ જાળમાં રહે જાંખી પ્ર. ૧. ૭ ઈશ્વર પ્રત્યે
 સંત્રગ્ન થવાનું ૩૫૪ મઝેનું છે. ૮ પછી મુક્તિ ૩૫૧ ફળનું દાર ઈશ્વર કહી દેશે.
 ૯ એકમાં કર્મ ને બીજામાં કરમ છે. કદાશ ક્રમ વધારે ઠીક પડે.
 એ કડીને છેડે કાગળ ચઢશે લેખે એ પદ છે, તેનો અર્થ સ્પષ્ટ થતો નથી.
 બીજા પ્રતમાં એમજ છે. ૧૦ ઈશ પ્ર. ૨૭માં નથી. ૧૧ જન્મ પ્ર. ૧ લી.
 ૧૨ વળી નહિ વાનને વૈરાગ્ય, ચોઘાટ ચાલે જેનો; પ્ર. ૧ લી. ૧૩ રાખે
 પ્ર. ૨ ૭

સંસાર ગયો સર્વે ^૧દુઃખે, રખે ચાલતારે ચૂકી. ૨૨
હરિ મળે મહોટા હર્ષ, નર્ક થકારે નિવારે;
^૨ક્ષમાએ મળે વિશ્વરાય, સંસાર સમુદ્ર તારે. ૨૩
એ કહ્યું કકાનું જ્ઞાન, ^૩ભગવાને બુદ્ધજ આપી;
કર જોડા કહે પ્રેમાનંદ, ગોવિંદે દુર્ભતિ કાપી. ૨૪

વલણ.

કાપી દુર્ભતિ ગોવિંદે, એમ કહે હરિ બનરે;
સાધુ સંગે નિશાળિયાને, લાગ્યું રામશું મનરે. ૨૫

કડવું ૯ મું. રાગ માઝ.

નારદજ એમ ઉચ્ચરે, શુણ્ણ હસ્તિનાપુર ^૧રાજનરે;
^૨ચંદ્રહાસ પ્રત્યે નિશાળિયાને, અંતર ઉપન્યું જ્ઞાનરે. ૧
અધ્યાસ અમથો રહ્યો, કીધો ચંદ્રહાસનો સંગરે;
પાટી પાટલા પછાજ્યા પૃથ્વી, બાગ્યો રામ સંગાથે રંગરે. ૨

દાળ.

રામ સંગતે રંગ લાગ્યો, સર્વને અંતરમાંક;
સુતની વિદ્યા સાંભળીને, હેડે હખ્યો રાય. ૩
હરિ કીર્તન મંદીર મંદીર, મુખે કહે માવજી નામ;
દેહ દમન હરિ ભજન, ^૪વૈષ્ણવ સર્વે ગામ. ૪
એમ કરતાં પુત્ર પ્રાદ થયો, રાજ રીત સર્વે લીધી;
પૃથ્વી અમ્હ પોતાની વાળી, દિગ્વિજેત્યાં કીધી. ૫
જીતી સર્વે વશ કીધા, દેશ દેશના રાય;

૧ દેખે પ્ર. ૨ જી. ૨ મયો મળે, વિશ્વાધાર સંસારથી તેને તારે
પ્ર. ૨ જી. ૩ ભગવાન બુદ્ધ ઘટે તે આપી; પ્ર. ૨ જી. ૪ પ્રાસ મેળવવા
રામન પણ કવિતામાં લખાય છે. ૫ સાધુ સંગે નિશાળિયાને, ઉપન્યું
અંતર જ્ઞાનરે; પ્ર. ૨ જી. ૬ પ્રતિ ઉપરથી, સાથે એવો અર્થ લખ્યો તો
બંધ જોસે. ખરેખર ચંદ્રહાસ મારફત-વડે-થી એવો અર્થ છે. પણ તે
અર્થ પ્રત્યેનો થતો નથી. ૭ વિષ્ણવ થયું સધળું ગામ. પ્ર. ૨ જી. ૮ ગ-
એલી (પૃથ્વી) પાછી વાળી. ૯ નર જાતિ છતાં કવિએ નારી જાતમાં
વાપર્યો છે. “ જે ” ને નારી જાતિમાં વાપરે છે ખરા.

છત્ર ચામર ધન આપી, લાગે, કુલિંદને પાય. ૬
 પછે ચંદ્રહાસે યત્ન કરીને, આપ્યાં ભિક્ષુકને દાન;
 ભાટ ચારણ બંદીજન ^૧ગુણી, સંતોખ્યા રાજન. ૭
^૨એવે કૌંતલપુર વિષે, પ્રોહિત ધૃષ્ટમુદ્ધિ જોહ;
 એક દહાડે તે અહંકારી, અંતર ^૩વિચારી તેહ. ૮
 દેશ દેશાંતરના રાજ, જીતીને વશ કીધા;
 છત્ર ચામર ધન લેઈને, ^૪દંડ તેહને દીધા. ૯
^૫કૌંતલ દેશતણો જે રાજ, કુલિંદ એવું નામ;
 અગિયાર વર્ષ વહી ગયાં, નથી આપ્યો એકુ દામ. ૧૦
 વાંઝિયો થયો અહંકારી, ^૬હાવે દેહ એને શીખ;
 નમ્ર એનું લેઈ લૂંટી, કહું માગતો લીખ. ૧૧
 એવું ^૭વિચારી મહારાજયે, સેન તત્પર કીધું;
 દૂરદૂરે વ્યજન ને હસ્તી ^૮લલકાર્યા, ^૯દુષ્ટે દુદભિ દીધું. ૧૨
 ધૃષ્ટમુદ્ધિ કહે ^{૧૦}યોદ્ધાને, એનો દેશ કરો નરેગટ,
 એવે સમે સામા મળ્યા, બંદીજન ને ભાટ. ૧૩
 તેણે પુરોહિતની પાસે આવી, ચંદ્રહાસ વિખાણ્યો;
 કુલિંદનો કુંવર મહા પરાક્રમી, પછે પાપિયે જાણ્યો. ૧૪
 ધૃષ્ટમુદ્ધે બંદીજનને, પૂછિયો સગાચાર;
 દાસ ^{૧૧}મારો વાંઝિયો (તેને), કયાં ^{૧૨}થકો કુમાર. ૧૫

૧ ગુણ ગાંધર્વ. પ્ર. ૨જી. ૨ એ કથા અહીંથી રહી કૌંતલદેશ વિષે
 ધૃષ્ટમુદ્ધિ જોહ. પ્ર. ૧. ૩ વિચારે અથવા વિચાર્યું જોઈએ. વિચારી કૃદંત
 હોવાથી કોઈ ક્રિયાને સંબંધે આવે. ૪ દંડપ્રત પ્ર. ૧ લી. ૫ કૌંતલ તે
 કુંતલ રાજનો દેશ, એટલે ધૃષ્ટમુદ્ધિ સંબંધી ઉપર આઠમી કડીમાં કૌંતલ
 લખ્યું છે તે બરાબર છે. કુલિંદ રાજ કૌંતલનો હોઈ શકે નહીં. પછી તે
 એજ દેશના કોઈ ગામનો રાજ એમ કદાશ લેવાય. કુલિંદ દેશ કુરુદેશની
 ઉત્તરે, અને તેની રાજધાની ચંદનાવતી હતી. ત્યાંનો એ રાજ હોય. કુંતલ
 રાજની નગરીનું નામ પણ કૌંતલ હતું. ૬ હાવું એને દેવું. પ્ર. ૨ જી.
 ૭ જાણી પ્રત ૨ જી. ૮ લલકાર્યા પ્રત ૧ લી. ૯ ધૃષ્ટમુદ્ધે પ્ર. ૨ જી.
 ૧૦ યોદ્ધ સર્વને પ્ર. ૨ જી. ૧૧ મહારો તેહને પ્ર. ૧ લી. ૧૨ છડીની પેઠે
 પાંચમીનો પ્રત્યય કોઈવાર જાતિ લે છે તેનો આ દાખલો છે.

યાચક કહે સાંભળિયે સ્વામી, (જે) કુલિંદ નામે રાજન;

એક દહાડે મૃગયા રમવા, નીસર્યો હુતો વન. ૧૬

સારંગ વળતો ગયો નાશી, ઉભો રહ્યો ભૂપાળ;

(એવે) ૧ આરત નાદે દામણો સરખો, રોતો સાંભળ્યો બાળ. ૧૭

કોયે કાપી આંગળી પગની, પુત્ર પૃથ્વી પડિયો;

૨ ચંદ્રવદન જેહનું તે, કુલિંદને પુત્ર^૩ જડિયો. ૧૮

અશ્વથી ઉતરી રાજ્યે તે, બાળક રૂદયા શું લીધો;

વાંઝિયો ટાળ્યો વિશ્વંભરે, પુત્ર આપી પનોતો કીધો. ૧૯

તે રાજ્યે આપિયું, ૪ સરવ રાજધાન;

પૃથ્વી તળમાં નવ મળે, તે સરખો ૫ કો બળવાન. ૨૦

યત્ન કરીને ચંદ્રલાસે, આખ્યાં ૬ ભિક્ષુકને દાન;

તે પાસેથી અમો ૭ આવું છું. તમ પાસે રાજન. ૨૧

એવું સાંભળી પુરોહિતને, ૮ અંતર અગ્નિ લાગ્યો;

સાંભળ્યો દાસીનો ૯ નંદન, ભાક્ષો રૂદેમાં વાગ્યો. ૨૨

વલણ.

વાગ્યો ભાક્ષો વન્દિ લાગ્યો, પાપીના રૂદે ૧૦ વિખેરે;

કાંઈ કપટે માંડ એહને તો, રાજ હું કરું સુખેરે. ૨૩

કડવું ૧૦ મું. રાગ સારંગ.

તાલાવેલી લાગી પાપીને, સુણી યાચક તણારે^{૧૧} વચન;

૧૨ ગાલવિયાનું કહ્યું થાશે, દાસીનો પરણશે તન. તાલાવેલી ૧

એવું સાંભળી આલ્યો પાપી, સેના તેડી સાથ;

એવે સમાચાર પહોંચ્યો, બ્યાં ક્રાંતલ દેશનો નાથ. તાલાવેલી ૨

કુલિંદ રાજ ઉડ્યો ભડકી, ધ્રુજવા લાગ્યો આપ;

૧ આરત્યના દામણે સાદે પ્ર. ૧લી. ૨ મૂખ જેનું પ્ર. ૧લી. ૩ પુત્ર પ્ર. ૧લી માં નથી. ૪ માત્રા ખૂટે છે તેને નો અધ્યાહાર પણ છે. ૫ કો પ્રત ૨૭માં નથી. ૬ આખ્યાં વિપ્રને પ્રત ૨૭. ૭ કર્તા બહુ વચને છતાં આમ કિ-યાપદ કોઈવાર એક વચને વપરાય છે, “અમો છું વૈષ્ણવ જન” ૮ આ-ભ્યંતર પ્રત ૧લી. ૯ તન પ્રત ૧લી. ૧૦ પને ઠેકાણે બોલવા લખવામાં ખ વપરાય છે, ૫ લખેલો હોય, તોપણ ખ ની પેડે બોલે છે. ૧૧ પ્રત ૨૭. માં નથી. ૧૨ ગાલવનું ધિક્કારદર્શક રૂપ.

હવે શું થાશેરે ^૧વિધાતા, પ્રધાન ^૨મેળશે પાપ. તાલાવેલી. ૩
 મેં ઘણું વર્ષ થયાં પાપીને, નથી આપ્યું સુવર્ણ;
 તે માટે જાગીને આવ્યો, હવે પમાડશે મર્ણ. તાલાવેલી. ૪
 પછે કુલિંદ કુંવરને તેડી, મળવા સામે સંચરિયો;
 પિતા પુત્રને આવતા દેખી, રથથી પ્રધાન ઉતરિયો. તાલાવેલી. ૫
 ધાધને આજિંગન દીધું, ધૃષ્ટમુદ્ધિ બોલ્યો વાણી;
 ધન્ય ધન્ય કુલિંદરાજ મેં, તમારી મૈત્રી જાણી. તાલાવેલી, ૬
 પરમેશ્વર ^૩તુજને પ્રસન્ન થયા, પુત્ર પાંચ વર્ષનો લાવ્યો;
 વાંજિયા ખાર ઉધડ્યું તારું, સમાચાર મુજને નવ કા'વ્યો. તાલાવેલી. ૭
 એવું સાંભળીને મહારાજનું, હજ્યું અતિશે ચિત્ત;
 ભાગ્ય મહાઈ ઉદે થયું, પ્રધાને ^૪ત્રેવડી પ્રીત. તાલાવેલી. ૮
 (પછે) ગાજતે વાજતે આવ્યા ^૫ગામમાં, આપ્યા ઉત્તમ ઉતારા;
 સહસ્ત્ર એક મોકલ્યા સેવક, સેવાના કરનારા. તાલાવેલી. ૯
 શાક પાક ^૬સ્વાદિષ્ટ અન્ન, રાગે રસોઈ કરાવી;
 સર્વે મળીને ભોજન કીધું, જ્ઞને મનમાં ^૭આવી. તાલાવેલી. ૧૦
 સુભટ માત્ર સભામાં બેઠા, પ્રધાન બોલ્યો વચન;
 આજ જરૂં ^૮પડ્યું ઉતાવળું, મુને પાછાં ફરી ભવન. તાલાવેલી. ૧૧
 તમે પિતા પુત્ર જમળવાને આવ્યા. પણ કાર્ય એક વિસરિયું;
^૯ભેગા મળ્યા ને ભોજન કીધું, ^{૧૦}સુખ પામ્યે સાંભરિયું. તાલાવેલી. ૧૨
 તમશું મુજને ^{૧૧}ગોષ્ટ કર્યાની, ઘણી હુતી ઈચ્છાય;

૧ વિધાતા પ્રત ૨. વિધાતૃ-વિધાત્રા (નસીબ લખનારો દેવી) ઉપ-
 રથી વિધાતા અપભ્રષ્ટ. વિધાતા શુદ્ધ શબ્દ વડે બ્રહ્મા એવો અર્થ થાય. ૨ મેળ-
 વશેના અર્થમાં. ૩ તુજને પ્ર-૧લીમાં નથી. ૪ પ્રીત ત્રેવડવી એમ હાલ વપરાતું
 નથી. સગાં વહાલાંને ત્રેવડવાં, ત્રેવડ ત્રીજો ભાઈ એમ બોલાય છે. ત્રેવડતું
 એટલે વિવેકથી ખરચવું, વાવરવું. ૫ નમ્રમાં પ્ર-૧લી. ૬ સ્વાદ કીધું, અન્ન
 રસોઈ નિપાછ; પછે સર્વે મળીને ભોજન કીધું, તેના મનમાં આવી અદેખા-
 ધ; પ્ર. ૨૭. ૭ રસોઈ અધ્યાહાર કર્તા લે તો નારીજાતિ સંભવે. કદાશ
 ભાવીને ઠેકાણે લેખકેએ લખ્યું હોય. ૮ પડશેના અર્થમાં મૂકાયું છે.
 એજ રીતે ૧૩મી કડીમાં પણ છે. ૯ અર્થે આવ્યા પ્ર-૧લી. ૧૦ ભેડ્યું
 પ્ર. ૨૭. ૧૧ હવે સુમામે તે સાંભરિયું. પ્ર. ૨૭. ૧૨ ગોડ પ્ર. ૨૭.

પણ આજ ઉતાવળું જીવું પડ્યું, મુને કૈંતલકા ૧ દેશને માંય. તાલાવેલી. ૧૩
 ૨ અગોપ વાત મારા મન તણી, તે મદન પુત્રથી થાય;
 પત્ર લખીને મોકલું ૩ પણ, કોય એવો નથી જે જાય, તાલાવેલી. ૧૪
 (પણ) વાટમાં વાંચે નહિ એવો, સાધુ તમારો તન;
 પત્ર લખીને મોકલો ૪ પુત્રને, મળવા ઇચ્છેછે મદન. તાલાવેલી. ૧૫
 એવું સાંભળીને મહારાજયે, સમીપ તેડાવ્યો ચંદ્રહાસ;
 પિતા કહેરે પુત્ર ૫ લેઈ પધારો, મદન મિત્રને પાસ. તાલાવેલી. ૧૬
 કુંવર કહેરે મુને મોકલોછો, વણવિચારે ભૂપ;
 ૬ (પણ) તાત તમારું કહું કરવું ૭ મારે, જે નાખો અંધારે કૂપ. તાલાવેલી. ૧૭
 એવે પત્ર લખ્યું પાપીએ, કૈંતલપુર નિજ ગામ;
 સકળ ગુણ શિરોમણી, સુત મદન એવું નામ. તાલાવેલી. ૧૮
 અહીં ચંદ્રહાસ મોકલ્યો છે, માન ધણેરું દેજો;
 અમો તમારા કિંકર છું, એમ કાલા યઈને કે'જો! તાલાવેલી. ૧૯
 ૩૫ ના જ્ઞેશો રંગ ના જ્ઞેશો, ન પૂછશો ૮ ધરસૂત્ર;
 મુહૂર્ત માત્રમાં વિષ દેજો, ૯ ધણું શું લખિયે પુત્ર; તાલાવેલી. ૨૦
 એવું કપટમાં લખિયું, પછે પત્ર વીંટયું પાપી;
 કહે નારદ બોલાવ્યો સાધુ, કાગળ કરમાં આપી. તાલાવેલી. ૨૧

વલણ.

આપી પત્ર ચંદ્રહાસને, ધૃષ્ટ્યુદ્ધિ બોલ્યો વાણીરે;
 રખે માર્ગમાં પત્ર વાંચતો, મેં કીધીછે એધાણીરે. ૨૨

કડવું ૧૧ મું. રાગ મેવાડો.

નારદજી એમ ઉચરે સુણય, અતલિયળ અર્જુનજી;
 પછે ૧૦ મેધાવિની માતાની! ૧૧ પાસે, મળવા આવ્યો તનજી. ૧

૧ પુર પ્ર. ૨જી. ૨ એક ગુપ્ત વાર્તા. પ્ર. ૨જી ૩ પુત્રને પ્ર. ૨જી.
 ૪ સાધુને પ્ર. ૨ જી. ૫ પત્રનો અધ્યાહાર. ૬ પણ શબ્દ પ્ર. ૨જીમાં નથી.
 ૭ મારે પ્ર. ૨જીમાં નથી. ૮ કુંવર પ્ર. ૨જી. ૯ પ્ર. ૧લીમાં અહીંયાં
 વલણ છે.

ધણું શું લખિયે પુત્રરે, એવું કહી પત્ર વિટયું પાપિયે;

કહે નારદ બોલાવ્યો સાધુ, કાગળ કરમાં આપિયો.

૧૦ બેઉ પ્રતમાં મેધાવતિ છે, પણ તેનું ખરું નામ મેધાવિની હોવાથી ફેરવ્યું
 છે. ૧૧ કાજે પ્ર. ૧

હે માતાજી હું જાઉં છઉં, મોકલેછે કુલિંદ તાતજી;
 પુરોહિતે પત્ર લખ્યું છે, કાંઈ નથી જણાતી વાતજી. ૨
 મેઘાવિની કહે કાર્ય કરીને, ઘેર ^૧વહેલા આવો બાળજી;
 એવું કહીને આલિંગન દીધું, તિલક કીધું બાળજી. ૩
 પુત્ર! જાતી વેળા તું કુટડો ^૨દીસેછે, શી કહું શોભાયજી;
^૩વર થઈ ચાલજે તું વહેલો, લાવજે કો એક કન્યાયજી. ૪
 આજ્ઞા માગી પાય લાગી, પૂજ્યા શાલિગ્રામજી;
 પછે અશ્વ અનુપમ પલાણ્યો. હંસલો ^૪એવું નામજી. ૫
 પરમ વિષ્ણુ વળી સાથે ^૫લીધા, સેવક તેજા પોતાના ચારજી;
 પછે પરવર્યો તે પુર વિષેથી, સર્વને કરી નમસ્કારજી. ૬
 કોટે કોટિ બ્રહ્માંડનો સ્વામી, શાલિગ્રામ કીધા બંધનજી;
 વાટમાં વૈષ્ણવ જનને, ^૬મંડાયા શુભ શુકનજી. ૭
 કાળી કપિલા ધેનું મળી, વળી વચ્ચે જેને સંગજી;
 દક્ષિણ ભાગે મૃગલિ સાથે, ઉતર્યા ^૭કૃષ્ણ કુરંગજી. ૮
 વળી વરકન્યા પરણી પધાર્યા, માનિની મંગળ ગાયજી;
 એવે બ્રાહ્મણનું ટોળું મળ્યું, જાતાં મારગ માંવજી. ૯
 રૂપિ કહે તમે રાજ પુત્ર, ગાજતે ગામમાં આવોજી;
 પરણજે કો પ્રેમદાને, સ્થામા સુંદર લાવોજી. ૧૦
 શુકન વંદિ સંચર્યો સાધુ, મુખે લેતો હરિનું નામજી;
 જાતે થકે આગળે, આવ્યું કૌંતલ ગામજી. ૧૧
 એવે એક સરોવર દીકું, જેમાં ભર્યું મીઠું નીરજી.
 ઇસેવક પ્રત્યે વાત કહી, અશ્વથી ઉતરિયો વીરજી. ૧૨
 પછે કદપત્રક્ષ હેડાળ જઈ બેઠા, મનમાં આનંદ આણીજી;
 એક સેવક વાયુ નાખે, એક લાવે પાણીજી. ૧૩
 સ્વામી કહે અરે સેવકો, ક્ષણ એક યાંહાં રહીએજી;
 ઘટિકા એક શયન કરે, પછે પૂરમાં જઈએજી. ૧૪

૧ આવે ઉતાવળો પ્ર. ૨જી. ૨ દીસે છે પ્ર. ૧લીમાં નથી. ૩ જાણે વીવા
 અર્થે શણગાર સજીયો, પુત્ર પરણવા જાયજી પ્ર. ૨ જી. ૪ જેનું પ્ર. ૨જી.
 ૫ લીધા પ્ર. ૧લીમાં નથી. ૬ મળિયા પ્ર. ૨જી. ૭ કુટડો પ્ર. ૨ જી.
 ૮ જાતાં આગળ આવ્યું મધ્યાને, કૌંતલકપુર ગામજી પ્ર. ૧૨જી. ૯ સેવક
 પ્રત્યે વાત દાખી, ઉતરિયા એવું જાણીજી. પ્ર. ૧લી.

એવે સમે એક જમણી પાસે, હુતું સૂકું વનજી;
 ૧નિ:પક્ષવ થઈ તે વાડી, સાધુ તણે દર્શનજી. ૧૫
 સેવક થયા જોઈ વિસ્મયે, રહ્યા વિચારીને આપજી;
 ૨સૂકાનું લીલું થયું એ, પ્રભુ તણો પ્રતાપજી. ૧૬
 પછે રાજપુત્ર પોઢયા પૃથ્વી, પરિસ્થિતિ પથરાવીજી;
 એક પગ આંપે એક ૪વાયુ નાખે, એમ કરતાં નિદ્રા આવીજી. ૧૭

વલણ.

એમ કરતાં નિદ્રા આવી, સાધુ પુરૂષને સુખેરે;
 પછે સેવક ઉઠીને સંચર્યા, જોવાને વાડી વિખેરે. ૧૮

કડવું ૧૨ મું.—રાગ વસંત.

સૂકાં પકાટ લીલાં થયાંરે, સાધુ તણે દર્શન;
 સેવક ચાર ઉઠીને ચાલ્યા, જોવા ૬અશોક વન. સૂકાં ૧
 નારદ કહે સાંભળરે ૭પારથ, વાડી તણો વિસ્તાર;
 યુદ્ધ લતા લલિત અતિ વાંકી, સુગંધિક અપાર. સૂકાં ૨
 ભાત ભાત ૮પાર્લસ પીપળા, વનસ્પતિ ભાર અદાર;
 ૯અવલોકનમાં અતિ ઉત્તમ, શોભા તણો નહિ પાર. સૂકાં ૩
 વેલ ૧૦વાલો ને ૧૧વલસડો વાડ, વાયુ સુગંધિક વાય;
 સાગ શિસમ સમડા સાદડિયા, સરગવા તણી શોભાય. સૂકાં ૪
 શ્રીફળ ફેાફળ કેવડીરે, કેળ ને કોરંગિ;
 બીલી બદરી મલિયાગર મરચી, લીંબણ ને લવીંગિ. સૂકાં ૫
 જાઈ જીવ મોગરા માલતિ, ચંદન ચંપાના અંક;
 પુષ્પ ભારે વનસ્પતિ તે, સર્વ વળી ૧૨રહી છે વંક. સૂકાં ૬

૧ કોઇવાર નિ: નો અર્થ અત્યંત થાય છે તે પ્રમાણે લઘુએ તો પુષ્કળ પાં-
 દડાંવાળી એવો અર્થ થાય. નિપક્ષવ વધારે સારો છે કેમકે નિ નો અર્થ પુષ્કળ
 પૂર્ણ એવો થાય છે. ૨ આ સુક વન તે થયું લીલું પ્રત ૨ જી. ૩ તણોરે પ્રત
 ૧ લી. ૪ ઢોળે વાયે પ્રત ૨ જી. ૫ વન થયાં અતિ લીલાં પ્રત ૨ જી. ૬ અશોક
 વાજી વન પ્રત ૧ લી. ૭ અર્જુન, ૮ પાડલ પ્રત ૨ જી. ૫લાશ પીપળો જેને
 પારસ પીપળો કહે છે તે હશે. ૯ સુગંધીક વાયુ આવે, છાંયા શિતલસાર પ્ર. ૨ જી.
 ૧૦ વીરણુ-વીરભાણનાવાલા જેને સંસ્કૃતમાં વાલ કહે છે. ૧૧ વરખડો [?]
 ખીલવો. ૧૨ રહ્યાં છે વાંકી; પ્રત ૧ લી.

૧વાપી કૂપ ને પાવટ કુંડ ત્યાં, તળાવ ભરિયાં તોય;
 આતક હંસ ને મોર કોકિલા, શબ્દ એકઠા હોય. સૂકાં ૭
 જ્યાં જીએ સેવક સાધુના, ત્યાં અટકે ચંત;
 શોભા સુંદર વન તણી, જાણે રત કુલી વસંત. સૂકાં ૮
 એવાં દેવરૂપિનાં વચન સુણીને, અર્જુનને સંધે પડિયો;
 કહોજી લીલાનું સૂકું થયું, એમ સવ્યસાચી ઉચ્ચરિયો. સૂકાં ૯
 નારદ કહે સાંભળેરે અર્જુન, થયો પૂર્વ સમાચાર;
 તે વાડીમાં ભમતા આવ્યા, દુર્વાસા એકવાર. સૂકાં ૧૦
 ત્યાં છાયા દીઠી શિતળ વૃક્ષની, મુનિ ખેઠા આસનવાળી;
 એવે સમે મંદીરથી આવ્યો, વાડી તણો જે માળી. સૂકાં ૧૧
 માળી મુનિ ભણી ધાયો, ચૈત્ર ખેટો જાણી;
 પ્રહાર એક મુક્તિ કીધો, જગા કર ચઢી તાણી. સૂકાં ૧૨
 ત્યારે ક્રોધ કરીને દુર્વાસાએ, જોયું નેત્ર ઊઘાડી;
 અગ્નિ જ્વાળ ઉઠી તેહમાંથી, ભસ્મ કીધી સર્વ વાડી. સૂકાં ૧૩
 ઉઠ્યા રૂપિ થઈને દુઃખી, અન્ય સ્થાનક સંચરવા;
 માળી મુનિને પાયે લાગ્યો, કાલાવાત્રા કરવા. સૂકાં ૧૪
 ૪માળી કહે મેં નવ ઝોળખ્યા, ૫ઈશ્વર હવે કરણા કીજે;
 અપરાધ મૂકી અત્રિના નંદન, ૭શાપ અનુગ્રહ દીજે. સૂકાં ૧૫
 દુર્વાસા બોલ્યા તવ વાણી, ૮આનંદ અંતર પામી,
 એ વન લીલુ થાશે જ્યારે, આનંદ વિષયાનો સ્વામી. સૂકાં ૧૬
 નારદ કહે સાંભળ અર્જુન, એ સાધુ તણું કારણ;
 ચંદ્રહાસને દર્શને લીલી જૈ (વાડી). જેને વા'લા અશરણુશરણુ. સૂકાં ૧૭

વલણ.

૧૦વા'લા અશરણુશરણુ તો, સાધુ ભોળપણે ફરેરે;
 જે શાસિત્રામ કંઠ સાથે. (તો) અવળાનું સવળું કરેરે. ૧૮

૧ વાપોઃ એહવટ ને પાટ તાંહાં, તળાવ ભરિયાં તોયે; આતક હંસ ને કીર
 કોકિલા. શબ્દ મોરના હોયે પ્રત ૨ જી. ૨ ચોર પ્રત ૨ જી. ૩ વસ્ત્ર પ્રત
 ૧ લી. ૪ ખેટક પ્રત ૧ લી. ૫ હવે પ્રત ૨ જી માં નથી. ૬ કરણા કરિયે,
 અને અનુગ્રહ કરિયે, એવા પ્રાસ પ્રત ૨ જી માં છે. ૭ વરદાન કશું એક દી
 જે પ્રત ૧ લી. ૮ મનમાં આનંદ પામી પ્રત ૨ જી. ૯ આણી પ્રત ૧ લી.
 ૧૦ આ વલણુ પ્રત ૨ જીમાં નથી.

કડવું ૧૩ મું.—રાગ ગાડી.^૧

નારદ કહે સાંભળરે અર્જુન, વાડી તણો વિસ્તારજી;

તે વાડીમાં બૂલ્યા સેવક, જોતાં પેલા ચારજી. ૧

શયન કીધું છે ચંદ્રહાસે, નિદ્રા અતિશે આવીજી;

(પણ) રૂદૈવ તણી ગત કોઈ ન જાણે, થાય વાત જે ભાવીજી. ૨

[એક] ધૃષ્ટ્યુદ્ધિ પ્રધાનની પુત્રી, વિષયા જેનું નામજી;

યૌવનની માતી રંગે રાતી, તેને પીડે કામજી. ૩

(એક) ચંપકમાલિની રાજની પુત્રી, વિષયાની સહિયારીજી;

અન્યો અન્યે પ્રીત ધણી, પણ, બંને બાળકુમારીજી. ૪

તેને અનંગ અંતર ડાહ્યા પીડે, તાપ તે નવ ઝખમાયજી;

બેહુ સખિ સંગાથે સરોવર, (બંને) નિત્યે નહાવા જાયજી. ૫

તે દિવસેતો તારણી આવી, નિત્યનું સ્થાન જ્યાંયજી;

ચંદ્રહાસે શયન કીધું છે, વિશ્રામ કારણ ત્યાંયજી. ૬

સામું ત્રઠ સરોવરનું ત્યાં, શ્યામા આવી રહેતીજી;

“જળ ભરોને નિત્ય કરો,” સર્વ વિષયાને કહેતીજી. ૭

કો કુસુમ જોણે કો કંઠ ઝીણે, ગુણવંતી લાગી ગાવાજી;

કો શરીર સમારે ઉત્તમ ૧૦ ઓવારે, કોઈ ઉતરે નહાવાજી. ૮

કો ત્રઠ બેસે કો જળમાં પેસે, તારણી જાય તરવાજી;

કો હુબકી ખાય સંતાડી કાય! જળી બહાર નિસરે વહવાજી. ૯

૧ રાગ વસંત પ્ર. ૨જી. ૨ દેવ પ્ર. ૧લી. ૩ વિષે પ્ર. ૨જી. ૪ સહેવાયજી પ્ર. ૨જી. ૫ ઝીલવાને જાયજી પ્ર. ૨જી. ૬ ઓવારે જળ ભરે જે નીચત કરે, સર્વને વિષયા કહે-તીજી પ્ર. ૨જી. ૭ ચણે પ્ર. ૨જી. ૮ જોણે પ્ર. ૨જી. નેણેની સાથે પ્રાસ મેલવવા. અ-હીથી પહેલી કડીમાં પ્રાસની ખૂબી છે. જળાશય સ્ત્રીઓનું મહિયર ગણાય છે. ત્યાં તે ઓ અનેક છૂટ લે છે. વિશેષે કરીને મુગ્ધા વચની સખિયો કેવો ઠાઠ મચવે, તેનું અપૂર્વ ચિત્ર કવિયે અહીં પાડી બતાવ્યું છે. ૯ ઉત્તમ ઓવારે નહાવાજી પ્ર. ૨જી. ૧૦ ઓવારો-આરો, પનઘટ. કવિ નર્મદાશંકર ને ઃદિ દક્ષપતરામ વચ્ચે આરા ઓવારાની તકરાર ચાલી હતી. આરાને ઠેકાણે ઓવારો સુરત તરફ તેમજ નર્મદાકાંઠે વપરાય છે. વડોદરામાં અવારો કહે છે. પ્રેમાનંદે તે આ રાને ઠેકાણે વાપર્યો છે.

કો કેશ ઝાલે તાણી કાડે, ^૧લાગી હાશ વિનોદ કરવા આળીજી;
 કો આલિંગન દેતી મુકો મુકો કે'તી! કો કર દેતી ^૨તાળીજી! ૧૦
 એવે (કોએક) વાડી દીઠી નિઃપક્ષવ, જે ^૩પૂર્વે હતી સૂકીજી;
 સ્યામા સર્વ ધશી જોવાને. સંગ વિપયાનો મૂકીજી. ૧૧
 ચંપકમાલિની ચાલી જોવા, જાતી ^૪વાડી મધ્યજી;
 સર્વેને જાવા દેછ રહિ એકલી, વિપયાયે ^૫વિચારી ખુદજી. ૧૨
 પૂર્વે પિતા મુનિ એમ કે'તા તે, પાસેથી હું સાંભળતીજી,
 અને આજ નિશાએ સ્વપ્ન આવ્યું, વાત બંને દીસે છે મળતીજી. ૧૩
 સૂકું વન થાશે અતિ લીલું, જ્યારે આવશે ^૬વિપયાનો નાથજી;
 આજ સ્વપ્ન વિષે ચંદ્રહાસે, પરણીને આદ્યો હાથજી. ૧૪
 એવું વિચારી વિપયા નારી, ચઢી સરોવર પાળેજી;
 એવે (એક) અતિ ઉજ્જવળ અથ્થ દીઠો, બાંધ્યો આંખા ડાળેજી. ૧૫
 તુરીનું તેજ દેખો ^૭મનમાં હર્ષી, જોવા જીવ ત્યાં ^૮ખુલ્યોજી;
 એવે દક્ષિણપાસ ચંદ્રહાસ, સેવક રહિત દીઠો સુતોજી. ૧૬
 હરિ ભક્તને દેખી હયને પેખી, હરિવદની હર્ષને પામીજી;
 શું સ્વપ્ન નિશાનું થાશે સાચું, ^{૧૦}શકે સૂતા છે મુજ સ્વામીજી! ૧૭
 વિમાસે વાત જો હોય ~~પાપ~~ તો, જોયા વિના કેમ ચાલેજી;
 ઘેર કેમ જવાય શી રીતે રે'વાય, મળ્યા વિના રૂદ્યા સાલેજી. ૧૮

વલણ.

સાલે રૂદ્યા મળ્યા પામે, તે માટે જોતી જાઉંરે;

એને જોઉં આજખી, હું, નિરખી નિર્ભે થાઉંરે. ૧૯

૧ કો કર ઝાલે તરવાજી; કો આભરણ અંગ પે'રે, લાગી હાશ વિનોદ કરવાજી પ્ર. ૧ લી. ૨ તાળીવાળી લીટીની પછી પ્રત ૧ લીમાં પૃષ્ઠની એક બાજુએ આવી લીટી લખેલી છે. પછે ચંપક માલિનીયે સર્વે સખીને વાળીજી. ૩ જે પ્રત ૧માં નથી. ૪ વાડી મધ્યે આપો આપજી પ્રત ૨ જી. ૫ વિચારી આપજી પ્રત ૨ જી. ૬ મારો પ્રત ૨ જી. ૭ તાણીનો, જોવા જીવ ત્યાં નુતોજી પ્રત ૧ લી. ૮ ત્યાં પ્રત ૨ જીમાં નથી. ૯ ખુલ્યો, ચોટ્યોના અર્થમાં ગ્રામ્ય શબ્દ છે. ૧૦ શકે નો આવો વાપર ફક્ત પ્રેમાનંદમાં જોઈએ છીએ. પછીના કવિયોમાંથી કોઈએ તેનું અનુકરણ જવલે કર્યું છે. પ્રેમાનંદની કવિતા ભાષા ઉપરથી પારખવાની આ એક નિશાની છે. શકે એટલે શું શક્ય છે (Is it possible, possibly)? એવો અર્થ.

કડવું ૧૪ મુ.—રાગ ગોડી.

વિષયાએ વિમાશી જોયું, એ પુરુષને હું નર્મ;
 અન્ય પશુ પક્ષી ને માનુષ, નથી કોય યાંહાં સરસ્યું. ૧
 રખે ચતુર તુરી કે'તો સ્વામીને! જાગશે તો શું થાશે!
 નિદ્રા વશથી કેમ ઉઠાડું, પછે શું કહેવાશે? ૨
 હે અશ્વ તું અતિ અનુપમ, તારૂં ૧૩ડું વાન;
 માગીરે લેઉં છું હું ૨માનિની, રખે કરતો સ્વામીને શાન! ૩
 તારે રત્ન જડીત મુખ મોરડો, (જાણે) ૩ ઉદયાચલ ઉગ્યો ભાણ;
 ૪ખેંગડાં પતારાં પરમ મનોહર, રત્ન જડીત પલાણ. ૪
 એવું કહેતી ચાલી ચતુરા, ચંચળ નયણે જોય;
 રખે સખિ સહિયારી આપણી, ૭પિયારી ન દેખે કોય! ૫
 નેપૂર જાંઝર અણવટ વીંછિયા. એ સોનીએ આબ્રણ ધડિયાં;
 પ્રથમ વાજતાં ૩ડાં લાગતાં, આજ શત્રુ થઇ નિવડિયાં!! ૬
 એવું કહી મન દૃઢ થઇ ચાલી, જાંઝર ઉંચાં ચઢાવી;
 મમ્મે ભરતી ડગ જેમ જળમાં ઢબગ, એમ ૧૦શ્યામા સમીપે આવી! ૭
 ચંદ્રહાસની પાસે અતિ ઉદાસે, ૧૧હરિવદની હર્ષે બેઠી;
 ૧૨(રખે) મારો સ્વાસ વાગે સાધુ જાગે, તે ચિંતા ચિત્તમાં પેઠી!! ૮
 રખે કો દેખે ૧૩મારી સહિયર પેખે, એમ દૃષ્ટ રાખતી આડી;
 પછે પિછોડી પરી કરીને, જોયું વદન ઉઘાડી. ૯
 નખ શિખા લગી ચંદ્રહાસનેરે, જોતી નયણે ૧૪નરખી;
 હરિ ભક્તને દેખી હરિવદની, હૃદયમાં ધણું હરખી. ૧૦
 આકાશે અબ્ર અળગું થાયે, ચંદ્રખિંબ દીસે જોવું;
 ત્યમ પિછોડી પરી કીધે મુખ, કુલિંદ ૧૫કુવરતું ૧૬તેવું! ૧૧

૧ ૩૫૩ડે પ્રત રજ. ૨ તારી પાસે પ્રત ૧લી. ૩ આ કડવું અલંકાર-
 રથી ભરેલું છે. આ ઉત્પ્રેક્ષાલંકાર છે. ૪ પગલાં પ્ર. ૧લીમાં છે. ૫ માંહે.
 પ્ર. રજ. ૬ સઘળી પ્ર. ૧લી. ૭ અને દેખે. પ્યારીનો અપભ્રંશ(?) કે પરાધ પ્ર. રજ.
 ૮ ધુધરા પ્ર. ૧લી. ૯ ઉપમાલંકાર. ૧૦ સાધુ પ્ર. રજ. ૧૧ હરિવદન
 નિર્જે બેઠી. પ્ર. ૧લી. ૧૨ રખે મારો તાસ વાગે, ચિંતા મનમાં પેઠી પ્ર.
 ૧લી. ૧૩ મારા આભરણને પ્ર. ૧લી. ૧૪ નરખી પ્ર. ૧લીમાં નથી. ૧૫
 એ પછી શોભીત પ્ર. ૧લીમાં છે. ૧૬ ઉપમાલંકાર.

સુવદન અંબુજ ઉપર ^૧ભૂકુટી, ભરમર કરે ગુંબર!
 શકે ^૨શશિ બિંબ પુકે ^૩તારા, ^૪એવો શોભે છે હાર! ૧૨.
 શુક પચંચા અતિ ઉત્તમ, જાણે અધર બિંબ ^૫અલંકૃત
 શશિ-સવિતા ^૬શ્રવણે કુંડળ, કાઠમ કળી શું દંત. ૧૩
 વક્રપોત કંઠ કર કુંજરના સરખા, હથેળી અંબુજ વર્ણ!
^{૧૦}ગાંધે બાબુખંધ બેરખા, મુદ્રિકા આદે આભણું. ૧૪
 વિશાળ રહે ને હાર હેમનો, કટિ કેશરીના સરખાં;
^{૧૧}દેખી રૂપ રંગ તેજ તારણી, જાણે નાખી પ્રેમની ભુરકી! ૧૫
 ધન્ય માત તાત એનાં દીસે છે, કાણે કીધાં હશે પુન્ય!
^{૧૨}હીમ હાડ ગાળ્યાં સુખ ટાળ્યાં, તો એહેવો હશે તન! ૧૭
 જપ તપ વૃત દેહ દમન, ^{૧૩}એવી તારણી ધર નાર;
 તે નારીનું પરમ ભાગ્ય જેને. આવો હશે ભરથાર! ૧૭
 મેં પાપણિયે પુન્ય ન કોધું, તો ક્યાંયે આવો સ્વામી!
 એમ દુઃખ ધરતી આંસુ ભરતી, ^{૧૪}સ્થામા શોકને ^{૧૫}પામી! ૧૮
 એવે એક કલાયના કસે. કાગળ બંધન કીધો;
 જેવા કારણ વૈવનાયે, તતક્ષણ છોડી લીધો. ૧૯
 સરનામું અક્ષર તાતના દેખી, સ્થામા મહાસુખ પામી;
^{૧૬}શકે પત્ર લખી મોકલ્યો. પિતાયે મારો સ્વામી! ૨૦

૧ ભૂકુટી. પ્ર. ૧લીમાં નથી. ૨ સુંદર સુખરૂપી કમળ ઉપર ભૂકુટી
 (ભવાં) રૂપી ભરમા ગુંબર કરી રહ્યા છે; વળી કંઠે (હીરાનો કે મોતીનો)
 હાર છે તે ચંદ્રની આસપાસ તારા શોભે તેમ શોભે છે. આ રૂપકાલંકાર
 છે. ૩ તહારે પ્ર. ૧લી. ૪ અગ્ર. પ્ર. ૨જી. ૫ ૧૩મી કડીનો પ્રથમ ભાગ
 સ્પષ્ટ સમજાતો નથી. કદાશ પોપટની ચાંચ જેવું ઉત્તમ નાક (અધ્યાહાર)
 જાણે હોઠ શોભીતા કે ભુપિતછે એવો અર્થ બેસે. જે સ્ત્રીનું વર્ણન હોત
 તો અલંકૃત વડે હોઠપરના છુંદણનો ભાવ સમજાત. ૬ અલસત પ્ર. ૨જી.
 ૭ કાને પ્ર. ૧લી. કુંડળ શબ્દ પ્ર. ૧લીમાં નથી. ૮ બંને પ્રતમાં કપોલ
 શબ્દ છે, પણ કંઠને કપોતની બિપમા અપાય છે. ૯ વરણી પ્ર. ૨જી.
 ૧૦ ગાંધે બેરખા પોંચે પોચી, મુદ્રિકા મધે જડીઆ મણી પ્ર. ૨જી. ૧૧ દેહ
 પ્ર. ૨જી. ૧૨ હેમ ગાળાં સુખ ટાળાં હશેતો, તેનો એ હવો હશે તન પ્ર.
 ૧લી. ૧૩ વસંત તારણી ધેર નાર પ્ર. ૨જી. ૧૪ મહા પ્ર. ૨જી. ૧૫ આ
 ચિત્ર ઘણું સુંદર છે. ચંદ્રહાસના રૂપનું ચિત્તાર્કષક વર્ણન કરી તેને પરણેલો
 દેખાડી વિષયાને અદેખી ને શોકાતુર કરાવે એ કવિની ચઢતી શક્તિનો
 ખૂબી છે. ૧૬ શકે પત્ર લખે પિતામારે; મોકલ્યો છે મુજ સ્વામી પ્ર. ૨.

સ્વસ્તિશ્રી કૌંતલપૂર સ્થાને, મદન કુંવર બળવંત;
 અહીં ચંદ્રહાસને મોકલ્યો છે, તે પત્ર લેજો ગુણવંત. ૨૧
 રૂપ ન જોશો રંગ ન જોશો, ન પૂછશો ધરસૂત્ર;
 મુહૂર્ત ઘટિ કોને ન પૂછશો, એને વિષ દેજોની પુત્ર. ૨૨
 વાંચી પત્રને વિષયા બોલી, ત્રાહે ત્રાહે ત્રિભુવન નાથ;
 વિષયાને સાટે વિષ લખાયું, તાતના કાપ્યા જોઇયે જ્ઞાથ! ૨૩
 પત્ર લેવુંતો પાછો ફરી જાય, પરણ્યા વિના વિદ્ય થાય;
 અક્ષર એક વધાઈ એ માંહે, વિષની કંઈ વિષયાય. ૨૪
 એક નેત્રનું કાજળ પકાડ્યું, બીજા નેત્રનું નીર;
 તરણા વતે લખ્યું તારણીએ, ધરી રૂદ્યાશું ધીર! ૨૫
 નારદ કહે સાંભળરે અર્જુન, એતો કરતા શ્રી અવિનાશ;
 વિષ ફેડી વિષયા કરી, એમ ઉગાર્યો ચંદ્રહાસ. ૨૬
 પત્ર ફરી આંધ્યું પ્રેમદાએ, જળ ભરતી તે નેણ;
 હડી અબળા ચાલી ત્યાંથી, મુખે કહેતી વેણ. ૨૭
 ઘેર જઈને વાટ જોઉં છું, ઉતાવળા તમો આવો;
 મદનભાઈને મળજો સ્વામી, પત્ર લખ્યું તે લાવો! ૨૮

વલણ.

પત્ર લખ્યું તે લાવો સ્વામી, એમ કહી વિષયા વળીરે;
 થર થર ધ્રુજે ને કાંઈ ન સુઝે, સખી સર્વ સામી મળીરે. ૨૯
 કડવું ૧૫ મું. રાગ ગોડી.
 સખી સર્વ સામી મળી, ચંપક માલિની પૂછેરે;
 વડી વારની વિષયા ક્યાં ગઈતી, શ્વાસ ચઢ્યોછે શુંછેરે? ૧
 જ્યારની વિષયા ક્યાં ગઈતી, તુને આવડી વાર ક્યાં લાગીરે;

૧ મદન પુત્ર બહુ રૂપ ગુણવંત, ૨ બળવંત પ્ર. ૧. ૩ આ આખ્યા
 નની મુખ્ય ખુબી અથવા ઈશ્વરભક્તને ઉગારવાની તદબીર વિષ અને વિષયા
 શબ્દ ઉપર રહેલી છે. પત્ર એવી ઢગમાં લખ્યો છે, કે વિષ આગળ યા ઉમે-
 રતાં પત્રના અર્થમાં કંઈ ફેરફાર થાય ને તેથી શક ઉત્પન્ન થાય એમ રહેતું
 નથી. ૪ કામાંધ ચએલી કે પિતાએ ઘાતજ ધમ્મી છે એમ જાણનારી પુત્રીજ
 કદાશ બાપનાં કાંઈ કાપવાનું ઇચ્છે ! નહિ તો એવા બોલ અસ્વાભાવિક
 લાગે છે. ૫ સ્ત્રી જાતની સમયસૂચકતા અને ચપળતાનો આ દાખલો છે.
 ૬ કરી કજ્જલુએ પ્ર. ૧લી. ૭ વડીવારની પ્ર. ૨જી.

ઘેર જવા બેસી રહી સર્વે, ૧વાટ જોઈ જોઈ ભાગીરે. ૨
 ૨મેંતો તું સાધવી જાણી, તી, ૩તો કીધી સહિયારીરે;
 અમને મુકી ગઈ તું એકલી, એ શી રીત બાઈ તારીરે ? ૩
 મુને છેતરી ગઈ તું છાની, એ સોજ ૪ભુકું ૫તાઈરે;
 એ વાતે કુળને લાગે લાંછન, (આપણ) મોટા માળાપનાં છોઈરે. ૪
 વિષયા ૬કહે તમે ધાયાં જોવા, વાડી ચોદિશ દોઢી કુલીરે;
 મેં આવતાં એક પોપટ દોઢો, જોવા રહી તેણે હું ભૂલીરે ! ૫
 પોપટ જોયો અરે પ્રેમદા, તો તુને પ્રસેવો શેવળિયોરે!
 જાશી બજારી મૂકોરે વિષયા, કોઈક કામી મળિયોરે ! ૬
 વિષયા કહે બાઈ રહે અણુબોલી, વારંછું ચંપકમાલિનીરે;
 પડપુછ્યા પરસેવાની શી છે, તું બડ બડ કરતી ચાલનીરે ! ૭
 આવડી રીશ કાં કરે વિષયા હું તો હસુંછું બેનીરે!
 ૮ આ દાશી માત્ર હું અલગી રાખું. મુને તું છાનું કેનીરે !
 પછે સાન કરી સમજવી સ્વામા, ૯એક નેત્ર વાંકું વાળીરે!
 તારે મારે એક સ્વામી છે, એમ કહી કરે દીધી તાળીરે. ૯
 નારદ કહે તે રાજ કુચરીને, વાત વિષયાની ભાવીરે;
 હસ્તી રમતી બંને પ્રેમદા, ઘેર પોતાને આવીરે. ૧૦,

વલણ.

ઘેર આવી વિષયા નારી, પછે વાટ જુએ સ્વામી તણીરે;
 (પછે)ચંદ્રહાસે શું કીધું જોને, માથે ત્રિભુવન ધણીરે. ૧૧

કડવું ૧૬મું.—રાગ દેશાખની ચાલ હુંકડી.

૩પિ નારદ બોલ્યા વાણીરે, તું સાંભળ ગાંડિવપાણિરે. ૧

પેલા સેવક ચાર જે હુતારે. ફરી આવ્યા જ્યાં સ્વામી સુતારે. ૨

૧વાટ જોઈ તેણે હું ભાગીરે પ્ર. ૧લી. ભાગવું—જતા રહેવું. કાઠીઆવાડી
 પ્રયોગ. તારી વાટ જોઈ થાકીને ચાલતો થઈઓ. ૨ હુંતો પ્ર. ૨જી. ૩ તુંતો કીધી
 સહિયારીરે પ્ર. ૨જી. ૪ શું પ્ર. ૨જી. કંઈ શંકા. ૫ તાઈને ઠેકાણે પ્રાસ મેળવવા. એ
 ચરણમાં સોજ શબ્દ ગ્રામ્ય છે. “સૌ સોજે વહાલુ લાગે” સોજ—સુલક્ષણ. અહીં
 લક્ષણ અર્થ છે. છોઈ—છોકરું તું હુંકડું ૩પ. વાડાસીનોતર તરફ અને હલકા લો-
 કામાં છોરો—છોરો—છોઈ વપરાય છે. ૬ અહીં અન્યોક્તિ ને વક્રોક્તિ વડે
 સ્ત્રી ચરિત્ર દાખવ્યું છે. દયારામે આવી જાતના સંવાદની “ સાંભળરે તું
 સજની મારી ધો” ગરબી કરેલી છે. ૭ પુછ્યા માટે રીસ ન કીજે. પ્ર. ૨જી.
 ૮ સામાં નેત્ર પ્ર. ૨જી, બંનેચંદ્રહાસને પરણીછે, ૯ હતાનો સુરતી પ્રયોગ.

સ્વામીને ગયાતા છાંડીરે, છાની છાના સેવા માંડીરે.	૩
એકે ચાંપવા માંડયા પાયરે, એકે ઢોળવા લાગ્યો વાયરે.	૪
સેવકનો સાંભળી શ્વાસરે, ભગી ઉઠયા ચંદ્રહાસરે.	૫
નેત્ર ચોળતો ^૧ બોલ્યો શૂરરે, લાવો અશ્વ થયું અસૂરરે.	૬
એક લાગ્યો પાત્ર ભરીને પાણીરે, એકે અશ્વ આપ્યો આણીરે ૭	
પછે અશ્વે થયો અસ્વારરે, આગળ ચાલે ^૨ ચતુર ચારરે.	૮
વિષયા બુએ છે વાટરે, લાગી વાર થાયે ઉચ્ચાટરે.	૯
^૩ એવે સમયે ^૪ આઘ ભવાનીરે, ^૫ આઘની સેવા અતિશે માનીરે. ૧૦	
એવે સ્વામી આવતો દીઠારે, અમૃત પેં ^૬ લાગ્યો મીઠારે.	૧૧
ચંદ્રહાસે જોયું ગામરે, દીઠો નાનપણનો દામરે.	૧૨
ચાંહાં હું બાળક સાથે ^૭ વઢતોરે, નિશાયે ^૮ (આરે)ઓટલે પડતોરે.	૧૩
યાં હું બિદ્યા ભાગીને જમતોરે, ^૯ આ શાળિયાગ સાથે હું રમતોરે. ૧૪	
ચાંહાં મોઢ હુતી માતા મારીરે, મુને લોક કહેતા ^{૧૦} ભિખારીરે! ૧૫	
એ ટળ્યા સર્વ સંતાપરે, આ શાલિયામ તણે પ્રતાપરે.	૧૬
વિચારતાં પહોતો રાજદારરે, જ્યાં ઉભો છે પ્રાંતહારરે.	૧૭
સાધુ અશ્વથી ઉતરિયોરે, પોળિયા પ્રત્યે ^{૧૧} ઉચરિયોરે.	૧૮
^{૧૨} જનઓ તેડા તમારો મદન સ્વામીરે, કા'બ્યુ' કુલિંદ કુંવરે શિરનામીરે. ૧૯	
કશી એક ઉતાવળી વાતરે, પત્ર મોકલ્યું તમારે તાતરે.	૨૦
પોળિયે કહ્યો સમાચારરે, મદને તેડ્યો કુલિંદ કુમારરે.	૨૧
વેગજેથી આવતો નરખ્યોરે, ઓળખી ^{૧૩} આખ્યાંતર હરખ્યોરે. ૨૨	
ધાધ આલિંગન કીધુંરે, આપી આસન પૂજન કીધુંરે.	૨૩
ચંદ્રહાસ પધારો ^{૧૪} પ્રાહુણારે! મુને કેશવે કીધી કરુણારે.	૨૪

૧ એ પછી મુખે શબ્દ પ્ર. ૧ માં વધારેછે. ૨ ચતુરા. પ્ર. ૧લી. ૩ પછે. પ્ર. ૨જી. ૪ આઘ. પ્ર. ૨જી ૫ માતા. આ મરેહી શબ્દ કવિતામાં ધણીવાર વપરાયો છે. ૬ હિંદુસ્તાની કરતાંના અર્થમાં. ૭ રમતો પ્ર. ૧લી. ૮ આરે પ્ર. ૨જીમાં નથી. ૯ ચાં હું બાળક માંહે રમતોરે. પ્ર. ૨જી. ૧૦ જગા જોઈને ચંદ્રહાસને પોતાની નાનપણની દુર્બળ અવસ્થાનું ભાન થાય છે. ભાષાનું સંક્રાંતન એ પ્રેમાનંદની ખુશી છે, અને તેથી દરેક ઠેકાણે રસનાં ચટકાં મૂકી તે વેગજો રહે છે. ૧૧ વાણી પ્ર. ૨ જી. ૧૨ કાબ્યું છે કહ્યું સ્વામીરે, કુલિંદ કુંવરે શીર નામીરે. પ્ર. ૧લી. ૧૩ અંતર પ્ર. ૨ જી. ૧૪ પશુ પ્ર. ૨જી. પ્રાહુણનો અપ્રબ્રંશ. એ વડે જમાઈ સમગ્ગય છે.

વિષયા મનમાં હર્ષેરે, આધું ઓઠી પિયુને નર્ષેરે. ૨૫
 એવે ચંદ્રહાસે છોડી ચીઠીરે, પણ શિથિલ ૧ગાંઠડી દીઠીરે! ૨૬
 ધૃષ્ટ્યુદ્ધ રહ્યા છે ગામ અમારેરે, મોકલ્યું પત્ર પિતા તમારેરે. ૨૭
 પ્રધાન પાંચ દિવસ ત્યાં રહેશેરે, લખ્યું કામ તે ૨કાગળ કહેશેરે. ૨૮
 પછે મદને કરમાં લીધુંરે, ઉકેલી અવલોકન કીધુંરે. ૨૯
 સ્વસ્તિ શ્રી કૌંતલ ગામરે, સુત મદન એવું નામરે. ૩૦
 અહિં મેં મોકલ્યો છે ચંદ્રહાસરે, જેનું મુખ ૩ ચંદ્ર પ્રકાશરે. ૩૧
 લટપટ કરી મળતા રે'જેરે, અમો સેવક છું એમ કે'જેરે! ૩૨
 રખે રૂપ રંગ તું જોતોરે, એવો સમો ૪રખે તું ખોતોરે! ૩૩
 એનું મન હરીને લેજેરે, એને પસંદ વિષયા દેજેરે! ૩૪
 એથી અધિક શું લખીએરે, પછે ૫અર્થ કરી નહિ શકીએરે! ૩૫
 એવું પત્ર વાંચી જોયું મદનરે, અતિ ઉલટ પાર્યું મનરે. ૩૬
 ધન્ય તાત, તણી કમાઈરે, આવો ખોળી કાઢ્યો જમાઈરે. ૩૭
 ૭હાં તેડાવો બ્રાહ્મણ કોયરે, જે લગ્ન ઉતાવળું ૮હોયરે. ૩૮
 એવે ટીપણું ૯મુગટમાં ખોશીરે, ત્યાં આવ્યા ગાલવ જોશીરે! ૩૯
 રૂપિયે ચંદ્રહાસ આવી નર્ષ્યોરે, જોળખી આશ્ચર્ય તર હર્ષ્યોરે. ૪૦
 શકે પ્રશ્ન અમારું મળિયુંરે. ૧૦એ વચન પહેલાંનું પળિયુંરે! ૪૧
 પછે મદને દીધું માનરે, સંતોષ્યા મુનિ ભગવાનરે. ૪૨
 કહો મુહૂર્તને ગાલવ મુનરે, હુંકડું ક્યારે છે લગનરે. ૪૩
 ગાલવ કહે વચન મારું માનરે, છે લગ્ન આજ મધ્યાનરે! ૪૪
 તુજ તાતે વિચાર્યું હશે પે'લુંરે, વર મોકલ્યો તો મુહૂર્ત છે ૧૧વે'લુંરે. ૪૫

૧ ગાંઠનું લઘુ રૂપ. ગાંઠડીના આલુ અર્થ ગાંડડા થાય છે. ૨ જે કામ (લખ્યું) હશે તે કાગળ કહેશે એટલે કામ હશે તે કાગળમાંથી જણાશે. અહીં કાગળ શબ્દ લખેલા (letter) ને અર્થ નહીં, પણ કોરા (paper) ને અર્થ સંભવે છે. આગળની કડીમાં પત્ર અધ્યાહાર રાખી નાન્યતરમાં ક્રિયાપદ વાપર્યા છે. હાલ ઘણા ખરા પત્રને નરમતિમાં વાપરે છે, પણ તે સંસ્કૃતમાં નાન્યતર છે. ૩ રૂપ પ્ર. રજ. ૪ આવો પ્રત રજમાં વધારે છે. ૫ સંઘ પ્રત રજમાં નથી. ૬ મતલબ પછીથી સંધારે નહીં એવો અર્થ. ૭ અરેના અર્થમાં એહેવે પ્રત રજ. ૮ યાયના અર્થમાં હોષ શકે, અને. ૯ પાંચડીના અર્થમાં સમજવું જોઈએ, કવિ બ્રાહ્મણને મુગટ સંભવે નહીં. ૧૦ શું પ્રતલી. ૧૧ અહીં ગાલવે પેચ ક્યો છે. તારા બાપે પ્રથમ વિચારી જોયું હશે, અને વર તેમણે મોકલ્યો માટે મુહૂર્ત વહેલું હોવું જોઈએ!

માટે આજ લગ્નને કીજેરે, ધૃષ્ટ્યુદ્ધિનું મન જેમ રીઝેરે. ૪૬
 હપ્પ્યો મદન મહા ગુણવાનરે, રૂપિતા લાવશે પુઠેથી જનને! ૪૭
 મંડાવ્યું વિવાહ તણું કાર્યરે, રૂપિ ગાલવ થયા આચાર્યરે. ૪૮
 આખ્યા વરને ઉત્તમ ઉતારારે, મોકલ્યા સેવક સેવા કરનારારે. ૪૯
 બહુ પ્રેમદા પીઠી ચોળેરે, વર ઉખ્ખોદકે અંધોળેરે. ૫૦
 વાજિત્ર વિધ ઋવિધનાં વાળેરે, શું મેઘ ગગને ગાળેરે! ૫૧
 નગરની નારી જેવા જનરે, જેના કુમકુમ વર્ણા પ્યાયરે. ૫૨
 વિનતાએ વરને નિરખ્યોરે, શ્યામા કે' સ્વરૂપે શશિ સરખોરે. ૫૩
 એનું મુખ કમળ રહ્યાળુંરે, વિષયાને વર જેડી જ્વારે. ૫૪
 એવે દુંદભિ સર્વ ગડગડિયારે, વિખુંભક્ત વરધોડે ચઢિયારે. ૫૫
 વિરમે થઇ થઇ બોલ્યા લોકરે, વરને માનુષ કહેતા ફેકરે. ૫૬
 એનું શરીર કેવું શોભેરે, મન જ્યાં જોઇએ ત્યાં થોભેરે ! ૫૭
 કરમાંહે શ્રીફળ લીધુંરે, એને ગાલે જીવકું કીધુંરે. ૫૮
 જીંછાંટી પોંકીને પધરાવ્યારે, માહેરામાં ગાલવ રૂપિ લાવ્યારે. ૫૯
 પછે તામ્બૂલ છાંટણું કીધારે, ગાલવે ગોત્રજનાં જનામ લીધારે. ૬૦
 જરઆવ્યાં ચોરિયે યુગ્મ નિધાનરે, મદન આપે કન્યાદાનરે. ૬૧

વલણ.

મદન કન્યા દાન આપે, સર્વને મન ઉલ્લાસરે;
 કર જેડી કહે પ્રેમાનંદ, કન્યાદાન લે ચંદ્રલાસરે. ૬૨

કડવું ૧૭ મું.—રાગ સોરઠી.

બોલ્યા નારદ રૂપિ ભગવાન, સુણો અર્જુન વીર.જળવાન;
 મદન આપે કન્યા દાન, ગ્રહે ચંદ્રલાસ રાજન. ૧
 પેહેલુ મંગળ વરતાય, વર કન્યા ફેરા ફરાય;

૧ કર્મ અર્થે બીજનો પ્રત્યય. ગદ્યમાં આવે છેકાણે વપરાતો નથી. ૨ અડધી લીટી પ્ર. ૨ જી માં નથી. ૩ અંધોળવું હાલ કિલ્લાયે વપરાયછે. ૪ ૪ પેર પ્ર. ૧ લી. ૫ શકે પ્ર. ૨ જી. ૬ કાય પ્ર. ૨ જી. ૭ સાંજના અર્થમાં. ૮ દરેક અંગ એવો અર્થ. ૯ પીઠા ચોળીને ખાડાં કરે છે તે. ૧૦ સાળા છાંટણું દેછે તે. આગલી કડીમાં તામ્બૂલ છાંટણું આવે છે, તે કદાશ વર વહુ પાનની પિચકારી સામસામે મારે છે તે હશે. ૧૧ દાન દીધારે પ્ર. ૨ જી. ૧૨ આખ્યાં પ્ર. ૨ જી.

માનિની મંગળ ગાય, ૧ ત્યાં ભેરીના શબ્દ બહુ થાય. ૨
 બોલ્યો મદન મુખે ઉચ્ચાર, સાંભળો કુલિંદ કુમાર;
 પે'લે મંગળ મોતી ફેરા રહાર, આપ્યા રથ સહીત તોખાર. ૩
 બીજે ગૌ ૩ ગોધણ અપાર, ત્રીજે કુંજર ફેરી લા'ર;
 ચોથે કૂચી સહીત ભંડાર, આપી કીધો ત્યાં નમસ્કાર. ૪
 મદને જોડ્યા બન્યો પાણિ, ગદગદ કંઠે બોલ્યો વાણી;
 ૫ નથી એવું જે આપું આણી, તમને સોંપુ મારો પ્રાણી. ૫
 હું સેવીશ તમારા ચંચુ, શુદ્ધ રાખજો અંતઃકર્ણ;
 તમને રાખજો અશરણ શર્ણ, સાટે મુને આવજો મર્ણ ! ૬
 એમ મદને ૧ દીક્ષિત પાણું લીધું, ૨ વિવા' કાર્ય સંપૂર્ણ કીધું;
 વિષયાનું કારણ સીધું, ૩ નારીનું મન વિહ્વળ કીધું. ૭
 નારદ કહે અર્જુન અવિધારો, ધૃષ્ટ્યુદ્ધિ ૮ જ્ઞેતાં બાળ હાથો;
 જાણ્યું શત્રુ સૂતે માર્યો, પણ પાર શ્રીકૃષ્ણે ઉતાર્યો. ૮

વલણ.

ઉતાર્યો ૯ કૃષ્ણે દાસ જાણી, ૧૦ તે હારી બેઠો સહીર;
 નારદ કહે સાંભળારે અર્જુન, એ કથા એટલેથી રહીરે. ૯

કડવું ૧૮ મું.—રાગ પરજઓ.

નારદજ એમ વાણી વદે, સુણ પાર્ય પાંડુ કુમારે;

૧ ત્યાં પ્ર. ૨ જ માં નથી. ૨ પહેલા મંગળને મોઝાર પ્ર. ૧ લી.
 ૩ ગોધન પ્ર. ૧. ગાયકી ધન. ઢોર એ પેહેલાં મુખ્ય મિલકત ગણાતી.
 ગોધણ લઈએ તો ગાયનું ટોળું એવો અર્થ. કાઠિયાવાડ તરફ ગાયના ટોળાને
 એકલું ધણ (ધેતુ ઉપરથી) કહેછે. ભેંશના ટોળાને ખાડુ. બળદના ટોળાને
 બાળધું, એમ કાઠિયાવાડમાં વપરાયછે. ટોળા વાચક શબ્દ ગુજરાતીમાં નથી,
 એમ અંગ્રેજી અભ્યાસીયો ધણીવાર કહે છે, માટે આ શબ્દો બતાવ્યા છે.
 ૪ નથી આપુ એહેવું જાણ, તમને સમર્પું મારા પ્રાણ પ્ર. ૨ જ. ૫ દી-
 ક્ષ ધાતુ ઉપરથી બાધા લેવી. ૬ ભિક્ષુકને દાન ધણેઈ દીધું પ્ર. ૨ જ.
 ૭ આ ચરણ અહીં બરાબર શોભતું નથી. પોતાની બેહેનને વિહ્વળ (બા-
 વરી) કરવાથી કારણ કેમ સિદ્ધ થયું કહેવાય ? ૮ અસલમાં છતી શ-
 બ્દ તો નહીં હોય ? ૯ પોતે પ્ર. ૨ જ. ૧૦ તે તાંહાં હારી બેઠાં સહીરે
 પ્ર. ૨ જ. ધૃષ્ટ્યુદ્ધિને ઠેકાણે તે હોવો જોઈએ.

હવે કુલિંદની શી વલે યઈ, તે કહું વિસ્તારરે. ૧
 ચંદ્રહાસ વળ્યા વેગે, પ્રધાને કીધું કપટરે;
 પછે કુલિંદ રાજ તેડિયો, મુખે કીધું લટપટરે. ૨
 જાણ્યું શત્રુ સુને માર્યો હશે, 'ને સરિયું મારું કાળરે;
 પાપીએ પછે વાહી બાંધ્યો, રાણી સાથે કોલિંદ મહારાજરે. ૩
 સેના સર્વે મારીને કાઢી, પાપી પડિયા તૂટીરે;
 હય હસ્તીને કનક કચોલાં, રાજ્ય જવન લીધું ભૂટીરે. ૪
 પોતાની ત્યાં આણુ વરતાવી, માર્ગ ચાલતો કીધોરે.
 પછે મેધાવિની રાણી સંગાથે, કુલિંદ રાજ બાંધી લીધોરે. ૫

૬૭.

રાજ રાણી બાંધ્યાંને, હવે હાહાકારરે;
 યમકિંકર સરખા સેવક પાપી કરતા ખટુના પ્રહારરે. ૬
 મસ્તક તે મુગટ વોણું કીધું, વિખેયો તેના વાળરે;
 કાંટા તે ભાગે પાગ વિષે, 'ભૂમિ પડે ભૂપાળરે. ૭
 સોટા વાગે ધુળે દાઝે, જેની ચંપકવર્ણી પાનીરે;
 રાજાઈ ઘોળાઈ તે ચતુરા, જે મહારાજની માનીરે. ૮
 આશિયાળાં મુખ ને પામ્યાં દુઃખ, નર નારી સામુ જોયરે;
 પોતાના પુત્રને સંભારી. સાધવી માતા રોયરે. ૯
 કૌત્ર તાપ તે તેને લાગે, તેણે અકળાયો પ્રાણીરે;
 'વાટે ચાલતાં ચર્ણ થાકે. પણ સેવક હીંડે તાણીરે; ૧૦
 પછે રાજ્યે દસ્કંધે વળગાડી, મેધાવિની જે રાણીરે;
 કાંટા તે પડે કંઠ વિષે, પ્રેમદા માગે પાણીરે. ૧૧
 સ્વામા પૂછે સ્વામીજી, આપણું શું થાશેરે;
 સૂતની સંભાળ નથી. તો, કેછ પેરે રે'વાશેરે. ૧૨
 મોટું દુઃખ એ મન વિષે, પુત્ર પરણી ઘેર ન આવ્યોરે;
 દીપક સરખી દીપતી વેગે. વહુવર ન લાવ્યોરે. ૧૩
 પુત્ર સાથે કુળ વધૂને. દુપુત્ર ચરે દશીયારે;

૧ હવે પ્ર. ૨ જી. ૨ રાજ પ્ર. ૨ જીમાં નથી. ૩ હાળ પ્ર. ૨ જીમાં નથી.
 ૪ પાપી પ્ર. ૨ જીમાં નથી. ૫ ભોમ્યા પ્ર. ૧ લી. ૬ પતિવ્રતાને તાપ અંગે જાગે.
 પ્ર. ૨ જી. ૭ અને પ્ર. ૧ લી. ૮ બાંધે પ્ર. ૨ જી. ૯ પુત્ર કિંકર થાયછે, જન્મ
 થયા પછી કેટલાક દહાડા વરકન્યા સાસરે જમેછે તને દશીયાં ચરવાં એમ કહેછે.

૧ આદર કરીને અન્ન ૨ પીરસું, દેખી ઠરે આપણાં હૈયારે. ૧૪

૩ હાક મારતાં જીજી કહીને, ઉત્તર આપે વહુરે!

તે સુખતો મેં કાંઈયે ન દીધું, કેઈ પેરે રેતી રહુરે ! ૧૫

૪ એવાં રાણી તણાં વચન સુણીને, રાજ રેતી રાખેરે;

સાસું જીઓરે સુંદરી, પછે વચન મર્મનાં દાખેરે. ૧૬

વલણ.

વચન દાખે મર્મનાં, જતાં તે મારગ વિખેરે!

પ્રેમદા અતિ દુઃખ પામી, કેઈ પેરે કહિયે મુખેરે. ૧૭

કડવું ૧૯ મું. રાગવેરાડી.

રાજ વળતું ૧ જોલિયો, કહું કામની;

એતો ભવજીધનનો ભાવ, ભોળી ભામની; ૧

સુખતણા સમુદ્રમાં, કહું કામની;

ભાગ્યું પુત્ર રૂપિયું નાવ, ભોળી ભામની. ૨

વાન્યા પિના શું લખિયે, કહું કામની;

એણે દષ્ટાન્તે જાણ, ભોળી ભામની. ૩

તો સુખ ક્યાંથી પામિયે, કહું કામની;

જો દાન ન દીધું ૭ દક્ષણપાણ, ભોળી ભામની, ૪

પૂર્વે આપણ વાંઝિયાં, કહું કામની;

અન ધને ભર્યું ઘરસૂત્ર, ભોળી ભામની. ૫

આખો દા'ડો આપણ દામણાં, કહું કામની;

એવે પ્રભુએ આખો પુત્ર, ભોળી ભામની. ૬

કાક ઉછેરે કોકિલા બાળને, કહું કામની;

વચ પામે ઉડી જાય! ભોળી ભામની! ૭

તેમ કુંવર તે કોકિલાનું ૧૦ બચું, કહું કામની;

કાક આપણ માત પિતાય, ભોળી ભામની. ૮

૧ આદર કરીને એ તપતસું, નહારાં આપણાં હૈયારે પ્ર. ૨જી. ૨ અત્ર પ્રીસુ એમ લખેલું વચાયછે. અન્નને ઠેકાણે અત્ર લખાયું હોય પ્રીસુતો પીરસવાને ઠેકાણેજ વપરાયુંછે. ૩ હાક મારીને જીજી કરતાં પ્ર. ૨. ધીરંતે સાસુ થવાના ઓરતા કેવા થાય છે, તે અહીં ઠીક દેખાડયુંછે. ૪ એવાં વચન સુણીને પ્ર. ૨જી. ૫ ઉચ્ચરે પ્ર. ૧. ૬ સુણ પ્ર. ૧. ૭ જમણે હાય પ્ર. ૧લી. ૮ અને પરભાર્યું ઘરસૂત્ર પ્ર. ૨જી. ૯ મોટા થયે ઉડી જાય ભો. પ્ર. ૨જી. ૧૦ બચડું પ્ર. ૧લી

પક્ષી સેવે કલ્પવૃક્ષને, કહું કામની ;
 જ્યાં લગણુ ફળની આશા, ભોળી ભામની. ૯
 ફળ ઘટે દુખને પરહરે, કહું કામની,
 અન્ય સ્થાનક પૂરે વાસ, ભોળી ભામની. ૧૦
 તેમ કર્મ ફળ ઘટયાં આપણાં, કહું કામની;
 તો તણ ગયો તમ તન, ભોળી ભામની. ૧૧
 આપણુ સૂકાં લાકડાં, કહું કામની;
 હવે ઘટે હુતાશન! ભોળી ભામની. ૧૨
 આપણુ વસ્તાં ગામ 'ઉદવસ્ત કર્યા, કહું કામની;
 છેદી કલ્પવૃક્ષની ડાળ, ભોળી ભામની. ૧૩
 ૨કાંટે પર્વત પાવટ રોધિયા, કહું કામની;
 કે ભાણ સરોવર પાળ! ભોળી ભામની. ૧૪
 કે 'વત્સદ્રોહ સ્વામી દ્રોહ કર્યા, કહું કામની;
 કે પયથી વછોડયાં બાળ! ભોળી ભામની. ૧૫
 સાધુ વૈષ્ણવની નિંદા કરી, કહું કામની;
 ભાજ્યાં મળતાં વેવીશાળ! ભોળી ભામની. ૧૬
 સૂર્ય સામાં મળ મૂત્ર કર્યા, કહું કામની;
 કે સાંભળ્યો અત્યજનો રાગ! ભોળી ભામની. ૧૭
 ગૌ બ્રાહ્મણને ન પૂછ્યાં, કહું કામની;
 કે કણને ઠેસ્યા પાગ! ભોળી ભામની. ૧૮
 કાંધ યુન્ય આપણે કીધાં નહિં, કહું કામની;
 ન રાખ્યાં વૃત ને નેમ! ભોળી ભામની. ૧૯
 તો સુખ પામિયે ક્યાં થકી, કહું કામની;
 તો સુતને કેમ હોય ક્ષેમ! ભોળી ભામની. ૨૦

૧ ઉગડ પ્ર. ૨૭. ૨ કેપર્વ પાવટ રોધિયા ક. પ્ર. ૧લી. ૩ ધાટ માર્ગ. સંપાદકત્વે અપભ્રંશ (?) પાવટનો અર્થ 'પેગડાં એવો પણ થાય છે. જેમ "પાય પાવટડે ને કેશરિયે વાગે" ૪ વછ પ્ર. ૨૭. સ્વામી દ્રોહનો વિરુદ્ધ અર્થ લઇએતો ચાકર સાથે છલ કપટ એમ અર્થ થાય. નહિતો બાળક સાથે. ૫ આ કડવું શાંત રસનું ઉપદેશક છે. રાણીને બોધ સારોકર્યો છે. ધણક પૌરાણિક ધર્મ બતાવ્યા છે તે હાલના સુધરેલા જીવાનો ના પસંદ કરે. આવી જાતનો ઉપદેશ સુદામા અરિત્રમાં પણ એજ રાગે કરેલો છે.

(૪૧)

વલણ.

સુતને કુશળ ક્યાં થકી, જે હરિ નવ ધર્મી રહેરે;
એવાં વચન સાંભળી ભૂપનાં, (પછે) મેઘાવિની વાણી વહેરે. ૨૧

કડવું ૨૦ મું.—રાગ કાફી.

મેઘાવિની એમ ઉચ્ચરે, સાંભળો મારા સ્વામ;
આ 'દુષ્ટ કષ્ટ દેઈ લેઈ જશે, 'પાપી પોતાને ગામ. ૧
ત્યાં સુત મુઓ કે'શે, મન ક્યમ રે'શે, દહશે માઈં તન;
કાંઈ ધિરજ ધરિયે, ભેદ કરિયે, વાટ વિષે સ્વામીન. ૨

ઢાળ.

એમ રોતાં નરને નારરે, જળય વાટને મોઝારરે. ૧
સેવકે પાંધી જાણ્યારે, જન્યો જણુ જોડે ચાલ્યારે. ૨
એવે આવ્યું ગામરે, પાપીનો જ્યાં ઠામરે. ૩
જતાં જતાં વાટરે, સામા મળિયા ભાટરે. ૪
પ્રધાનને જોઈરે, આવ્યા છે સર્વ કોષરે. ૫
વાણી એવી બોલેરે, નથી કો સુતને તોલેરે. ૬
પછે પુરોહિત એમ પૂછેરે, વખાણો તે શું છેરે. ૭
ક્યાં થકી તમે આવ્યારે, ધન ક્યાં થકી લાવ્યારે. ૮
બોલિયા બંદી જનરે, રાજા તુને છે ધનરે. ૯
મદન તમારો અંશરે, તેણે દિપાવ્યો કુળ વંશરે. ૧૦
ધન તેણે આપ્યારે, દારિદ્ર અમારાં કાપ્યારે. ૧૧
ભિક્ષુક સર્વ કોયરે, ભૂપતિ સરખા હોયરે. ૧૨
મદન મન શું 'યોગ્યોરે, વિવા' સુંદર શોભ્યોરે. ૧૩
તમે જોયું સત્પાત્રરે, ચંદ્રહાસ સરખા ચામાત્રરે. ૧૪

૧ આં ધૃષ્ટ્યુદ્ધિ પ્ર. ૨૭. ૨ વાતની ગામ પ્ર. ૧લી. ૩ ઢાળ ચાલ
ફેર પ્ર. ૧લી. ૪ જળય પ્ર. ૧લીમાં નથી. ૫ પાંધી પ્ર. ૧લીમાં નથી. ૬ જોડે
પ્ર. ૧લીમાં નથી. ૭ પ્રધાન રહ્યો છે જોઈરે. પ્ર. ૨૭. ૮ પછે પ્ર. ૧લીમાં
નથી. ૯ તેણે પ્ર. ૧લીમાં નથી. ૧૦ અમારા ભિક્ષુકોના મનમાં મદન અ-
ટકી રહ્યો છે. અર્થાત્ તે પોતાની ઉદારતાએ કરીને અમારા મનમાં ઠસી-
વસી રહ્યો છે.

ધન્ય તમારી ^૧કમાધરે, જે આવો ^૨મોકલ્યો જમાધરે. ૧૫
 રૂપે ન જાય વરણિયોરે, તે વિષયાને પરણિયોરે. ૧૬
 એવું સાંભળી કહ્યુંરે, પાપી પડિયો ધણુંરે;
 મૃત્યુ તેણે આધીરે, વચને આંતરડી ^૩દાધીરે. ૧૮
 ધણું થમો ^૪મહા દુઃખીરે, ^૫એટલે આવ્યા ગાલવરણિરે. ૧૯
^૬રૂપિ મનમાં આલ્હાદરે, દેતા આશીર્વાદરે. ૨૦
 પુરોહિત તમને ધન્યરે, જે આવો તમારો તનરે. ૨૧
 જે વિષયા કુમારીરે, તે ^૭તો પુત્રી તમારીરે. ૨૨
 જેને ઘટે જેવોરે, તેને સ્વામી મળિયો તેવોરે! ૨૩
 તમો મોકલ્યો તે આવ્યોરે, એક ^૮પત્ર તમારું લાવ્યોરે. ૨૪
^૯તો તે સર્વને મન લાવ્યોરે, તેને મદને ^{૧૦}લેઈ પરણાવ્યોરે. ૨૫
^{૧૧}એ તો કર્યું શ્રેય કાર્યરે, રૂપિ ^{૧૨}ગાલવ થયા આચાર્યરે ૨૬
 એવે આવ્યા ગાંધર્વ ગુણવાનરે, કરતા સંગીત ગાનરે. ૨૭
 તે દેખીને લોચનરે, ^{૧૩}રૂદે લાગ્યો હુતાશનરે. ૨૮
^{૧૪}ચાટકો લાગ્યો શિશરે, ^{૧૫}ત્યારે ચઢીછે બહુ રીશરે. ૨૯
 વાટમાં આવી રહેતોરે, ધન્ય ધન્ય મુખે કહેતોરે. ૩૦
 યાચકને કાંઈ મનરે, રાય આપણને આપશે ધનરે. ૩૧
 વળી માંડયું વખાણરે, પુરોહિતને વાજે બાણરે. ૩૨

૧ લાભ. તમારા વેપાર રોજગાર-કામકાજને ધન્ય છે, કેમકે તેનો લાભ એ થયો કે ચંદ્રહાસ જેવા જમાઇ પામ્યા. કમાઈ શખ્દ આવે અર્થે પ્રેમાનંદેજ ખાસ વાપર્યો છે. ૨ ખોળી કાઢો પ્ર. ૨૭. ૩ દાઝી. દંચ ઉપ-રથી દાધો થઈ પછી દાઝી થાય એમ છતાં દાધવું ગ્રામ્ય ગણાય છે! ૪ ધણુને મહા પુનરક્તિ છે. આવી ભૂલ કવિની સંભવતી નથી. ૫ એવે પ્ર. ૨૭. ૬ રૂપિ પ્ર. ૧લીમાં નથી. ૭ જેવી પ્ર. ૨૭. ૮ તો પ્ર. ૧લીમાં નથી. ૯ આ જે ચર્ણુ પ્ર. ૧લીમાં નથી. ૧૦ લેઈ પ્ર. ૧લીમાં નથી. ૧૧ એ-તો સર્વ શુભ કારજરે. પ્ર. ૨૭. એતો પ્ર. ૧લીમાં નથી. ૧૨ રૂપિ ગાલવ પોતે વર્ણુન કરેછે, તેમાં પોતાની બાળત ત્રીજે પુરૂષે સંભવે નહીં. કદાશ પોતા વિષે પ્રધાનને અભાવ હોવાથી ને પોતે ભાળેલા ભવિષ્ય ઉપરથી મર્મમાં કહ્યું હોય. ૧૩ રૂદે પ્ર. ૧લીમાં નથી. ૧૪ અને વીરકો લ્યાગ્યો શિશરે પ્ર. ૨૭. ૧૫ ચઢી મહા રીશરે પ્ર. ૧લી.

સેવકને કીધી સ્નાનરે, આપો પાટુ મુદ્ધિદાનરે ! ૩૩
 માંધર્વના મૃદંગ ટ્રેડાંરે, આંતરડાં તાણીને ત્રોડયાંરે ! ૩૪
 ભાગી બેર ને નદેરીરે, તાલ કાંસી નાખ્યાં વેરીરે. ૩૫
 ભાટને દીધી શિક્ષારે, આજ્ઞાણુ રમંગાન્યાબિદ્ધારે. ૩૬
 એવે પુસ્તકને ત્રભાણીરે, તેના ઝેણિયા લીધા તાણીરે ! ૩૭
 રૂપિ વેદિયા બહુ મોટારે, તેના માથામાં માર્યા સોટારે ! ૩૮
 ભાટ આજ્ઞાણુ નાહા જાયરે, અખડાષ્ટપડેને બેઠા થાયરે. ૩૯
 રૂપિ કહે રાય થયા તુષ્ટમાનરે, વધામણીમાં યજુસાનાં દાનરે ! ૪૦
 કેટલા સાહી બંધન કીધારે, આગળ દોરીને લીધારે ૪૧
 પછે કુલિંદ મૂક્યો છોડીરે, પાપી બોલ્યો કર જોડીરે. ૪૨
 સુણો કુલિંદ રાજયરે, એતો મારોછે અન્યાયરે. ૪૩
 પાછા ફરી ઘેર જાઓરે, તમો વળી રાજ થાઓરે. ૪૪
 જે પંચદ્રહાસ તમારોરે, તેતો પૂજ્ય થયોછે અમારોરે. ૪૫
 જેમ તમને દુઃખ દીધુરે, તમારું નય લૂંટીને લીધુરે. ૪૬
 તે સહી કેમ રહેશેરે, પણ પુત્રને ના કહેશેરે. ૪૭
 જે જાણશે મુજને પાપીરે, (તે) માઈ મસ્તક નાખશે કાપીરે. ૪૮
 *જાણે આપું પ્રાણનું દાનરે, ક્ષમા કરી રહેજો રાજનરે. ૪૯
 *જે કુંવરછે તમારો કાલોરે, તે મદનપેં મને ઘણું વાલોરે. ૫૦
 *હું વિષયાને સાથે લાવીશરે, અને કાલ બોલાવીને આવીશરે. ૫૧
 *સાંભળી ઉપન્યો આનંદરે, બોલ્યો રાજ કુલિંદરે. ૫૨
 *જો પુત્રી તમો આપીરે, તો એવા અમો નથી પાપીરે. ૫૩
 દુઃખ સઘળું સમાવી રહેશુરે, પણ પુત્રને નહિં કહેશુરે. ૫૪
 પછે નર નારી પાછાં વળિયાંરે, પુત્રના દુઃખથી ટળવળિયાંરે; ૫૫

૧ ફેડાડી, જાંતર નાખ્યાં તોડીરે પ્ર. ૨ જી. ૨ આજ્ઞાણુ પાસે (બળા-
 લારે) બીખ મગાવી એવો અર્થ બેસે. ૩ કોના પ્ર. ૨જી. ૪ યુધુના અર્થમાં
 આખ્ય શબ્દ છે. ૫ પુત્ર પ્ર. ૨જી. ૬ મેં પ્ર. ૧લીમાં નથી. *આવા ત્રિ-
 નતી પાંચ પંક્તિયો પ્ર. ૨જીમાં નથી. ૭ રહેવું રે અને કહેવું પ્ર. ૨ જી.
 ૮ ઘણું કરીને કડવાના છેવટના ચણુમાંના શબ્દ તેજ અર્થે વલ-
 લુમાં પલટાવાની પદ્ધતિ છે, ટળવળવું ને ટળવું અર્થમાં જૂદા છે. કદાશ
 એકલા ટળને ઉપાડી લઈ યમકની ખૂળી આણી હોય.

વલણ.

૧ દુઃખ ટળ્યું કુંવર કુશળો, કુલિંદ તે સુખિયો થયોરે;
પછે પાપીએ શું કીધું જે, પોતાને મંદીર ગયોરે. ૫૬

કડવું ૨૧ મું.—રાગ ૨ કાહાલિરો.

નારદજી એમ વાણી વહે, સુણ્ય અતલિખળ અર્જુન;
પાપી પુરોહિત પુરમાં આવ્યો, રીશે ભર્યા લોચન. ૧
મારામાર કરતો પુરમાં પેઠો ને, લોક સામા આવે;
શુદ્ધ નહિ શરીર પોતાને, મિત્રને નવ બોલાવે. ૨
૩ પ્રજા સર્વે વિરમે પામી, સેનાપતિને ચઢિયો કોપ;
કાગળે લખ્યું ૪ તેટલું ના ખર્ચ્યું, મદને મર્યાદા કીધી લોપ. ૩
૫ જોવા આવે તે ત્યમ નાસે, ઉભો નવ રહે, સેવકને મારે;
ધુંધવાતો ટુંડવાતો ૬ આવ્યો, પાપી રાજદારે. ૪
પ્રતિહારે જઈ કહ્યું અંતઃપુરમાં, મદનને નામી શિશ;
૭ જરે ધૃષ્ટમુદ્ધિ આવ્યા ઝો પેલા, ચઢીછે કાંઈક રીશ. ૫
પાળે પાગે અતિ અનુરાગે, પીતામ્બર પલવટ વાળી;
પિતાજી સામો સંચરિયો, કરે ગ્રહી પૂંજની થાળી. ૬
અષ્ટમાસિક નવનિધ મેં ખર્ચી, (તે) થયું હશે પિતાને જાણ;
મદને જાણ્યું જે મુને પિતાજી, કાંઈક આપશે લાંણ; ૭
ગાલવ રૂપિયે ગમન કીધું, ૮ થાંથો રીશે ચઢ્યો મહારાજ;
પિતા પુત્ર વહોને મરશે, ૯ અહીં રહ્યાનું નહિ કાજ. ૮
ઝોઢી ચુંદડી મિંઢળ હાથે, પીળું પીતામ્બર પેરી;
વિષયા વેગે આવી મળવા, તાત ન જાણ્યો વરનો વેરી. ૯
૧૦ દાસ દાસી ધરના બ્રાહ્મણ, મદન સહિત સર્વ મળવા;

૧ દુઃખ ગયું કુંવરનું, પછે કુલિંદ સુખિયો થયોરે પ્ર. ૨જી. ૨ રાગ કેદારો પ્ર. ૨જી. ૩ પ્રજા સર્વકો વિરમે થાતી, સેનાપતિને થાતો કોપ. પ્ર. ૧લી. ૪ તેટલું ખર્ચ્યું. પ્ર. ૧લી. ૫ કોઈ જોવા આવે કે તે (પુરોહિત) નાસવા માંડે; ઉભો રહે નહીં ને સેવકને મારે એવો અર્થ સંભવે છે. ૬ દંતડસતો પ્ર. ૨જી. ૭ ધૃષ્ટમુદ્ધિ આવ્યા પોળે પણ ચઢી છે બહુ રીશ પ્ર. ૨જી. ૮ ધણું રીશે ભરાયો મહારાજ પ્ર. ૨જી. ૯ નોહું આપણું રહ્યાનું કાજ પ્ર. ૧લી. ૧૦ દાસ દાસી બ્રાહ્મણ મદન સહીત સર્વ આવ્યા મળવા, પ્ર. ૨જી.

આવ્યા પીળું કુસુંબ કેશરિયે વાગે, દેખાં અદેખો લાગ્યો બળવા. ૧૦

પુત્ર પ્રત્યે ક્રોધ કરીને આવ્યો, પૃથ્વી પછાડયું પૂજનું પાત્ર !

કહે કુંવર મૂઠ મૂર્ખ મારા તૈં, શત્રુ કીધો ચામાત્ર. ૧૧

તે કીધું તે રિપુ સંગાયે. તુને લેછ પૃથ્વીમાં દાટું !

એવું કહી પાસે જઈ ૧ પાપીએ. પુત્રને મારી પાટું ! ૧૨

જેમ ચંદ્ર પડે બ્યોમથી ભોમ, ૨ રાહુ ગ્રહી લે જેવે !

તેમ મદન કુંવર ૩ મૂઝાંગત કીધો, પિતા પ્રહાર તેવે. ૧૩

હાહાંકાર થયો માંદેરમાં, દાસ દાસી ૪ ત્રાસે નારો !

બળભગાટ થયો ખડકો લગે, મંત્રી કાળ સરખો લાસે. ૧૪

ત્યારે ૫ રૂદ્ર ગ્રહી ઉઠ્યો સુત સાધુ, પ્રહાર ૬ કરે પિતા કર જોડ !

તમો વિષ્ણુ વિરંચી ૭ જેના મારે, પણ કાઢો કુંવરની ખોડ. ૧૫

ચુર જેટ બ્રાત ને ૮ પિતામહ. તેનું વચન લોપે તે મહાપાપી !

મેં તો તમે લખ્યું તેટલું ૯ ખચ્યું. જે કાગળમાં આસા આપી. ૧૬

પછે પુત્રે પત્ર આપ્યું શોધીને, ૧૦ ખડખડ કરતાં લીધું ;

સર્વે દેખતાં શોક સહિત, ઉકેલો અવલોકન કીધું. ૧૭

(જુએતો) ૧૧ વિપની વિપયાનો અક્ષર દોઠો, ૧૨ શું અળણે લખાયો !

૧૩ મેંતો મીઠા કુંવરને પુઠે ચણે માયો, લખતાં મારો કર કપાયો. ૧૮

વલણ.

કર કપાયો વાંક જાણી, પુત્ર શું ભેઠ્યો મળ્યોરે ;

પણ અરે એ દિકરીને ૧૪ પરણ્યા થકી, દુઃખે રહ્યા શું બળ્યોરે ૧૮

૧ પાપીએ પ્ર. ૨જીમાં નથી. ૨ રાહુયે ગ્રહો હોય જેવે. પ્ર. ૨જી. ૩ મૂઝાંગત પામ્યો, પિતા પ્રહારથી તેવે. પ્ર. ૨જી. ૪ ત્રાસે પ્ર. ૨જીમાં નથી. ૫ સાધુ પુત્ર છાતી ઝાલીને પ્રહારથી (પડેલો) ઉભો થયો ને બાપને હાથ જોડયા. ૬ થયો પ્ર. ૧લી. ૭ સરખા પ્ર. ૨જી. ૮ પિતા પિતામહ પ્ર. ૨જી. ૯ કીધુંછે પ્ર. ૨જી. ૧૦ કચરાતે મને. એ શબ્દ વપરાતો સાંભળ્યો નથી. ધણી ધણીઆણીને “ ખાંડાળેડું ” ચાલે છે એમ બોલે છે તેનો સંબંધક હોય. મંત્રીએ પ્ર. ૨જીમાં છે. ૧૧ જુએ તો વિપની વિપયા દીઠી, એવું હોત તો અર્થ વધારે સ્પષ્ટ થાત. છઠ્ઠીનો સંબંધ બરાબર મળતો નથી. “ શબ્દ ” તે ઠેકાણે “ અક્ષર ” વાપર્યો છે. હજી પણ મેં તેને બે અખેરા (અક્ષર, બોલના અર્થમાં) કહ્યા એમ બોલાય છે. ૧૨ શું મેં પ્ર. ૧લી. ૧૩ મેંતો મિથ્યા કુંવરને કઠિણ ધણો માયો! કેટલાંક ચરણમાં અક્ષર ધણા વંચી ગએલા છે. પ્ર. ૨જી. ૧૪ પરણ્યો, તો તે દુઃખે રહ્યા બજોરે! પ્રત ૧લી.

કંઠુ ૨૨ મું.-રાગ મારણી.

પછે પુત્ર પ્રત્યે પિતા કહે છે, તું સાંભળ સાચું ^૧જન !
 મારગ માંહે સાંભળી, એક ઉડતી એવી વાત. ૧
 જે પત્ર લખ્યું મેં ખપ કરી, સાધુ સંગાથે કા'વ્યું;
 તે કાગળ ફાડી કટકા ફીંચા, ^૨મદનને મન ન આવ્યું. ૨
 ‡એવું સાંભળી તે વેળાનો, કોપ મુજને ચઢિયો;
 ‡હું તે માટે અણપ્રિછયો આવી, તુજ સંગાથે વઢિયો. ૩
 ક્યાંછે કુંવર કુલિંદ કેરો, આપણો રે જમાઈ;
 મળવાને મારું મન ઈચ્છેછે, કાં જે અંતરની સગાઈ ! ૪
 એવા સગા સ્વપ્ને ક્યાંથી, વૈષ્ણવને વળી ડાહ્યા !
 કળ પડે આપણને ઉગારે, એનો મોટા પુરપની છાયા ! ૫
 ‡મદને જાણ્યું બહુ પ્રકારે, અમ પિતાએ ઇચ્છયો !
 તેડવા ધાયો શીઘ્રશું પણ, કપટ કાંઈ નવ પ્રિછયો. ૬
 ચંદ્રહાસને ચણે લાગી, ‡મદને કહી એક વાત;
 તમને મળ્યા વિના નથી પાણી પીતો, ‡સાધુ તે મારે તાત ! ૭
 જે શીઘ્ર થઈને તમ સંગાથે, વિપયાનું લગ્ન સાધ્યું;
 તો પેહેલાં પિતાજીનું, ‡મન હું ઉપર વાધ્યું. ૮
 હરિ ભક્ત હરખીને ઉડ્યો, સાળા સાથે ચાલ્યો;
 વાટમાં વાતો કરતાં કર, અન્યોઅન્ય ઝાલ્યો. ૯
 બાંહે બેરખા પાંચે પોંચી, બન્યો બેલડિયે વળગ્યા !
 ‡જાણે અશ્વિનીકુમાર યુગ્મ જોડું, એ નથી યાતા (હો અસ્વ) અળગા ! ૧૦
 પુરોહિતે આવતા દીઠા, બેડું બત્રીશ લક્ષણા વીર;

૧ સંબોધન લઈએ તો હે જાતવાન એવો અર્થ. તું જાતે (પ'ડે) એવો અર્થ પણ લઈ શકાય. ૨ મદનનું મન મનાવ્યું. આમ લઈએ તો ચંદ્રહાસે ફાડવાનો ભાવ નીકળે, પણ તે મદને ફાડી નાખ્યો એમ કવિનું કહેવું છે. પ્રત ૨૭. ‡ આ બે લીટિયો પ્રત ૨૭માં નથી. ૩ સજન પ્રત ૨૭. ૪ મદને જાણ્યું બનેલીને, એમ પિતાએ ઈચ્છો, તેડવા ધાયો સાધુને પણ, પ્રત ૨૭. ૫ મદને પ્રત ૨૭માં નથી. ૬ સાધુ પ્રત ૨૭માં નથી. ૭ મનહુ, તમ ઉપર વાધ્યું. ૮ શોભા બનેલી શી કહું, જેમ ચંદ્રથી તારા અળગા પ્રત ૨૭.

- આભાવનાં ^૧યુગ્મ લોચન તે, સસરાને મન તીર! ૧૧
^૨ગતે કરીને પવન સરખો, ગંભીરતાએ સમુદ્ર!
^૩દેહે જાણે અનળ સરખો, શીતળતાએ ચંદ્ર. ૧૨
 સંગ્રામે સુરપતિ સરખો, ^૪ગણેશ સરખો ગુણવાન;
 મહિમાએ મહાદેવ સરખો, તેજે કરીને ભાણ. ૧૩
 મસ્તકે મુકુટને કાને કુંડળ, નૌલમણી ઉજ્જવળ મોતી!
 કંઠે કંઠી ને હાર હેમનો, દુગદુગી રહી છે ^૫ધોતી. ૧૪
 શોભે સૂક્ષ્મ કટિ કંદોરે. ^૬ધુટિ કેરે કમલનો વાગો !
 ધૃષ્ટ્યુદ્ધિ ભરી દૃષ્ટે જોયો, જમાઈ રાજ સરખો લાગ્યો. ૧૫
 પુષ્પ પરિમળ ચંપક ચંદન, ^૭અંગ અરગળના રાણ !
 મિંદળ કરે ^૮આંધ્યું વરે. રંગત અધર તંબોળ ! ૧૬
 નેત્ર નેહ ભર્યાં જગરણે, ^૯આવર્યો છે વિપયા નાર !
 સસરા પાસે આવ્યો સાધુ જમ, ^{૧૦}રથાનકથી શાફૂલ નિસરે પાર. ૧૭
^{૧૧}પુરોહિતે પ્રેમ જણાવી, લોક લાજ ત્યાં માંડી !
 મુખે હસતો વાતો કરતો, રૂદેની રીશ ન છાંડી. ૧૮
 આવો સાધુ પૂજ્ય કહીને, પાપી કપટે ભેટયો ભૂર !
 કો શર જાણી રોહ આણી, જેમ રાહુએ ^{૧૩}ભેટયો સર. ૧૯

૧ લોચન યુગ્મ તે પ્રત ૧લી. ૨ ગતિએ વેગે. ૩ વિવાદે જાણે નળ સરખો. પ્રતરજી. ૪ ભક્તિયે ધોષ સમાન! પ્રત ૨જી. ૫ ધુત્પાતુ પરથી પ્રકાશી. સોહોતી પ્રતરજી. ૬ ધુધરી ધમ ધમ વાજે; ધૃષ્ટ્યુદ્ધિ ભરી દૃષ્ટે જોતો, જમાઈ જમ સરખો ભાસે; પ્રતરજી. ૭ જીજી પ્રત પ્રમાણે લેતાં પ્રાસ બેસતા નથી. જમાઈને જમની ઉપમા આવું વર્ણન કર્યા પછી ઘટતી નથી. ૧લી પ્રત પ્રમાણે લેતાં ધુટિ ઇંગ અરણ્યનો અર્થ સ્પષ્ટ થતો નથી. ધુટિ ધુદ્ધાતુ ઉપરથી રક્ષણ કરનાર અર્થ થાય. કમલ કરી કોઈ તેવી જાતના કપડાં તું નામ હોય, તોપણ કેરે શું જતાયે છે ? ૭ અંગ પ્રત ૨જીમાં નથી. ૮ હાથે પ્રત ૧. ૯ અધર જીંબ પ્રત ૨. ૧૦ એ પરિચો છે વિપયા નારી; પ્રત ૨જી. ૧૧ ધૃષ્ટ્યુદ્ધે યુદ્ધ વિચારી પ્રત ૨જી. ૧૨ પ્રોહિતે પ્રેમ જણાવિયું ઉઠ્યો લોક લજ્જા માગી, દંત કાઢે દીપોતસવી, હેડે ડુતાશની લાગી. પ્રત ૧. ૧૩ એ જગાયે ભેદ્યો એતું પ્રત ૧લીમાં છે.

વલણ.

૧ સૂર સરખો શોભતો સાધુ, ગળ્યો સસરાને મને કરીરે !
નારદ કહે પછે કુલિંદ કુંવરને, કેઇ પેરે રાખ્યો શ્રી હરિરે. ૨૦
કડવું ૨૩નું.—રાગ માઝની દેશી ટુંકડી.

૨ નારદ કહે સાંભળ અર્જુન, ધૃષ્ટ્યુદ્ધિ વિચારે મન !
૩ યામાત્ર તે મને મળિયો, સસરાનો સ્નેહ નવ ડળિયો. ૧
ધૃષ્ટ્યુદ્ધે વાત વિચારી, આ પુત્રીને પરણ્યો ભિખારી;
કો' શત્રુને દેખી કેમ રાચું, ગાલવિયાનું વચન થયું સાચું. ૨
એ જામાત્રને જુગતે મરાવું, ૪ વિપયાને તે વિધવા કરાવું;
એ યુદ્ધે નહીં ઝીતાય, ૫ (કંઈ) કરું કપટ કશે ઉપાય. ૩
યદ્યપિ જ્ઞે છે મુને પાપ, પુત્રીને વિધવા કરેછે બાપ;
પૂજ્ય મારે હત્યારો થાઉં, ૬ પેરે અડસઠ તીરથ ના'ઉં. ૪
એવી વાત વિચારી છે જ્ઞેવે. ૭ ઇપિ ગાલવ પધાર્યા તેવે,
સભા સર્વે માનજ દીધું, શામ સુખ પ્રધાને કીધું. ૫
પ્રધાન બોલેરે વચન, સાંભળો ચંદ્રહાસ રાજન;
કહોજી વિપ્ર દેખીતા મોટા, પણ પ્રશ્ન પડે છે ખોટા. ૬
પૂર્વે કોઇ એક હુતો અધિકારી, તેને પુત્રી એક કુંવારી;
એક જુગમાં જાણીતો ૮ પુરુષ, વણુ વિચારે બોલ્યો મૂર્ખ. ૭
(હું) અધિકારી પુત્રી આજે તારી, તેને પરણશે રંક ભિખારી;
તે વેળા હુતો હુંતો પાસે, મેંતો વનિશ્યે જાણ્યો વિશ્વાસે. ૮
પછે તે ભિક્ષુક રડવડી મુઝો, તે કન્યાને પરણ્યો જૂનૂઝો;
એમ સાચું બ્રાહ્મણ બોલે! જાણે (જે) નથી ૯ જાણતા અમતોલે. ૯
પણુ કહ્યું જેનું નવ થાય, તે દેશ ૧૦ ત્યાગી ઉઠી શે ન જાય!
એમ મર્મ બોલ્યો વાણી, જમાઇને નથી જાળખતો જાણી. ૧૦

૧ સૂરજ પ્ર. ૨ જી. ૨ આ લીટિ પ્રત ૧ લીમાં નથી. ૩ જા-
માત્ર તે મુજને મળિયો, સસરાનો સંભેવ વળિયો, પ્રત ૨જી. ૪ વેર વિપ-
યાને વિધવા કરાવું પ્રત ૧લી. ૫ કંઈ પ્રત ૨જીમાં નથી. ૬ પેરે પ્રત ૧
માં નથી. ૭ ઇપિ, તે વણુ પુછે બોલ્યો મૂર્ખી. પ્રત ૨જી. પુરુષ ઉપરથી
અપભ્રંશ. ૮ અહીં નાંમછે. નિશ્ચય; ને તે જાણ્યોનું કર્મ. ૯ આન્ય શબ્દ.
જૂદો ઉપરથી. ૧૦ અહીં કોઈ કર્તા અર્થે અધ્યાહારછે. ૧૧ તજ્ઞને.

ત્યારે યામાત્રે નીચું નિહાળ્યું, પણ ગાલવે પાછું વાળ્યું. ૨૧
 પોતાનો હાથ ઉંચો કીધો, પ્રધાન વચનમાં લીધો. ૨૨
 અદ્યા એમ શું બોલે હો ત્રાડે, બ્રાહ્મણનું બોલું કોણ પાડે. ૨૩
 મિથ્યા થાય રાગનું બાણ, પણ વિપ્રનું વચન પ્રમાણ! ૨૪
 કદાપિ પડે આકાશના તારા, તોયે બ્રાહ્મણ નોયે ખોટારા. ૨૫
 રવિ ચંદ્ર મંડળ રૂપે ચળે, પણ રૂપિનાં કલ્પાં નવ ટળે! ૨૬
 ડગે શેષ નાગ ને મેર. ડોતોયે ના પડે કલ્પામાં ફેર! ૨૭
 સાત સાગર મહાદા મૂકે, પણ વિપ્ર વચન કંઈ નવ ચૂકે! ૨૮
 જો એક થાયે ચૈદ્યોક, (અમારાં) બાળકાં બોલે તે ન હોય ફોક! ૨૯
 વિપ્રથી વાજ આપ્યો વિધાતા, ^૧(મુની)મધવા મહાદેવ વિષ્ણુથી માતા. ૩૦
 તો કોણ માત્ર તું રાંક, જે કાઢેછે વાડવનો વાંક! ૩૧
^૨તે જે કલ્પા અધિકારી, તેની પુત્રીને પરણ્યો ભિખારી! ૩૨
 તેણે મારવાનો ઉપાય કીધો, તે કૃષ્ણ ઉગારી લીધો! ૩૩
 તેને કોઈએ ન શકે ગાંછ, પરણ્યો સસરાના ^૩હોઠ ભાંછ! ૩૪
 ગાલવે ^૪વિકાર્યું રૂપ, ત્યારે થરથર ધ્રુજતો ભૂપ. ૩૫
 જાણ્યું શાપે ^૫બાળશે વળી, પછે પ્રધાન બોલ્યો મળી. ૩૬
^૬(જે)પનારહોયતે થાઓ આ ઘડિયે. (આપણું) પારકી વાતમાં શિદ પડિયે. ૩૭
 પછે ઉઠી ગયો અજ્ઞણ, રૂપિનાં વાક્યો થઈ વાક્યાં બાણ. ૩૮
 રહી ના શકાય મેં આવું, એ યામાત્રને કપડે મરાવું. ૩૯
 રૂપિને વચને થયો પરિતાપ, ^{૧૦}(એ) માર્યાનું મુને ન લાગે પાપ. ૪૦
 પાછલો દિવસ ઘટિકા ચાર. તે વેળા તેડયો કુલિંદ કુમાર. ૪૧
 દેખી મુખડું હરતું કીધું, મન વોણું માનજ દીધું. ૪૨

૧ ખોટા અર્થે. ૨ શું ચળે પ્ર. ૨૭. ૩ તોયે અમારા ક-
 લ્પામાં ન હોય ફેર પ્ર. ૧લી. ૪ મુનિ વિષ્ણુ વગેરેથી માતા એવો અર્થ.
 મુનિને મહાદેવ માનતા પ્ર. ૨૭. ૫ પૂર્વ એક હુતો પ્ર. ૨૭. ૬ હાથ પ્ર.
 ૨૭. ૭ વેશ્યું પ્ર. ૧લી. ૮ નાખશે બાળી પ્ર. ૨૭. ૯ આપણું પા-
 રકી વાતમાં શિદ પડિજે, મિથ્યા વાદ કરીને વઢિજે પ્ર. ૨૭. ૧૦ એમાં
 શાનું લાગે મુને પાપ પ્ર ૨.

તમને હું બોલાવું છું લાડે, જે સગપણ 'સિધ્યા' રાડે. ૪૩
 સાંભળો કુર્લિદળના કાલા, મુને મદન પેં ધણું તમો વા'લા. ૪૪
 સગા તે સોતાનું 'હીમ, આંખ્ય થાય છે ટાલી હીમ ! ૪૫
 પણ એક કામ ભૂલ્યાછો તમો, હિત માટે કહું છું અમો. ૪૬
 બીજા ભુલું મનાવે શાનું, વા'લા હાય તે કહે છે છાનું. ૪૭
 એક જુને પૂર્વજે જે સેવી, અમારી કાળકા છે 'કુળદેવી. ૪૮
 જે કોઈ નવો જમાઈ થાય, તે કરે દેવીની પૂજાય. ૪૯
 આયુષ્ય વિના એકલો જાતે, પણ પુનમ્મી મધ્ય રાતે. ૫૦
 જે શક્તિ સંતોષ થાયે, તો વિદ્ય માત્ર તે જાયે. ૫૧
 દે'ર નમ્રથી 'ઓતાડું, વાટ તેની એધાણી દેખાડું. ૫૨
 છેક પૂરની પૂઠે ફરજે, 'પણ પવિત્ર પણે પૂજા કરજે. ૫૩
 સાંભળી હરખ્યે હરિનો દાસ, જાઉં કહી ઉઠ્યો ચંદ્રદાસ. ૫૪
 આઈની પૂજા વિધ વિધ અણાવી, તે મદનને વાત ન જણાવી. ૫૫
 ધૃષ્ટ્યુધ્ધે કયો વિચાર, આંડાળ તેડાવ્યા ચાર. ૫૬
 છાની વાત એક તેને કહી, પેલાંની પેઠે કરવું નહીં. ૫૭
 પૂર્વે કામ માઈ નવ કીધું, છેતરી ધન માઈ લીધું. ૫૮
 એક તમને દેઉં છું કાજ, કેવું કરો છો આજ. ૫૯
 એક અવડ જુનું છે દે'ર, ત્યાં તમને મોકલું છું 'હુર. ૬૦
 પૂજાનું પાત્ર જેને હાયે, એકલો બીજો નહિ કા સાયે. ૬૧
 તમો રહેજે દે'રા પુઠે, તે જ્યારે પૂજા કરી ઉઠે. ૬૨
 દ્વારે ખડ્ગ સામાં ધરજે, 'નિસરતાં કાપી કટકા કરજે. ૬૩

૧ કીધું પ્ર. ૨ જી. ૨ આડે-ખરો અર્થ અંતરાયે; પણ લીધે—
 સંબંધે જેવા અર્થમાં તે થઈ શકે. જેમ કામ આડે મારાથી અવાય નહીં.
 કાસના અટકાવથી કે કામને લીધે. અહીં સગપણ સિદ્ધ થયાને લીધે
 હું તમને લાડેથી બોલાવું છું એવો અર્થ સંભવે. સિધ્યાને ઠેકાણે બીજી
 પ્રત પ્રમાણે કીધું લઈએતો આડે (આડા કુંવર મદને) લગ્ન કીધું માટે હું
 તમને લાડથી બોલાવું છું એમ અર્થ થઈ શકે. ૩ હીમચું-હીમચુંના અર્થમાં
 હશે. ૪ કુલ પ્ર. ૨ જીમાં નથી. ૫ પુઠે ઓતાડું પ્ર. ૨ જી. ૬ પણ પ્ર.
 ૨ જીમાં નથી. ૭ છૂપા બેદુ તરીકે (ઘપ્) જેને મોકલે તે. ૮ શત્રુને મારી
 કટકા કરજે. પ્ર. ૨ જી.

જો કરશો એટલું કામ, તો આપીશ એટલું ગામ.	૬૪
ચાંડાળ કહે શિર નામી. એ કાર્ય અમારું સ્વામી.	૬૫
હરખીને ચારે ચાલ્યા, ૧ ખાંડાં પાણીવાળાં ઝાલ્યાં.	૬૬
સંતાઇ ચારે રહ્યા, પણ રચ'દ્રહાસ નવ ગયા.	૬૭
જેના હરિજીયે ગ્રહ્યા છે હાથ, શાલિગ્રામ બાંધ્યા ૩ કંઠ સાથ. ૬૮	
*તેને કોણ કપટે મારે, જેને અવિનાશી ઉગારે.	૬૯

વલણ.

ઉગારે અવિનાશી *તેને તે, કાય ગાંજે નહીંરે;
નારદ કહે સાંભળો ઋષિનું, એ કથા એટલે રહીરે. ૭૦

કડવું ૨૪ મું—રાગ મેવાડો.

જુલે જૈમિનિજ એમ કહે, તું સાંભળ જનમેજય રાયજી !
તે નચ માંહે કુંતલ રાજ, તેને એક કન્યાયજી. ૧
ચંપકમાલિની નામ તેનું, પણ વિષયાની સહિયારીજી;
૮ કષ્ટ ઘણું તે કલેવરમાં, પોતે રહી કુંવારીજી. ૨
ચંપકમાલિની મન વિમાસે જે, વિષયાના વરને વડંજી;
એથી અધિકું મુને કોણ મળશે, તે સાથે વીવા કરંજી. ૩
પણ વૃદ્ધ પિતૃને કે'વાય નહિ, જે છત્રપતિ મહારાજજી;
કન્યાયે મદનને કલું, મૂકી મનની લાંજજી. ૪
મદન મંત્રી મારાજ પાસે નિત્યે, સેવા કરવા રહેતોજી;
કુંતલ રાજ મનની વાત તે, મદનને ગાંડી કહેતોજી. ૫
પણ પૌર્ણમાસિની પહોર રાતે, આવ્યું રાજને સ્વપનજી;
તે વેળા(એ) ભડકી ઉઠ્યો, પાસે દીઠો મદનજી. ૬
ચારે મદન ! કોઈ શ્રાક્ષણ છે જે, જાણે ત્રિકાળનું જ્ઞાનજી;
તે વેળા મદને તેડાવ્યા, ગાલવ મુનિ ભગવાનજી ! ૭
કરજોડીને પ્રશ્ન પૂછ્યું જે, આવ્યું ઘોર સ્વપનજી.

૧ ખેડુ પાહિણિયા કરમાં ઝાલ્યાં. પ્ર. ૧લી. ૨ ચંદ્રહાસે નવ લલ્લા.
શ્ર. ૧લી. ૩ ગ્રહ્યા પ્ર. ૧લી. ૪. તેને કોણ કપટે કરી મરાવે, જેને અ-
વિનાશી ઉગારે ભાવે. પ્ર. ૨જી. ૫ સર્વથી પ્ર. ૨જી. ૬ પાર્થ પ્ર. ૨જી.
૭ જૈમિનિ વાણી ભોલિયા, મુણ જનમેજય રાયજી; પ્ર. ૨જી. ૮ એક
એકથી ૩૫ે ૩ડી, બન્નો સરખી નારીજી. પ્ર. ૨જી.

ઉઠે ^૧ખેરી દક્ષિણ ગયો હું, કરતો રૂધિર પ્રાશનજી. ૮
 કાળ પુરૂષ ^૨વાટમાં મળ્યો તે, યસવા પુઠે ધાયોજી;
 ગળીના કુંડ ^૩વિષે હું પડિયો, કંપે કરી લેપાયોજી. ૯
 એનું સાંભળી ગાલવ ખોલ્યા. વિચારી અંતઃકર્ણજી;
 (અરે)મહારાજ આજથી છડે માસે, આલ્યું તમારું મર્ણુજી. ૧૦
 કહેતા માંહે કુંતલ ઉઠ્યો, મદનને સોંપ્યો ભારજી;
 હું તપ કરીને સ્વર્ગે જામ્ય, ^૪(અને) તુંમારો કુમારજી. ૧૧
 પણ દાઝ રહી એક મોટી મનમાં, કુંવરી નવ દેવાઈજી;
 મેં દશ વર્ષ લગી પુત્રીને, ન ખોલિયો જમાઈજી. ૧૨
 હવે તું પરણાવેં મદન ભાઈ, એ બેન છે તારીજી;
 ત્યારે કરજોડીને મદન કહે છે, સાંભળો વિનતિ મારીજી. ૧૩
 મેં વિષયા બેનને પરણાવી, ચંદ્રહાસ રાજનજી;
^૫કુળે ગુણે બળે પૂરો, સાધુ ને સજનજી. ૧૪
 ચૌદ-વિઘા સંપૂર્ણ જાણે, નર્મ્યે હર્ષે મનજી;
 આત્મા હોયજો તમારી તો, તેડી લાવું રાજનજી. ૧૫
 ત્યારે ગાલવ કહે એ વર કેરું, ^૬લગ્ન કરો થઈ મગ્નજી;
 (અને) વી'વા કરોતો આજ મધરાતે. છે ઘડિયાં લગ્નજી. ૧૬
 હે મદનજી જાઓતો સાધુને, શીઘ્રે તેડી લાવોજી;
 હું દેખતાં હરિભક્તને, પુત્રી મારી પરણાવોજી. ૧૭
 મદન ^૭ચાલ્યો ચંદ્રહાસને તેડવા, અશ્વ થઈ અસ્વારજી;
 એવે વાટમાં સામો મળ્યો, કુલિંદ તણો કુમારજી. ૧૮
 પીતામ્બરની પલ્લવટ વાળી, પૂજની થાળી લીધીજી;

૧ ચઢી પ્ર. ૨જી. ૨ વાટે સામો મળો પ્ર. ૨જી. ૩ વિષે હું નાડ્યો
 કંઠે પ્ર. ૧ લી. ૪ અને પ્ર. ૨જીમાં નથી. ૫ કુળ રૂપ અતિશે રૂડું; સા-
 ધુનું સ્વજનજી પ્ર. ૨જી. ૬ નીરખવાથી. નર્મ્યેમાં ય ની જરૂર છે, અરધો ય
 ખોલાય પણ છે, છતાં હાલ લખવામાં નથી લેતા. જૂનાં લખિત પુસ્ત-
 કામાં ય હોયછે. કવિ દલપતરામે તેની જરૂર વિષે એકવાર લાંબી ચરચા
 ઉઠાવી હતી. ૭ ભાગ્યે બાઝે દવડુજી, અને વીવા કરોતો આજ મધરાતે
 લગ્ન છે ઘડિયાડુજી પ્ર. ૧ લી. ૮ જાણે પ્ર. ૨જી.

૧(અને) સોમ સરખું વદન વિરાજે, કેશગની અરચા ક્રીધીછ. ૧૮
 હરિ ભક્તને રદેખી અશ્વથો, મદન મેદિની ઉતરિયોછ;
 વિરમે થઈને આવ્યા પાસે, પાય લાગી પ્રણામ કરિયોછ. ૧૯
 અરે મહારાજ આ મધ્યરાત્રે, સેવક રહિત ઉઘાડું ગાત્રછ;
 શસ્ત્ર વસ્ત્ર વિના સ્વામી છો. કર શું પૂજનું માત્રછ ? ૨૦
 ચંદ્રદાસ કહે પિતા તમારે, મુજને આજ્ઞા આપીછ;
 શ્વશુર તે પિતાને સ્થાનક, વચન લોપે તે મહા પાપીછ. ૨૧
 અમારે કુળદેવીને પૂજે, જે થાય નવો ષપૂજનિકછ;
 માટે મધ્યરાત્રે પમોકલુંધું, (કહું) કો'ની ન ધરશો બીકછ. ૨૨
 (સાંભળીને)થરથર કુળે કાંઈ ન સુઝે, મદને વાતને જાણીછ;
 પિતા મારો મહા પાપી છે, રખે લેતો પૂજ્યના પ્રાણીછ. ૨૩
 અરે સુરધિ! પ્રાતઃકાળે, કુળદેવીનું પૂજન ઓરતુંછ;
 રાજ પુત્રીને વરજે ને રાજ કરજે, મહારાજ નિમ્ન્યું છત્ર ધરવુંછ. ૨૪
 અરે મદન! કો મેરૂ આપે કનકનો. તોયે ના હું જાતો મૂકુંછ;
 સસરાનું વચન લોપી, સાધુ થઈ કેમ ચૂકુંછ. ૨૫
 મદન કહે તમને પ્રાણ સોંપ્યોછે, સાટે હું કરું પૂજ્યયછ;
 તમો પધારો રાજ્ય ભવનમાં, કાંજે લગ્ન વેળા જાયછ. ૨૬
 શસ્ત્ર વસ્ત્ર અશ્વ આપીને, વળાવ્યો જાનેયીછ;
 પૂજ સામગ્રી પોતે લીધી, ચાલ્યો જ્યાં કુળદેવીછ. ૨૭
 મદનને માર્ગમાં જાતાં, મંડાયા માન શુકનછ;
 વામાંગ તે ફરકવા લાગ્યું. ફરકે તે લોચનછ. ૨૮
 માર્ગમાં જાતાં જમણે પાસે, બે સર્પ ઉતર્યા આડાછ.
 વળી વદતાં પગે અફળાયા, પ્વાટમાં રાન-ગિલાડાછ. ૨૯
 નિશાચર જે ધ્રુવડ પક્ષી, તે ગદનને મસ્તક ૧૦ જેઠોછ;

૧ અને પ્ર. ૨છમાં નથી. ૨ આવતો દેખિ, અશ્વથો મદન ઉતરિયોછ
 પ્ર. ૨છ. ૩ તે બિયે પ્ર. ૨છ. ૪ જમાઇછ પ્ર. ૨છ. ૫ મોકલ્યોહું પૂજવાને
 કાળિકા આઈછ પ્ર. ૨છ. ૬ દેવના સરખી બુદ્ધિવાળો. સુધિ પ્ર. ૨છમાં છે.
 સુધિ એટલે રૂડી બુદ્ધિવાળો પંડિત. ૭ કરવું સૂત્રછ; મહારાજ નિમ્ન્યું છે છત્ર
 ૭ પ્ર. ૨છ. ૮ તોયે જાઉં મૂકીછ પ્ર. ૨છ. આ પ્રમાણે લેતાં અર્થ સ્પષ્ટ
 થાયછે પણ પ્રાસ તુટે છે. જાતોને દેકાણે જાતું લઈએ તો અર્થ બેસે છે.
 ૯ વાડમાં પ્ર. ૧લી. ૧૦ જેઠો સારછ પ્ર. ૨છ.

૧૨મે ચંદ્રહાસને વિદ્ય યાતું. તે ખરખરો મનમાં પેઠોછ. ૩૦
 અરે પરમેશ્વર એટલું માગુંછું. જો, સાધુને હજો કલ્યાણછ;
 વિદ્ય ૨ઓલવજો વિશ્વ-ભક્તનું, સાટે મારા જાજો પ્રાણછ! ૩૧
 એમદુઃખને ધરતો દે'રે પો'તો, આધની પૂજા આઠરે કીધીછ;
 આ સેવાનું ફળ હજો ચંદ્રહાસને, આશિશ એવી દીધીછ ! ૩૨
 પછે દે'રામાંથી બાર નિસરતાં, ભર્યા ઉતાવળાં ડગછ;
 મુખ નિસરતાં મદનને મસ્તકે, ચાર પડિયાં ખડગછ. ૩૩
 ચાર કટકા કાપી કીધા, સચવાયું નહિ ઓસાણછ;
 હે ચંદ્રહાસછ હે ચંદ્રહાસછ, એમ કહેતાં નિસર્યા પ્રાણછ. ૩૪.

૪વલણ.

એમ કહેતાં પ્રાણ ગયા, સુણ પાર્થ બળવાનરે;
 મરણ થકો ઉગમો રાજ, જો માથે શ્રી ભગવાનરે.

કડવું ૨૫ મું.—રાગ આશાવરી.

નારદછ એમ ઉચ્ચરે. સુણ પાર્થ બળવંતછ;
 મણુથી ઉગ્યો રાજ, જોને માથે શ્રી ભગવંતછ. ૩૫
 હવે ચંપકમાલિની કેમ પરણી, તે કહું કથાયછ;
 ચંદ્રહાસ કુંતલને મંદીર, હરિ ભજતો ભજતો જાયછ. ૩૬
 પોંકી પૂજને ધરમાંલીધા, ગાલવ દેખી પ્રસન્ન થાયછ;
 રાજને કે' ઉતાવળ કીજે, લગ્ન વેળા જાયછ. ૩૭
 માહેરામાં ગોત્રોચ્ચાર કીધા, ચોરીમાં તેડી લાવ્યાછ;
 કન્યાદાન કુંતલે દીધું, દેવ ગગને જોવા આવ્યાછ. ૩૮
 મંગળ દેરા પહેલાં ફરિયા, આપ્યા હસ્તી માત્ર મૂક્યું પાણીછ;
 ગાલવ રૂપિ વખાણ કરે છે, હર્ષ હૈયામાં આણીછ. ૩૯

૧ મદન મન વિચાર કરે, શું વિદ્ય થશે જગદાધારછ પ્ર. ૨છ. ૨ ઓલાજો પ્ર. ૨
 છ. ૩ ચાંપે પ્ર. ૨છ. ૪ પ્રતીક્ષામાં આ પછી વલણને કડવું કાંઈ નથી પણ એમનું
 એમ આગળ ચાલ્યું રાખ્યું છે; પરંતુ કવિએ છેવટમાં કડવાં ૨૭ કર્યાનું
 જણાવ્યું છે તે જોતાં, તેમ અહીં નારદ બીજી વાર કહેછે ત્યાંથી નવિન
 કડવું શરૂ થાય તે જોતાં પ્ર. ૨છનું અરે લાગે છે. અહીંથી બંને પ્રતમાં
 ઘણો પાઠકેર છે.

બીજા મંગળ ફેરામાં આપ્યા, કનક સહિત સપ્ત ધાતુજી;
 એમ રાજ્યે માંડ્યું દાનજી, મન રાખ્યું ત્થોહાં માતુજી. ૪૦
 ત્રિજા મંગળના ફેરામાં આપી, વસ્તુ (જે) રાજ્યાસન માંયજી;
 રથ સુખપાલ ને વસ્ત્ર નાનાવિધ, મન મૂકીને આપેત્યાંયજી. ૪૧
 ચોથો મંગળ ફેરા ફરિયાં, આપ્યું રાજ્યાસનજી;
 ચંદ્રહાસને પાગે પડિયા, રાજા બોલ્યા વચનજી. ૪૨
 અમો અપરાધી વનમાં જાશું, પુત્રીને છેલ ન દેશોજી;
 ત્રિપયા તો ઘણું રૂપવાન છે, રૂકું ભૂંડું કાંઈ ન કંઈશોજી. ૪૩
 પછે કંસાર જન્મ્યાં વરકન્યા, હર્ષ હૈયે ન માયજી !
 ચંપકમાલિની આનંદ પામી, (જે) પરણી ચંદ્રહાસ રાયજી. ૪૪
 પછે રાજા સ્ત્રી સાથે વન ચાલ્યા. વનકુળ અંગે ધરતાંજી;
 પુત્રીને શીખામણ દીધી, † આગસ ન કીજે સ્વામી સેવા કરતાંજી. ૪૫
 પછે ચંદ્રહાસ સ્વળાવી વળિયો, † ચંપકમાલિનિયે આંખ્ય ભરીજી;
 ચંદ્રહાસે યાદો બોલ દીધો, રોશો માં સુંદરીજી. ૪૬
 પછે રાજ્યાસન બેઠો, † છત્ર શાણિયામ પર ધરાયજી;
 એ સ્ત્રીઓ અર્ધાંગે રહેતી, સુંદર દેખિયે શોભાયજી. ૪૭
 પછે ગાલવ રૂપિ કહેતા અરે, ચંદ્રહાસ શોભ્યું (છે) રાજ્યાસનજી;
 ચંદ્રહાસ કહે તેડી લાવો, શ્વશુરને આ દનજી. ૪૮
 અરે ગુરજી કોણુ એવોછે જે, સસરાને લાવે તેડીજી;
 આપણા રાજમાં શું ખાઈ ગયોછે, તે સર્વેલીને જાંઝેડીજી, ૪૯
 ત્યારે રૂપિ કહે એ કાર્ય માઈ, (એમ) કહી ઉતાવળો ચાલ્યોજી;
 સવારે શય્યાથી ઉઠતાં, પાપી પુરોહિત જાલ્યોજી. ૫૦
 કુલિંદ કુંવરને રાજ્ય આપ્યું, કુંતલ પધાર્યો વનજી;
 નામું લેખું ચોખું કરવા, તેડે ચંદ્રહાસ રાજનજી. ૫૧
 સાંભળતામાં હુતાશન લાગ્યો, જમાઈ જીવ્યો તે જીવ્યોજી;
 રાજ્ય કુંવરી સાથે રાજ્ય પામ્યો, મેં મરાગ્યો નવ મુઓજી! પર

પ્ર. ૧લીમાં જીછે. †અક્ષર ઘણા વધી જાય છે. ૨ વળાવી વળિયો
 ના કર્તી વિષે ભ્રાંતિ પડેછે. ચંદ્રહાસ રાજાને વળાવી પોતે ચાલ્યો કે
 રાજા ચંદ્રહાસને વળાવી પોતે પાછો વળ્યો? બીજો અર્થ વધારે સંભવે છે.
 ૩ ગ્રામ્ય શબ્દ. ખંખેરવાનો અર્થ-ખોરડી 'જાંઝેડી.' પુરોહિતની વર્તણૂકથી
 ચંદ્રહાસ રોષે ભરાયો હતો તે હમણાંજ પ્રદર્શિત કરેછે.

દંત કરડતો ને મૂછ મરડતો, આબ્યોરાબ્ય સમા મોઝારછ;
ચંદ્રાસે માનજ દીધું, કર જોડી કીધો નમસ્કારછ. ૫૩
ધુણાવી શિશ ચઢાવી રીશ, મુખે બોલ્યો મર્મને ^૧માંયછ;
અરે સાધુ (મૈં) મોકલ્યાતા કરવા, દેવી તણી પૂજયછ. ૫૪
યામાત્ર કહે જ્યારે ગયાની વેળા, ત્યારે હુતું લગનછ;
મારે સાટે મોકલ્યા છે, પૂજ કરવા મદનછ ! ૫૫

વલણ.

મોકલ્યો મદન ^૨પૂજને, એવી વાત તાતે સાંભળીરે;
ઉડી ગયું મુખને પામ્યો દુઃખ, ^૩મૂર્ખને મૂર્છા ^૪વળીરે! ૫૬

કડવું ૨૬ મું—રાગ ધનાશ્રી.

પુરોહિત પડિયોરે. મૂર્છા ખાધછ;
મદન શું મુઓરે, ન મુઓ જમાઈછ. ૧
ચાંડાળ ચારરે. તેડાબ્યા પાસછ;
^૫પૂછયું તેનેરે, ^૨શું કીધું નાશછ. ૨
અંત્યજ કહે રે, (સ્વામી) અર્થજ સીધાછ;
શત્રુને મારીરે, કટકા કીધોછ. ૩
ત્યારે પાગેરે. ધાયો તાતછ;
પુત્રને રાખજોરે, ભવાની માતછ! ૪
^૭વદન વીસે હીંડેરે, દિલે પ્રસ્વેદછ;
જળે લોચન ભરતોરે, પામ્યો અતિ ખેદછ. ૫
^૮અખડાયે વાટમારે, ખેઠો થાતોછ;
પાળે પાયેરે. દેવી ભણી ધાતોછ. ૬
પડિયો દીઠોરે, જ્યારે કુમારછ!

૧ મર્મની માંહે—મર્મમાં. ૨ અર્થ. પ્ર. ૧લીમાં વધારે છે. ૩ શામ મૂખને પ્ર. ૨છ. ૪ મૂર્છા ખાવી એમ હોત તો વધારે સંભવત. ખાધેલી મૂર્છા વળી ગઇ એમ અર્થ હોય તો કવિએ અહીં જોઈએ તે કરતાં વધારે સંક્રાચન કરી નાંખ્યું છે. ૫ પૂછયું તમે તે પ્ર. ૧લી. ૬ સેન કીધો પ્ર. ૨છ. નાશ એ નાન્યતરમાં વાપર્યો છે. ૭ વદન વીસેરે, સાસ ભર્યો જતોછ! લોચન જળે ભરતોરે, પામ્યો અતિ ખેદછ, પ્ર. ૨છ. ૮ આ લીટી પ્ર. ૨છમાં નથી.

બુગ્યા પડ્યાછેરે, કટકા ચારણ. ૭
 અગ્નિ જાળારે, અંગે લાગીછ; ૮
 શ્રુંગ જેમ મેરુતુંરે, પડે જેમ લાગીછ. ૯
 એમ પુત્રને દેખીરે, પિતા પડિયોછ;
 આરત નાદેરે, આરડી રડિયોછ! ૯
 કટકા ચારરે, એકઠા કીધાછ;
 લોહિયે ખરડચારે, ખોળે લીધાછ!. ૧૦
 બોલો દિકરાંરે, મદન ગુણવંતાછ;
 મુને અતિશેરે, થઈ છે ચિંતાછ. ૧૧
 ૧સેજ્યાયે સરખાંરે, હસ્તાં રોમછ;
 વાંકી વસમીરે, ખુંચશે ભોમછ ! ૧૨
 કૃપા કરીનેરે, કહો કાંઈ કાલાછ;
 વાંક તજીનેરે, વેગે સુત વા'લાછ. ૧૩
 તમો મુઆ તેરે, મારી કમાઈછ;
 મેં મારવો માંડ્યોરે, સાધુ જમાઈછ. ૧૪
 ત્રણુવરાં મે'રે, ૨ખપને કીધોછ;
 દિનાનાયેરે, ઉગારી લીધોછ !
 કીધી કરણીરે, કેમ પેરે મૂકેછ;
 દેવ ને ડાહ્યારે, કંઈએ નવ ચૂકેછ! ૧૬
 મદન મૂઓરે, (તે) મન કેમ વાળુંછ;
 કેમ જાઉં પુરમાંરે, મુખ લેઈ કાળુંછ! ૧૭
 પછે મસ્તક ફાડ્યુંરે, કુટિયા પા'ણુછ;
 હા પુત્ર કહેતાંરે, ગયા તે ૩પ્રાણુછ! ૧૮

વલણ.

પ્રાણુ ગયા સસરાના જાણી, જે ચંદ્રહાસ જમાઈરે;
 બડકી ઉઠ્યો આસનથી. દે'રે આવ્યો ધાઈરે. ૧૯

૧ જિજ્ઞાસા પર પણુ તારાં સરખાં રોમ હસ્તાં હતાં (હર્ષ પામતાં
 ઉભાં થતાં) તેો આ વાંકી વસમી ભૂમિ તને ખુંચશે. સરખાં ક્રિયાવિ-
 શેષણુ લઈ હસ્તાં ને લગાડી શકાય. રોમ-હર્ષ શબ્દ પ્રસિદ્ધ છે. ૨ ત્રણ
 વાર મેં મારવાનો ખપ કર્યો—જરૂર ગણી. ૩ આ કડવું શોક દર્શક શાંત
 રસથી ભરેલું છે. હવે પુરોહિતને પોતાના પાપનો પસ્તાવો થાય છે.

કડવું ૨૭મું-રાગ રામગ્રી.

ધાધ આવ્યો છે ને ચંદ્રદાસજી, કાંઈ ન સુઝે મૂકે નિશ્વાસજી;
થરથર ધુળે મહા ઉચ્ચાટેજી, આ બે મુઝા તે હુંબજ માટેજી. ૧

ઢાળ.

હું માટે જાનો મુઝા તેણે. તિલક થયું રાગ;
યુગ કહેશે યામાત્રને પગલે, શ્વશુર સાળાનો ફેડયો દાગ. ૨
હવે આઘશક્તિને હસ્યા આપું, પછે પ્રગટયો હતાશન;
ખપુરે કાપી દેહ ૧ પોતાની, હરિ ભક્તે માંડ્યો હવન ! ૩
પાદ પૃષ્ઠ ને રકથ છંદી, હોમ્યું પાવક જ્વાળ !
મસ્તક હોમ્યાનું મન કીધું. ત્યારે ધાર્ઠ આવ્યા જોપાળ. ૪
હાં હાં કહી હેઝાગાં હરિયે, હરિ ભક્તનો ઝાલ્યો હાથ;
ખપ કરીને ખપુરો ખેંચી. લીધો વૈકુંઠ નાથ ! ૫
હે માગ્ય મહીપતિ મન માને તે, કે'તો આપુ ઈંદ્રાસન;
એવે હલહલાટ કરતાં આવી યોદ્યાં, આઘશક્તિ વચન ! ૬
ભગવંતજી વેગળા રહો, ભક્ત ભવાનાનો એહ;
મારે સ્થાનક મદન માટે, હોમી પોતાની દેહ. ૭
ચંદ્રદાસ કહે(આઈ)કરો જીવતા, બે સુભટ પામ્યા મર્ણુ;
હે વિજ્ઞાન મુને વૈકુંઠ તેડો, હું સેવું તમારા ચર્ણુ ! ૮
શિર હાથ મૂકી સેવક પ્રત્યે, ઉચ્ચરે અવિનાશ;
જન દાસ મારા હું સદા લગી, રહીશ તારે ૨ પાસ. ૯
એમ સર્વ દેખતાં આઘશક્તિએ, હાડયા બે યોદ્ધ !
કરે કર અહી કહેતા ગયા, પ્રગટ થઈ પ્રતિજોધ. ૧૦
પછે દેવ દેવી દેખતાં, હવા અંતર્ધ્યાન;
ચંદ્રદાસને ચર્ણુ લાગી. પિતા ૩ પુત્ર માગે માન. ૧૧
પ્રધાન કહે મેં કપટ કીધું. ત્રગ વરાં હું ચૂક્યો;
પણ યામાત્રજી તમે મન ન આણ્યું, સ્વભાવ પોતાનો ન મૂક્યો. ૧૨
પછે ગાળતે વાળતે આવ્યા નયનાં. તેડાવ્યો કુલિંદ બાપ;

૧ પોતાનો પ્ર. ૨ જી. દેહ નર ને નારીજને જ્વલિતાં વપરાય છે. ૨ તારી પાસ. તારે પાસે એમ સે પરના એ ને લીધે ચાલી શકે; બોલવામાં તો તારી પાસેજ વપરાય છે. ૩ પુત્રને પ્ર. ૨ જી.

મેઘાવિની ગા મેઘને પાગી, દેખી પુત્રનો પ્રતાપ. ૧૩

૧ કૃત્તેકના જે વેવાઈ, ગયા ઉડાને વન;

ગદન સાથે ચંદ્રહાસે, ચલાવ્યું રાજ્યાસન. ૧૪

ચંદ્રહાસથી વિપયાને. પદ્માક્ષનામે કુમાર;

ચંપકમાલિની ને ૨ મકરધ્વજ, જે લેછ ગયા તોખાર. ૧૫

અર્જુન પ્રત્યે કહે નારદ. તું સાંભળ સાચું રાય;

અમે તુને ગાંડી કહ્યો, સાધુ તણા મહિમાય. ૧૬

શાળિગ્રામનો મોટો મહિમા, સાંભળે પૂજે જે ગાય;

પૂર્વજ તેના ઉંચરે, કોટિકહત્યા જાય. ૧૭

કાંઈ ઓછું હશે તે કૃષ્ણ કૃશે, નારદ હવા અંતર્ધ્યાન;

અર્જુન અહલ્લાદ પામ્યા, પછે વિનવ્યા ભગવાન. ૧૮

સ્વામી સાધુ સાથે યુદ્ધ કરતાં, આંખણને લાગે ખોડ;

હરિ કહે હવડાં આવશે, કુંવર સાથે જોડ. ૧૯

વાત કરતાં વેગજેથી, આવતો દીકો ચંદ્રહાસ;

સલા માંહથી સામા ચાલ્યા, અર્જુન ને અવિનાશ. ૨૦

પરમેશ્વરને પાગ પડતો. (હરિયે) હાથ ઘડિ બેઠો કીધો;

આવો વાલ્મા ! કહી કૃષ્ણે, રદ્યા સાથે લીધો. ૨૧

ખજે હાથ મૂકી હરિ કહેછે, સાંભળો ૩ કૃષ્ણ વચન;

હુ સત્યસાથી સાથે આવ્યા, કરવા તમારું દર્શન. ૨૨

ભારે વાક્ય ભગવાનજીનું, ભકત વળતો રાય;

આંખનાં આંસુ અવિનાશો, પટકુળ પોતાને લોય ! ૨૩

અર્જુન સાથે સેન સહુએ, તેડી સાથ ચંદ્રહાસ;

પ્રાહુણા પધાર્યા પુર વિષે. કૃપા કીધી અવિનાશ. ૨૪

તણુ દિવસ પ્રાહુણા રહ્યા, હરિ ને અર્જુન;

ખીજાં વસ્ત્ર અશ્વ આપી, અશ્વ મેઘના ૪ વાજન. ૨૫

ચંદ્રહાસ રાજ સાથે તેડ્યો, ત્યાંથી સંચર્યો પાર્થ;

કુલિંદ કુવરને કિરટી બેઠા, કૃષ્ણે હાંક્યો રથ. ૨૬

હવે જૈમિનિ એમ ઉચ્ચરે, સુણુ અતલિખળ અર્જુન;

૧ કૃત્તેકના અર્થમાં. ૨ મકર કેતુ પ્ર. ૧લી અને પ્ર. ૨જમાં છે.

૩ આ ઠેકાણે અર્જુન. અર્જુનનું નામ પણ કૃષ્ણજી. ૪ વજન પ્ર. ૧લી. પ્ર. ૨જ.

અહીં થકી પૂરણ થયું, ચંદ્રહાસનું આખ્યાન. ૨૭
સત્તાવિશ કડવાં એહનાં, પદ છસેને પાંત્રીશ;
રાગ આઠ એતા જુજવા, કૃપા કીધી શ્રીજગદીશ. ૨૮
સંવત સત્તર સત્તાવિશ વર્ષે, સિંહસ્થ વર્ષની ^૧સંધ;
જેષ્ટ શુદ્ધ સાતમ સોમવારે, પૂર્ણ કીધો પદબંધ. ૨૯
વટપત્ર વાશી આતુર્વિંશી, ભટ પ્રેમાનંદ નામ;
કથા ^૨કવી ચંદ્રહાસની, કૃપા કીધી શાળિગ્રામ. ૩૦

વસણ.

કીધી કૃપા શાળિગ્રામે, રૂડી પેરે રક્ષા કરીરે;
એમાં કાંઇ સંદે' નહિ, ઓતા સર્વે બોલો શ્રી હરીરે. ૩૧

શબ્દાર્થ સંગ્રહ.

અંગુલિ, ના (સં). આંગળી.

અધોજે—અધોળતું. કિ. અ. નાતું.

અંતઃપુર. ના—(સં) રંગ મેહલ.

અંત્યજ. ના—નીચ વર્ણ ભંગી વગેરે.

અંતર્ગત. અંતરમાં-મનમાં એવો અર્થ.

અંતર્ધ્યાન. ન—(સં) એક એક ન દેખાતું થવું.

અંતર્યામી. ના—(સં) અંતરમાં જામી રહેલો તે ઈશ્વર,

અંતરિક્ષ. ના—(સં) આકાશ,

અંબરીષ. વિ. ના—(સં) વૈવસ્વત મનુના પૌત્રના ભાગનો પુત્ર પરમદાને
શ્વરીને ભગવદ્ ભક્ત હતો. દુર્વાસા રૂપિ પ્રાહુણ હતા તે સંયમ
તેણે એકાદશીના વૃત પછી એક સંવત્સર ખાધું નહોતું.

અંબુજ. ના—(સં) કમળ.

અંશ. ના—(સં) ભાગ.

અગિયર. ના—અઝગર; મોટો સાપ.

અગોપ.—વિ.—ગુપ્ત.

અગ્યુત. ના—(અ; ગ્યુત; ગ્યુત—ગળી પડવું—પિગળી જવું) અવિ-
નાશી; ઇશ્વર.

અણુવટ. ના—(હિં) બાળક છોકરાને પગને અંગુઠે ધાલવાનું ધુધરી વાળું
રૂપાનું ઘરેણું.

અતલિબળ.—અતોલ બળ.

અત્રિ કુમાર.—(સં) અત્રિ રૂપિનો પુત્ર; દુર્વાસા.

અધર. ના—(સં) નીચલો એઈ,

અનંગ. ના—(સં) કામદેવ,

અનર્થ. ના—(સં) અતિ દુઃખ દાયક પ્રસંગ.

અનળ. ના—(સં) કામદેવ—અગ્નિ.

અનુગ્રહ. ના—(સં) મેહરબાની, વરદાન, શાપ દીધા પછી તે ઉચાપવા કે
કમી કરવા જે મેહરબાની કરવી તે.

અનુપમ. વિ—(સં)જે બીજા કોઈ સાથે સરખાવિ શકાય નહિતે; સર્વોત્કૃષ્ટ.

અનુરાગ. ના—(સં) પ્રીતિ; આસક્તિ.

અમ્ર. ના—(સં) વાદળું.

અમર. ના—(સં) દેવ.

અમૃત. ના—(સં) દેવતાને સુધા તૃપા મટાડનાર પીવાનો મીઠો પદાર્થ.

જે થકી ઘડપણુ અને મોત ન આવે તે.

અરગમ—અરગમે. ના—(હિં) ઘણી જાતની સુગંધી મેળવીને તૈયાર

કરેલો જે પીણો ભૂકો તે.

અર્જુન વિ. ના—(સં) પાંચ પાંડવોમાં ત્રીજો લીમથી નાનો, ઈંદ્રનો

પુત્ર તે બાણાવળી કહેવાય છે.

અર્ધાંગે. અરધુ અંગ. સ્ત્રી અરધુ અંગ કહેવાય છે, તેને એક તરફ

(ડાબી બાજુએ) પસાંદાપર જેસાડી એવો અર્થ. બીજીને પણ તેજ

તરફ કે બીજી તરફ જેસાડી.

અવડ.—વિ. અવાવડં.

અવિચળ. વિ.—(સં) જેનો ફેરફાર ન થાય તેવું; અચળ.

અવિધારો. અ. નક્કી જાણો.

અવિનાશ. ના—જેનો કદી નાશ નથી તે; ધશ્વર.

અશોકવન. ના—(સં) જેથી શોક નાશ પામે એવી વાડી; વાડીનું નામ.

અશ્વમેધ. ના—(સં) ઘોડાનો જગન.

અશ્વિનિકુમાર. (સં) સૂર્યના અશ્વિનિથી થએલા જે પુત્ર. તે નાસિકા

દ્વારે થયા હતા. તે દેવના વૈધ કહેવાય છે. જ્યાં જોડ વિષે કહે-

વાનું હોય ત્યાં એમની ઉપમા અપાય છે.

અષ્ટમાસિક્ષ—અષ્ટમદાસિક્ષિ. ના (સં) કેટલાંક દુર્ધટ મંત્રતંત્રાદિક સા-

ધનથી પ્રાપ્ત થનાર જે અલૌકિક અદ્ભુત સામર્થ્ય તે. એ સા-

મર્થ આઠ છે. અણિમાં (ઝીણામાં ઝીણી વસ્તુનું રૂપ ધારણ કર-

વાનો શક્તિ), મહિમા (મોટું વૈરાટ રૂપ ધારણ કરવાની શક્તિ).

ગરિમા (વજનમાં ભારે અથવા દેખાવમાં ભારેખમ થઇ જવાની

શક્તિ), લઘિમા (વજનમાં છોક હલકું થઇ જવાની શક્તિ), પ્રાપ્તિ

(કોઇ પણ ચિન્તેલી પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ), પ્રકામ્પ (ઇચ્છા

થઇકે કામ બન્યુંજો એવી જે ઇચ્છા શક્તિ તે, ઇશિત્વ (મો-

ટાઇ-પ્રભુત્વ ધારણ કરવાની શક્તિ), અને વશિત્વ (વશિકરણ

કરવાની શક્તિ).

અસુર. ના—(સં) દૈત્ય.

આઈ. ના—ગા; ગાતા.

આચાર્ય. ના—(સં) યજ્ઞગાનને કર્મ કરાવનાર.

આદ્ય-આદિ. વિ. (સં) પહેલું.

આબ્યંતર. વિ. (સં) અંદરનું.

આબ્રણુ-આમરણુ. ના—(સં) ઘરેણું લૂગડાં.

આયુધ. ના—(સં) હથિયાર.

આરત. ના—(સં. આર્ત) પિડિત.

આલિંગન. ના. (સં) ભેટ; કોટી.

આવયાં. અડીં વરેલાં, સાથે લીધેલાં એવો અર્થ. ઢાંકવું; વ્યાપવું.

આશકા. ના—(સં) શંકા,

આસ્વાસન. ના—આસનાવાસના; ચાકરી.

ઈંદ્રાસન. ના—(સં) ઇંદ્રનું સિંહાસન,

ઉચ્ચાટ. ના—સં. ઉચ્ચાટન) ગભરાટ; ચિંતા.

ઉગ્ગમ. વિ. (સં) ઘોઘો; ઉગ્ગઘો.

ઉદ્યાયળ. ના—(સં) એ નામનો પૂર્વ દિશાએ પર્વત છે, એની પેલી

પાસથી નક્ષત્ર ઉગવા માંડે છે એમ કહેવાય છે.

ઉદવસ્ત. વિ. ઉઠડ.

ઉધરે. ક્રિ. ઉઢાર પામે.

ઉદ્ધાસ. ના—(સં) આનંદ.

ઉદ્દહાદ-- આહલાદ કે ઉદ્ધાસ ઉપરથી. ખુશી.

ઉપ્પ્લેદક. ના—ઉતું પાણી.

ઓતાડું. વિ. અગ્નિપ્રયું; છેવાડું; ખૂણે ખોચરે હોય તે.

ઓવારે—ઓવારવું. ક્રિ. સ. ઓવારણું લેવાં.

કંસાસુર વિ. ના—(સં) યદુકુળના ઉચ્ચસેનનો મોટો પુત્રને કૃષ્ણનો મામો.

કચ્છપ. ના—(સં) કાચઘો; બીજો અવતાર.

કચોડાં—કચોડું. ના—પાણી પીવાનું પ્યાલું—ચણાણું.

કટિ ના—(સં) કંઠર, કેડ.

કનક. ના—(સં) સોનું.

કપિત્રા. ના—(સં) તદન એકજ રંગની ગાય તે.

કલાય. ના—જામો.

કમળા. ના—(સં) લક્ષ્મી.

કલ્પવૃક્ષ. ના—(સં) ઈચ્છેલું આપે એવું સ્વર્ગનું જાડ. એવાં જાડ પાંચ છે. પારિભદ્ર, મંદાર, પારિજાતક, સંતાન, અને હરિચંદન એવો મૂળ અર્થ જે જાડને ઘણો કે સારો ફાલ આવતો હોયતે. અહીં આંગાને કલ્પવૃક્ષ કહ્યું છે—

કલ્પેવર. ના—(સં) ખોળિયું.

કલ્પ. ના—(સં) દુઃખ.

કળિયો. કિ. જાણ્યો; સમજ્યો.

કાક. ના—(સં) કાગડો.

કાચકી. ના—કાંટા પડવા (ઘણી તરસથી)

કામી. વિ. કામ—છશકના જોસાવાળું,

કાલા. વિ. જાણે સમજતો ન હોય એવું; ગાંડ ઘેલાપણું દેખાડવું.

કાષ્ટ. ના—સં) લાકડું.

કાંકર. ના—સં) ચાકર,

કાન્નર. ના—(સં) સ્વર્ગના ગંધર્વ.

કિરીટી. વિ. ના—(સં) શબ્દાર્થ જેને માથે મુગટ છે તે અર્જુનનું નામ.

કીર. ના—સં] પોપટ.

કુંજર. ના—(સં) હાથી.

કુંતલ. વિ. ના—(સં) ચંપકમાલીનિનો બાપ, કૌંતલ દેશનો રાજા.

કુંતિ. વિ. ના—સં) પાંડવોની માતા અને પાંડુ રાજાની સ્ત્રી.

કુંભીપાક. ના—(સં) એક નરક જે કોઈ જીવતા પ્રાણીને ખાઈને હજમ કરી જાય છે, તેને એ નરક ભોગવવું પડે છે.

કુમકુમ ના—(સં) કંકુ.

કુરંગ. ના—(સં) હરણ.

કુરુક્ષેત્ર. ના—(સં) પાણીપત. જ્યાં પાંડવ કૌરવનું યુદ્ધ થયું હતું. કુરુ ઉપરથી એ નામ પડ્યું છે.

કુસુમ. કસુમના રંગનું લાલ.

કુસુમ. ના—સં કુલ,

કૃષ્ણ. વિ—(સં) ગળી—સાધના રંગ જેવું કાળું.

કેર-કહેર. ના—(સં) ભયંકર દુઃખ.

કોકિલા. ના—(સં) કોયલ.

કોરંગી. એલચીનો છોડ.

ખડુ-ખડિયાં. કાદવમાં ઢોર વગેરેના ચાલવાથી ખડખડી થયેલી ભૂમી
સૂકાયા પછી તે પગલાંના ટેકરાને કહે છે.

ખપવો-ના. એક શસ્ત્ર.

ખાંડાં. ના. એક જાતની તલવાર.

ખેદ. ના-(સં). શોક.

ગમન. ના-(સં). જતું-ચાલતું.

ગરડારૂઢ. વિખણુ, કખણુ, ગરડ ઉપર સ્વારી કરનાર.

ગરવા. (ચુર ઉપરથી) મોટા.

ગહન. વિ-(સં). જવા-પોંચવા-સમજવાને અર્થ.

ગાંજી-ગાંજવું. કિ-(સં.) છેતરવું.

ગાંડિવપાણી. વિ-ના (સં) જેના હાથમાં ગાંડિવ નામનું અગ્નિએ આ-
પેલું ધનુષ્ય છે તે-અર્જુન.

ગાંધર્વ. ના-(સં. ગંધર્વ) દેવના ગવૈયા.

ગાત્ર. ના-(સં). શરીર; શરીરના સાંધા.

ગાલવ. વિ-ના-(સં). કુંતલરાજનો પુરોહિત.

ગુદમ. ના-(સં). ઝાડી.

ગૂઢ. વિ-(સં). ઊંડું; છુપું.

ગોત્રજ. વિ-(સં). ગોત્રમાં ઉત્પન્ન થયલું. (માણસ).

ગોત્રોચાર-ગોત્રનો ઉચાર. ના-(સં). ગોત્ર વગેરે બોલે છે તે.

ગોષ્ઠ-ગોષ્ઠી. ના-(સં). વાતચીત.

ગૌ. ના-(સં). ગાય.

ગ્રસવા-ગ્રસવું.-ગ્રાસવું. કિ-અ. ભક્ષ કરી જવું

ઘોર. વિ-(સં). બિહામણું.

ચંચા-ચંચુ. ના-(સં). ચાંચ.

ચંપકમાલિની. વિ-ના-(સં). કુંતલરાજની દિકરી જે ચંદ્રહાસને પરણી.

ચંપકવર્ણી. વિ-(સં). ચંપાના રંગ જેવી, પીળાશપર લાલ.

ચંદ્રબિંબ-ચાંદાનું બિંબ. (આપણને જેવો ચાંદો દેખાય છે તે તેનું
બિંબ કહેવાય છે).

ચંદ્રવદન-ચંદ્રના જેવું મોં છે જેનું. (ચંદ્રહાસ).

ચતુર્ભુજ-વિ-જેને ચાર ભુજ-હાથ હોય તે.

ચમરીગાય. ના-જેના વાળની ચમરીઓ ધાય છે તે ગાય.

ચાટકો. ના-ચટકો.

ચાતક. ના-(સં.) એક જાતનો પક્ષી, એને વિષે કહેવાય છે કે એ, વરસાદના પડતાં પાણી સિવાયે બીજું કંઈ પીતો નથી; ચોમાસાના સ્વાતિ નક્ષત્રના વરસાદના પાણી વગર એની તરસ જતી નથી;— ને એટલા માટે એ ઘણું કરીને હમેશનો તરસ્યો કહેવાય છે. કેટલાક કહે છે કે એને ગળે કાણું છે માટે પીવાનું નથી. માત્ર ઉપરથી વરસાદનું પાણી પડે તેજ તેના પેટમાં જાય છે.

ચાતુર્વિંશી. ચોવિંશા આશ્વિન.

ચામર-ચમ્મર. ના-(સં.) એક રાજ્યચિન્હ, વા ઢોળવાનું.

ચાંર. વિ-(સં.) સુંદર.

ચોધાટ. ના. ચારે પ્રકારનો ધાટ. જેનો (ધૈશ્વરનો) ધાટ એટલે વ્યવસ્થા ચારે પ્રકારે-તરફ ચાલેલો છે.

ચોદશુવન. અતળ, વીતળ, સુતળ, મહાતળ, તળાતળ, રસાતળ, અને પાતાળ; એ સાત તથા બુલોક, ભવલોક, સ્વલોક મહલોક, જનલોક, તપલોક અને સત્યલોક. એ સાત.

ચોદવિદ્યા. ચાર વેદ, છ વેદાંગ, (શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, નિરૂક્ત, છંદ, જ્યોતિષ.) પુરાણ, મીમાંસા, ન્યાય, અને ધર્મશાસ્ત્ર, એ ચોદ.

ચોર. ના-(સં.) ચોર.

છત્રપતિ. ના-(સં). છત્રના અધિકારી મંડળિક રાજા.

છુરિકા. ના-(સં). છરી.

છેહ. ના. દગો.

જંખજળ. ના. કાંટા આંખરાંની આડી.

જંગમ. વિ-(સં). એક જગોથી બીજી જગોએ ખસેડાય-લઇ જવાય તેવું.

જંત- જંતુ. ના. હલકી જાતનાં પ્રાણી; નાનાં જીવડાં.

જગજીવન. ના-(જગજીવન). જગતનું જે જીવન તે; ઈશ્વર.

જનમેજય. અભિમન્યુનો પૌત્ર અને પરીક્ષિતનો પુત્ર, તે વિદ્યાનો શો-બી હોવાથી તેના દરબારમાં વ્યાસ આદિક અનેક રૂષિયો હતા. પરીક્ષિત સાપ ડસવાથી મરણ પામ્યો હતો, તેથી તેણે સર્પયાગ કરી સાપનાં આઠ કુળ નાશ કર્યા. તેણે એક બીજો યજ્ઞ કર્યો તેમાં વૈશંપાયન રૂષિને આડું લાગવાથી, તેને સાપ દીધો અને તેથી તે પદ્મજ યજ્ઞને અરણ્યમાં મરણ પામ્યો.

જારીખજારી. ના—છિનાળું; જાર કર્મ.

જેટ—વિ. (સં). મોટો; સૌથી મોટો.

જૈમિનિ. વિ—ના. (સં). કૃષ્ણદ્વૈપાયન વ્યાસનો સામશાખાધ્યક્ષી
શિષ્ય. એણે ભારત ગ્રંથ કરેલો પણ તે પ્રૌઢ ન હોવાથી તે માં-
હેણે અશ્વમેધ માત્ર બહાલ રાખી બાકીનાનો વ્યાસે નાશ કર્યો.
ઝંઝવાં. ના—ખારવાળી ભોંયના મેદાનમાં તડકી વખત પાણી જેવું જે
દેખાય છે તે; મૃગજળ.

તાંબૂળ. ના—(સં). પાન.

તામ્રધ્વજ. ના—(સં). ગયૂરધ્વજનો પુત્ર.

તારણી. ના—(સં). જીવાનઐરી.

તાલાવેલી. ના—જીવ તલપાપડ થવો તે; ચટપટી,

તીવ્ર. વિ.—(સં). અતિશય.

તુખાર ના—થોડો.

તુરી. ના—થોડો.

તુષ્ઠમાન વિ—(સં). પ્રસન્ન થવું; સંતોષવું.

ત્રિકાળ. ના—જૂત વર્તમાનને ભવિષ્ય એ ત્રણ કાળ.

ત્રિગુણરહિત. રજ, તમ, સત્વ, એ ત્રણ ગુણ જેનામાં નથી તે; નિર્ગુણબ્રહ્મ.

ત્રિભુવનરાય, સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ, એ ત્રણ ભુવનનો રાજા તે; ઈશ્વર.

ત્રેલોક્ય. ના—(સં). સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ.

ત્યાગી. કૃ— તજીને.

દક્ષણ—દક્ષિણ. વિ.—(સં). જમણું છે.

દમન. ના—(સં). કષ્ટ; દેહ દમન—કાયા કષ્ટ.

દહશે—દહવું. ક્રિ. બાળવું; બળવું.

દાખી—દાખવવું. ક્રિ. સ. જાહેર કરવું.

દાઢાંઝે. ના—(સં). દાઢનો આગલો ભાગ—છેડો. વરાહ અવતારમાં દા-
ઢના અગ્ર ભાગે લગવાન પૃથ્વી લાવ્યા હતા તે હિરણ્યાક્ષને
માર્યો હતો.

દાનવ. ના—(સં). દૈત્ય.

દામણી. વિ—ગરીબડી (દયામણી)

દારિદ્ર, ના—(સં). દળદર.

દિગ્વિજે—દિગ્વિજય. ના—(સં)રાજાએ અનેક ખીજાં રાજ્યોને જીતવાં તે.

દીક્ષિતપણું, દીક્ષા લેવી—પણ લેવું.

દુગદુગી ના—કાનવું ધરેણું.

દુઢિ ના—(સં). ઢોલ

દુર્વાસા વિ. ના—(સં). જીઓ અત્રિ કુમાર

દૃઢ વિ.—(સં). કઠણ.

દેવ ના—(સં). દિવ-પ્રકાશવું. વિશ્વેશના અંશરૂપ; એક એક દેવ એક
એક કામનો ઉપરી ગણાય છે.

દુભ. ના—(સં). ઝાડ.

દ્રોહ. ના—કપટ—વેર બુદ્ધિ રાખી અપકાર કરવો તે.

દ્વેશ. ના—(સં). વેર.

ધરણી. ના—(સં). પૃથ્વી.

ધર્મ. વિ. ના—(સં). યુધિષ્ઠિર. પાંડવોમાં જેષ્ઠ.

ધીશ. ના—ઉપરી અધિપતિ.

ધૃષ્ટબુદ્ધિ. વિ. ના—(સં). કુંતલરાજનનો દિવાન, અને પુરોહિત, વિષયાનો ખાપ.

ધ્રુવ. વિ. ના—(સં). ઉત્તાનપાદ રાજનનો અણુમાનીતીથી થયેલો પુત્ર, ભક્તિને માટે પ્રખ્યાત છે.

ધ્રુવં. ના—(સં. ધ્રુ-સ્થાયી રેવું). અચળ તારો જે પૃથ્વીના ઉત્તર ધ્રુવ તરફ છે તે.

નંદન. ના—(સં). દિકરો.

નક્ષત્ર. ના—(સં. તારા મૂળ અર્થ). જ્યોતિષ વાળાએ આકાશના તારાના અમુક જથ્થા લઈ તેના રજભાગ કહેલા છે, તે દરેકને નક્ષત્ર કહે છે.

નકેરી. ના. એક જાતનું વાદ્ય-વાણું.

નરહર. ના—પરમેશ્વર.

નરેકાટ. વિ—કિન્નર.

નવનિધિ. પદ્મ, મહાપદ્મ, શંખ, મકર, કચ્છપ. મુકુંદ, નંદ, નીલ, અને અર્ધ. એ નિધિઓને દેવ કહ્યા છે તથા તેમનું પૂજન કરવાથી અમુક અમુક ધન ધાન્યાદિ વૈભવની સિદ્ધિ થાય છે.

નારદ. વિ. ના—(સં.) (રણુયજ્ઞનો કોશ જુઓ).

નિધન. ના—નાશ; આખર.

નિધાન. ના—પાત્ર.

નિર્ખા—નિરખવું. કિ. સ. (નિરક્ષણ). ધારી ધારીને જોવું.

નિર્વાણ. વિ—(સં) નકંડી.

નિલ. વિ—(સં) ઘેરો આસમાની. (રંગ).

નિશાચર. રાતે ચાલનાર. (ધ્રુવડ).

નિશ્વાસ. ના. (સં) નિસાસો.

નીલધ્વજ. વિ. ના—(સં) નર્મદાકાંઠે મહિષ્મતી પુરીનો રાજા; તે મોટો પરાક્રમી હોઈને અર્જુન સામે લઢ્યો હતો, તેને અગ્નિની બારે સાલ્લ હતી.

નૃસિંહ. ના—(સં) વિષ્ણુનો ચોથો અવતાર.

નેણુ ના—(નયન) આંખ.

નેપુર. ના. (નૂપુર) સ્ત્રીઓના પગનું ઘરેણું.

પંચવદન. ના—(સં) મહાદેવ.

પખાળે—પખાળવું. ક્રિ. સ. (પ્રજ્ઞાલન) પાણીથી ધોવું—સાફ કરવું.

પટકુળ. ના—(સં) વસ્ત્ર. લૂગડાં.

પનોતો—પનોતું. વિ. મંગળદાયક; લાભકારી; પુત્રવાળો.

પરબ્રહ્મ. ના. જ્ઞાન બ્રહ્મથી પણ પર તે; પ્રભુ.

પરશુરામ. વિ. ના—(સં) છઠો અવતાર. જેણે પૃથ્વી નક્ષત્રી કરી હતી.

પરહરે. ક્રિ. સ. તજવું.

પરાં. વિ. વેગળાં.

પરિતાપ. ના—(સં) ઘણીજ બળતરા—પીડા.

પરિમળ. ના—(સં) સુગંધ.

પરિસ્ત્રણ ના—ચાદર; ઓઢો.

પલવટ. ના. પેરેલાં ઓઢેલાં વસ્ત્રનો છેડો વિટાળી જે ગાંઠ બાંધવી તે.

પાંચાલી. વિ. ના—(સં) દ્રોપદી; પાંડવોની સ્ત્રી અને પાંચાલના રાજા દ્રુપદની દિકરી.

પાતાળ. ના—(સં) પૃથ્વીની નીચે જે પ્રદેશ તે. ર. પાતાળ સાત કહે-
વાય છે—અતળ, વિતળ, સુતળ, મહાતળ, રસાતળ, તળાતળ,
તે પાતાળ.

પાત્ર. ના—(સં) વાસણ.

પાર્થ. વિ. ના—(સં) અર્જુન.

પાવક ના—(સં) અગ્નિ.

પાશ. ના—(સં) બંધન; જાળ.

પિતામહ. ના—(સં) બાપનો બાપ.

પિનાકપાણ. વિ. ના—(સં) પિનાકનામનું ધનુષ્ય જેના હાથમાં છે તે—શિવ.
પિયુ. ના—ઘણી.

પુરુષોત્તમ. ના—(સં) વિષ્ણુ.

પુરોહિત. ના—(સં) કુળગૌર.

પૂજનિક. વિ. (સં) પૂજા કરવાયોગ્ય; જમાણ.

પૂજ્ય. વિ. (સં) પૂજવા—માન આપ જોગ.

પૂર્વજ. ના—(સં) બાપદાદા.

પૃથ. ના—(સં) પીઠ; વાંસો.

પૌર્ણમાસી. ના—(સં) પુનેમ.

પ્રતિપાળ. ના—(સં) પાળણુ પોપણુ કરવું તે.

પ્રતિગોધ. ના. (સં) સામાને ગોધ કરવો.

પ્રતિદાર. ના. દરવાન; પોળિયો.

પ્રદુમ્ન. વિ. ના—(સં) કૃષ્ણનો રૂકિમણીથી થયેલો પાટવી પુત્ર, એને કામ દેવનો અવતાર કહેછે.

પ્રહ્લાદ. વિ. ના—(સં) દિરણ્યકશિપુનો પુત્ર. તૃસિંહ અવતાર લઈ ધન્વરે જેને બચાવ્યો હતો.

પ્રસ્વેદ. ના—પરસેવો; પસીનો.

પ્રાશન. ના—(સં) પીવું.

પ્રાહુણ. ના—પરોણા—મેમાન. જમાઈને પ્રાહુણ કહેછે.

પ્રેમદા. ના—(સં) પ્રેમ આપનારી—પ્રેમીત્રી.

પ્રૌઢ. વિ.—(સં) મોટું.

બંદીજન. ના—(સં) રાજા શ્રીમંત વગેરેની પાસે રહી, તેઓના વખાણ કરનારા ભાટ ચારણ મોકા તે.

બદરી. ના—(સં) બેારડી.

બજ્રવાહન. વિ. ના—(સં) મણિપુરના ચિત્રવાહન રાજાની કન્યા ચિત્રાંગદાને પેટે અર્જુનથી થયેલો પરાક્રમી પુત્ર.

બહિરાગ. વિ. ના—(સં) પ્રહ્લાદનો પૌત્ર જેણે નવાણું યજ્ઞ નર્મદાકાંઠે કર્યો હતા. સોમો યજ્ઞ પૂરો થતા અગાઉ પ્રભુએ, વામન રૂપ ધરી ત્રણ ડગલાં પૃથ્વી માગી, તેને પાતાળમાં ચાંપી ઘાટ્યો હતો.

બાંધ. ના—હાથ.

બિરદ. ના—ભક્તને વરદાન આપતુંજ એવું જે પણ—ઠરાવતે.

બેલડી. ના—બે જણ સાથે વગગેલા તે.

બ્રહ્મા. વિ. ના—(સં) વિશ્વની ઉત્પત્તિ કરવા માટે રજે ગુણ પ્રધાન એવું જે બ્રહ્મ—રૂપ તે.

બ્રહ્માતન. ના—(સં) નારદ.

બ્રહ્માંડ. ના—(સં) અંડ—ગોળાકાર જે મહાવિશ્વ રચના તે (એવાં ચૌદ બ્રહ્માંડ કહેવાય છે).

બવન. ના—(સં) ઘર.

બવાની. ના. માતા—પાર્વતી.

ભરમ. ના—(સં) રાખોડી; યજ્ઞની રાખ.

ભાણ. ના—(સં. ભાનું). સૂર્ય.

ભૂરકો-ભૂરકવું. કિ.-સ. મોહ—મંત્રથી વશ કરવું.

ભૂર. (સંભૂરિ). ધણું.

ભુરકી. ભુરકવું. ક્રિ. સ. મોહ—મંત્રથી વશ કરવું.

ભેરી. ના—(સં). નોળત.

ભેરવ. વિ. ભયંકર.

બ્રકુટી. ના—(સં). ભગર.

બ્રાત—બ્રાતા. ના—(સં) ભાઈ.

મંત્રી. ના—(સં). પ્રધાન.

મચ્છરૂપ. ના—મચ્છા અવતાર. દશ અવતારમાંનો પહેલો.

મણિપુર. વિ. ના (સં). ચિત્રવાહન રાગની નગરી જ્યાં બ્રહ્માહન રાજ્ય કરતો હતો.

મથિયો—મથવું. ક્રિ. સ—વધોવવું.

મધવા. ના—(સં). ઇંદ્ર.

મનોર્થ. ના—(સં). મનનો અર્થ—ઉદ્દેશ—ઇચ્છા.

મયૂરધ્વજ. વિ. ના—(સં). રત્ન નગરીનો રાજા જેણે પાંડવોની પેઠે તેજ વખતે અશ્વમેધ કર્યો હતો; ને જેણે કૃષ્ણ તથા અર્જુનને લડાઈમાં મૂર્છીત કર્યા હતા.

મર્મ. ના—(સં). વાક્ય—ભાષણમાં ગુપ્ત રહેલો અર્થ.

મર્મદા. ના—(સં). મર્મદા—લાજ.

મલિયાગરી. ના—સુગંધીદાર ઝાડ. દક્ષિણના સિયાગર પર્વત પર થાય છે.

મહામુનિ. ના—(સં.) મોટા મુનિ. (દુયાસને ાડયો છે.)

મહિષી. ના—(સં). ઊંસ.

માંઝાર. ના—(સં). ખિલાડી.

માતા. વિ. માતેલા; મોટા.

માનિતી—માનવતી. ના (સં). માનની ઇચ્છા રાખનારી, સ્ત્રી.

માવજી. ના—માધવજી; કૃષ્ણ.

માહેરા—માહેરું (માયરું) પણતી વખત વર વહુને બેસવાને બારણા આગળ બે જણાથી બેસાય એવડોજ ને માણસ પુર ઉંચો બીપર છતરી બાંધી બનાવેલો જે માંડવો તે.

મિથ્યા. વિ. (સં). ખોટું.

મુદ્રિકા. ના—(સં). વીંટી.

મુદિ. ના—(સં). મુઠી.

મુહૂર્ત. ના—(સં). બે ઘડી અથવા ઉડતાળીસ મિનિટ જેટલો જે

મુદ. વિ. (સં). કંઈજ સમજે—જાણે નહિ ને

મગ. ના—

મૃગયા. ના—શિકારે જવું.

મૃત્યુ—મૃત્યુ લોક ના—આ પૃથ્વી પર રહેનારા લોક.

મૃત્યુપાન. મૃત્યુનું પાન. અહીં મરણનો અર્થ.

મૃગતૃષ્ણા. ઝાંઝરાં જોઈ હરણને પાણીની ઇચ્છા થાયછે તે તેઓ તે ઇચ્છા-

માં ભટકી ખરાબ થાયછે, એના જેવો સંસારછે.

મૃગસિ. ના—(સં). હરિણી.

મેદિની. ના—(સં). પૃથ્વી.

મેધાવતિ—મેધાવિની વિ. ના કુર્વીદની સ્ત્રી.

મેર. ના—મેરુપર્વત.

મૌન. ના—(સં). મોંઠે ન બોલવું તે.

યક્ષ. ના—(સં). ઉત્તરની પંક્તિના દેવ—ઉપદેવોનો એક વર્ગ અથવા તેમાંનો એક. તેઓ કુબેરના ભંડાર અને વાડીઓની સંભાળ કરે છે.

યદુવીર. ના—(સં). કૃષ્ણ.

યદ્યપિ. અ—(સં). જોકે.

યાચક. વિ—(સં). જાચના કરનાર; બિખારી.

યામાત્ર. ના—(સં). જમાઈ.

યુગ. ના—(સં). આર્ય લોકોએ બાંધેલા ચાર કાળ તેમાંનો એક એક.

યુગ્મ. ના—(સં). જોડું.

યુધિષ્ઠિર. વિ—ના—(સં). (ધર્મ જુઓ).

યૌવન. ના—(સં). જુવાની.

યૌવના. ના—(સં). જુવાન સ્ત્રી.

રઢિયાળું. વિ. સુંદર.

રાક્ષસ. ના—(સં). દેવ-મનુષ્યની સાથે શત્રુવટ રાખનાર તામસી સ્વ-ભાવનાં પ્રાણી; મનુષ્ય યોનિમાંથીજ ઉત્પન્ન થયેલા.

રાહુ. વિ—ના—(સં). નવ ગ્રહમાંનો એક, ગ્રહણ વળતે ચંદ્ર સૂર્યને જે ઢાંકે છે તે.

રિપુ. ના—(સં). દુશ્મન.

રૂપિયું. વિ. રૂપી.

રોધિયા-રોધવું. ક્રિ—સ. બંધ કરવું.

એવો, જ્યોતિષમાં અમુક ગ્રહ અમુક રાશીમાં પ્રવેશ કર-

- લક્ષિત. વિ—(સં). રસ ભયું, કુમળું, નાળુંક.
 ભોચન. ના—(સં). આંખ.
 વક્તા. વિ—(સં). બોલનાર; ભાષણ કરનાર.
 વટપત્ર. વિ—ના. વડોદર.
 વત્સળ. વિ—(સં). દાઝ વાળું; પ્રેમી.
 વધૂ. ના—[સં] વહુ.
 વનકુળ. ના. [વલ્કલ] ઝાડની છાસનાં વઝ. પાંતરાંને સળીથી જોડી બ-
 નાવેલું વઝ.
 વન્હિ. ના—(સં) અગ્નિ.
 વહુવર. ના— વહુ-વહુવાર.
 વાજન-વાજિન. ના—(સં) ઘોડો.
 વાડવ. ના—[સં]. આઘણ.
 વાપી. ના—(સં). વાવ.
 વામન. વિ—(સં). વિષ્ણુનો પાંચમો અવતાર; બહિરાગને છળવાનેલી-
 ઘો હતો.
 વામાંગ. ના—(સં). ડાખુ અંગ.
 વાસવ. ના—[સં]. ઇંદ્ર.
 વાહી—વાવું. કિ—સ. છળવું.
 વિકાર્યું—વકાર્યું. કિ. મોટું કર્યું; ઉરકેર્યું.
 વિડાયો. કિ. માયો; નારા પમાડયો.
 વિધાતા. ના—(સં). બ્રહ્મા.
 વિધાત્રા. ના—કમ-નશીબ-ભાગ્ય નિર્માણ કરનાર, ઇશ્વરી સક્તિ [અ-
 હ્માની]. છટ્ટીના લેખ લખનારી દેવી.
 વિધિ. ના—(સં). બ્રહ્મા; નશીબ.
 વિનતા. ના—(વનિતા) સ્ત્રી.
 વિનોદ. ના—(સં). રમત ગમત.
 વિરંચી. ના—(સં). બ્રહ્મા.
 વિભાષ. ના—(સં). બોલીને રડવું શોક-કરવો તે.
 વિશ્રામ. ના—(સં). વિસામો.
 વિશ્વંભર. ના—(સં). વિશ્વનું ભરણપોષણ કરનાર; ઇશ્વર.
 વિષ. ના—(સં) ઝેર.
 વિહવળ. વિ—(સં). આવડું.
 વીંછીલા ના

વીણા. ના—(સં). બે પાસે બે તુમડાં ને સાત તારનું વાળું.

વીણાપાણી. ના—સં. જેના હાથમાં વીણા છે તે—નારદ.

વીરવર્મા. વિ—ના—(સં). સારસ્વત નગરીનો રાજા, તેની પુત્રી યમ રા-
જા સાથે વરેલી હોવાથી યમ તેને ત્યાંજ રહેતા અને તેને
મદદ કરતા, યમની સાલ્તતાએ તેણે અર્જુનને હરાવ્યો હતો.

વૃષકેતુ. વિ—ના—(સં). કર્ણનો પુત્ર.

વૈકુંઠે. ના—(સં). વિષ્ણુ જ્યાં વાસ કરેછે તે ધામ.

વૈરાટ. વિ—(સં). મોટું. (બ્રહ્માંડ).

વૈશંપાયન. વિ—ના—(સં). દ્વાપર યુગમાં થયેલા અઠાવીશમા વ્યાસના ચાર
શિષ્યોમાંનો બીજો, તૈતિરિ ર્ષિના કુળમાં થયો. ઇતિહાસ કહે-
વામાં તે પ્રખ્યાત હતો.

વોણ. વિ—(વિહીન). વિનાનું.

વ્યાસજી—વ્યાસ. વિ—ના—(સં) ચાલુ મન્વંતરમાં દરેક ચૌકડીએ એક
વ્યાસ થયા એટલે અત્યાર સુધીમાં ૨૮ વ્યાસ થઈ ગયા. ૨૮મો
કૃષ્ણદ્વૈપાયન નામે પરાંશરના મન્વંજ ગંધારી મહેલા પુત્ર અહો
સમજવા. વેદ વિસ્તાર કે વ્યવસ્થિત કરવા વ્યાસ જન્મે છે. આ-
મને વેદ વ્યાસ પણ કહે છે.

વ્યાળ. ના—(સં). સર્પ.

વ્યોમ. ના—(સં). આકાશ.

શકિત. ના—(સં). દેવિ.

શયન. ના—(સં). સૂતું તે.

શશિ. ના—(સં). ચાંદો.

શસ્ત્ર. ના—(સં). હથિયાર.

શાદૂલ. ના—(સં). વાધ.

શાલિગ્રામ. ના—(સં). ગોળ કાળેખે એક હિંદવાળો જેપથ્થર વિ-
ષ્ણુને નામે પૂજાયછે તે.

શિથિલ. વિ—(સં). ઢીલું—છુટું—નરમ પડી ગયેલું.

શિશુપાળ. વિ. ના—(સં). યદુવંશી દમયોધરાજાનો છોકરો એને સો ગુન્હા
માફ કરવાનું કૃષ્ણે વરદાન આપ્યું હતું, તે થયા પછી તેને માર્યો
એ કૃષ્ણનો ક્રોધએમ ભાઈ થાય.

શોધ. વિ—(સં). હતાવળથી.

ના—(સં). પોપટ.

...તની રાય.

શ્રવણ. ના—(સં). કાન

શ્રી. વિ. (સં). શીભાયમાન; લક્ષ્મી.

શ્રેય ના—(સં). સાહે; શુભ.

શ્રોતા. વિ—(સં). સાંભળનાર.

શ્યામશરીર. ના—કાળા વર્ણના—કૃષ્ણ.

શ્યામા. ના—(સં). સ્ત્રી.

સંગીત, ના—(સં). ગાવુંને વગાડવું તે.

સંધ. ના સંધિ—તક.

સંધાણ. ના—તાકવું.

સંવત્સર. ના—(સં). વર્ષ જેટલો કાળ તે. એ સાઠ કહેવાયછે ને તે એક એકનાં જૂદાં જૂદાં નામછે.

સઘ. અ—(સં). જલદી.

સમઘાતુ. ના—(સં). સોનું, રૂપું. લાંબુ, સીશું, કલઈ, લોહું, ને કાં-સું એ સાત.

સન્મન્યા. ક્રિ. સટપટયા—ગભરાયા.

સમાવિયો. પતાવી દીધો—માર્યો.

સમીપ. અ—(સં). પાસે.

સરસ્વતી. અ—પાસે; નજીક.

સવ્યસાચી. ના—(સં). મૂળ અર્થ ડાબે હાથે ધનુષ ખેંચવું. અર્જુન બને હાથે ધનુષ્યને બાણ લગાડી છોડી શકતો હતો, તેપરથી તેનું એ નામ પડેલું છે.

સવિતા. ના—(સં) સૂર્ય.

સહસ્ત્રાર્જુન. ત્રિ. ના. (સં). યદુકુલોત્પન્ન કૃતચીર્ય રાજાનો પુત્ર જે કાર્ત્ત વીર્ય, તેને સહસ્ર હાથ હતા તેથી સહસ્ત્રાર્જુન નામ પડેલું છે.

સહિયારી—સૈયર. ના—(સહચારીન (સં). સખી બેહેનપણી.

સાતરો. વિ. શણુગારી તૈયાર કરેલો એવો. (સવસ્ત્રોઉપરથી).

સાતસાગર. ક્ષાર સમુદ્ર, ધણુ, સુરા, ધૂત, દધિ, દુગ્ધ,

અને જલ સમુદ્ર. (છેલ્લો મીઠા પાણીનો છે).

સાધવી—સાધ્વી. ના—(સં). પતિવ્રતા.

સાર. વિ. સાહે; લાભ; અર્ધી સાહ્ય—માનતા અર્થમાંછે.

સાન્નિધ્ય. ના—(સં). સમક્ષતે.

સિંહસ્થ. ના. (સં). સિંહરાશિનો જૂદસ્પતિ. એ યોગ બાર વર્ષ છે ને તેમાં જનોઈ વીવાહના કાર્ય કરવાનો

ગોદાવરીની જતરા આગે.

સુધ—

હાજર નહિ થાય તેને તેલ કઢામાં નાખવામાં આવશે એવી આ-
ગ્રા કર્યા છતાં તેને ન આવી શકવાથી તેલ કઢામાં નાખેલો પણ
તે વિષ્ણુ ભક્ત હોવાથી ઇશ્વર કૃપાએ તેને કાંઈ આંચ આવી નહીં.

સારંગ. ના—(સં). હરણ.

સુધાર્મિક. વિ. ના—(સં). ચંદ્રહાસનો ખરો પિતા.

સુભટ. ના—(સં). લડવૈયો.

સુરય. વિ. ના—(સં). હંસધ્વજનો પુત્ર, અર્જુન સાથે લડ્યો હતો.

સુરપતિ. ના—(સં). દેવનો રાજા ઈંદ્ર.

સુવદન ના—(સં). સારું સુખ—ચેરો.

સોજ. ના—સુઝ, સમજ, ડહાપણ.

સોમ. ના—(સં). ચંદ્ર.

રક્ષ. ના—(સં). ખભો,

સ્વાવર. વિ. (સં). એક ઠેકાણેથી બીજા ઠેકાણે ખસે નહિ તેવું.

સ્વર્ગ. ના (સં). જ્યાં ઈંદ્રાદિ દેવતા રહેછે તે ધામ—આ મૃત્યુ લોકના
માનવી જેણે પુણ્ય કર્યા હોય છે તે મુઆ પછી જ્યાં સુખમાં
સ્થિતિ કરેછે તે લોક.

સ્વશુર. ના—(સં). સસરો.

સ્વસ્તિ. વિ. (સં). કલ્યાણ.

હંસધ્વજ. વિ. ના—(સં). ચંપકા નગરીનો રાજા. તેને સુધ્ધવાદિ પાંચ
પુત્ર હતા તેણે પાંડવનો ઘોડો બાંધ્યો હતો પોતે મહાપરાક્રમી હતો.

હંસલો. ના. ઘોડાનું નામ.

હરિશ્ચંદ્ર. વિ—ના—(સં). સત્યવ્રત રાજાનો મોટો પુત્ર. સત્ય અથવા વ-
ચન પાળવામાં તે પ્રખ્યાત છે.

હરિવદની. વિ—ચંદ્રના જેવા મોંઢાની. (સ્ત્રી). હરિ—ચંદ્ર.

હલહલાટ. અનુકરણ વાચક હોવાથી ગમે તેવો અર્થ થાય. એકદમ, અ-
પગતાથી રમરમ કરતાં વગેરે.

હસ્તિનાપુર. વિ—ના—(સં) હાલની દિલ્હીની નજીક પહેલાં મોડું શહેર હતું.

હિન—હીન. વિ (સં) ઓછું.

હિરણ્યકશિપુ. વિ. ના—(સં) કશ્યપશ્વિનો પુત્ર જેણે ઘણો કાળ તપ
કરી મોટું વરદાન મેળવ્યું હતું, એ પ્રલહાદનો બાપ.

હીમ. ના—(સં). ધરક; ધણી તાલથી પડેછે તે.

હુતાશન—ના. (સં) અગ્નિ. (હુત—હોમેલું તે અશન—ખાવાનું જેનું).

જ્યામાં. અ. જોતજોતામાં.

પાણીનો ડાંડો ખાડો; ધરો,

